

Rikoksen uusiminen – oikeusdogmaattinen,
kriminaalipoliittinen ja empiirinen tarkastelu

Lapin yliopisto
Pro gradu -tutkielma
Patrik Voss-Lagerlund
Rikosoikeus
Kevät 2012

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Rikoksen uusiminen – oikeusdogmaattinen, kriminaalipoliittinen ja empiirinen tarkastelu

Tekijä: Patrik Voss-Lagerlund

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: rikosoikeus

Työn laji: Tutkielma__X Laudaturtyö__ Lisensiaatintyö__ Kirjallinen työ__

Sivumäärä: VIII + 75

Vuosi: kevät 2012

Tiivistelmä:

Käsittelen maisterintutkielmassani rikoksen uusimista lainopillisessa, kriminaalipoliittisessa ja empiirisessä viitekehyksessä. Tutkielman oikeusdogmaattisesta osasta käy ilmi, että rikoksen uusimisella on varsin merkittävä vaikutus seuraamusjärjestelmän puitteissa tehtäviin ratkaisuihin – oli kyse sitten rangaistuksen mittaamisesta tai lajivalinnasta, rangaistuksen täytäntöönpanoratkaisuista taikka ajokiellon määräämisestä. Rikoksen uusimisen vaikutus rangaistusta määrättäessä on jätetty kuitenkin lainsäädännön ja lain esitöidenkin tasolla hyvin avoimeksi. Sekä rikoslain 6 luvun 5 §:n 5 kohdan tarkoittama koventamisperustesäännös että rangaistuksen lajivalintaan vaikuttavat säännökset mahdollistavat yleisluonteisuutensa vuoksi useissa tapauksissa päätökset suuntaan tai toiseen, kun on kyse tekijän rikosentisyyden huomioimisesta. Lainsäädäntöä tulisikin muuttaa sillä tavoin, että esimerkiksi uusimisenopeudelle määriteltäisiin laissa jokin selkeä ja tuomioistuimia sitova aikaraja. Tällaista rangaistuskäytännön yhtenäisyyttä parantavaa normistoa edustaa nyky-lainsäädännössä ajokiellon määräämistä (AKL 66) ja ehdonalaista vapauttamista (RL 2c:5) koskevat säännökset, joissa on täsmälliset ja sitovat aikarajat uusimisvaikutuksen huomioimisesta.

Tutkielman toisessa, eli aihetta kriminaalipoliittisessa viitekehyksessä tarkastelevassa, osassa havaitaan kuinka ongelmallista uusimisankaroituminen ja yleisemminkin vankeusrangaistusten käyttäminen on. Perusongelma on siinä, että laitosrangaistus pikemminkin lisää uusimiskäytäntöä, koska vankeusrangaistukset aiheuttavat käytännössä prisonisaatiota eli vankilaan ja rikollisen rooliin sosiaalistumista. Uusimisankaroitumiseen perustuva kriminaalipolitiikka perustuu pohjimmiltaan intuitiiviseen uskoon rangaistusten edes jonkinlaisesta tehosta, vaikka tällaiset käsitykset ankarampien rangaistusten kyvystä vaikuttaa rikoksenuusijoiden käyttäytymiseen perustuvat usein irrationaalsiin virheoletuksiin.

Kolmannessa eli empiirisessä osassa olen tarkastellut tapausaineiston avulla vastaajan rikosentisyyden merkitystä rangaistuksen määräämiseen. Tapausaineisto pitää sisällään 99 Kouvolaan ja Rovaniemen hovioikeuden ratkaisua, joissa ankarimpana rikosnimikkeenä on ollut törkeä rattijuopumus (RL 23:4). Aineistosta kävi ilmi, että enemmistö törkeään rattijuopumukseen syyllistyneistä rikoksenuusijoista tuomittiin ehdottomaan vankeusrangaistukseen, Rovaniemen hovioikeuden ratkaisuissa osuus oli jopa 79 prosenttia. Tapausaineisto osoitti, että koventamisperusteen (RL 6:5:n 5 kohta) soveltaminen ankaroitti rangaistusta noin puolitoistakertaiseksi verrattuna rikoksenuusijoihin, joiden rangaistuksiin koventamisperustetta ei sovellettu.

Avainsanat: uusimisankaroituminen, rikoksen uusiminen, koventamisperuste, törkeä rattijuopumus

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön__X

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi__X

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi__X
(vain Lappia koskevat)

Sisällys.....	II
Lähteet.....	III
Lyhenteet.....	VIII

I LUKU.....	1
RIKOKSEN UUSIMISEN VAIKUTUKSET SEURAAMUSJÄRJESTELMÄSSÄ.....	1
1. Johdanto.....	1
2. Uusimisankaroitumisen historiaa.....	3
2.1 Vuoden 1889 rikoslaista 1970-luvun puolivälin rikoslain kokonaisuudistukseen.....	3
2.2 Pakkolaitosjärjestelmä rikoksenuusijoille.....	3
2.3 Rikoslain liberalisoitumisen ajasta 2000-luvulle.....	4
3. Rikoksen uusimisen vaikutukset rangaistuksiin ja täytäntöönpanoon.....	6
3.1 Yleistä.....	6
3.2 Uusimisen merkitys rangaistusta määrättäessä.....	8
3.2.1 Rikoksen uusiminen rangaistuksen koventamisperusteena.....	11
3.2.1.1 Lainkohdassa tarkoitettu ”ilmeinen piittaamattomuus”.....	12
3.2.1.2 Harkittu uusiminen.....	13
3.2.1.3 Satunnainen uusiminen.....	16
3.2.1.4 Yhteisarvio.....	18
3.2.2 Uusimisen vaikutukset rangaistuslajin valintaan.....	19
3.2.2.1 Rangaistuslajin valinta ehdollisen ja ehdottoman vankeusrangaistuksen välillä uusimiskriteerin perusteella.....	20
3.2.2.2 Valinta yhdyskuntapalvelun ja ehdottoman vankeuden välillä uusimiskriteerin perusteella.....	25
3.2.2.3 Uusimisen vaikutukset nuorisorangaistuksen tuomitsemiseen.....	29
3.2.2.4 Uusimisen vaikutukset valvontarangaistuksen tuomitsemiseen.....	32
3.3 Uusimisen vaikutukset rangaistuksen täytäntöönpanoon.....	35
3.3.1 Rikoksenuusijan ehdonalainen vapauttaminen.....	35
3.3.2 Koko rangaistuksen suorittaminen vankilassa.....	39
3.3.3 Jäännösrangaistuksen määrääminen täytäntöön- pantavaksi uuden rikoksen perusteella.....	41
3.3.4 Ehdollisen vankeusrangaistuksen määrääminen täytäntöön pantavaksi.....	43
3.4 Rikoksen uusimisen merkitys ajokieltoa määrättäessä.....	44
3.5 Yhteen veto.....	46
II LUKU.....	49
UUSIMISANKAROITUMISEN KRIMINAALIPOLIITTISET LÄHTÖKOHDAT.....	49
4. Miksi uusimisankaroitumista käytetään?.....	49
4.1 Kriminaalipoliittiset tavoitteet.....	49

4.1.1 Rangaistuksen yleisestävä vaikutus.....	50
4.1.2 Rangaistuksen erityisestävä vaikutus.....	51
4.1.3 Sovitusteoriat.....	52
4.2 Rangaistuksen ja sen koventamisen vaikutukset rikoksen uusimiseen.....	52
4.3 Uusimisankaroitumisen oikeutus.....	54
4.4 Uusimisankaroitumisen kritiikki.....	55
4.5 Median roolista.....	58
4.6 Lopuksi.....	59
5. Mittaamisperiaatteet.....	62
5.1 Yleistä.....	62
5.2 Suhteellisuusperiaate.....	62
5.3 Yhdenvertaisuusperiaate.....	64
5.4 Kohtuusperiaate.....	64
III LUKU.....	66
EMPIIRINEN OSA.....	66
6. Tehtävänasettelu.....	66
7. Tapausaineisto.....	66
8. Aineiston edustavuus ja valinta.....	67
9. Rangaistuksen määrääminen törkeästä rattijuopumuksesta.....	68
9.1 Valtakunnallinen tilanne.....	68
9.2 Tilanne Kouvolan ja Rovaniemen hovioikeuspiireissä tutkielman empiirisen aineiston mukaan.....	70
10. Johtopäätökset.....	74

Lähteet

Kirjallisuus

Aarnio, Aulis: Oikeussäännösten tulkinnasta. Helsinki 1982.

Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria. Helsinki 1989.

Anttila, Inkeri & Heinonen, Olavi: Rikosoikeus ja kriminaalipolitiikka. Helsinki 1977.

Clarke, Ronald V. & Felson, Marcus: Routine Activity and Rational Choice. New Brunswick and London 1993.

Clarke, Ronald V. & Eck, John: Become a Problem Solving Crime Analyst. Cullumpron 2003.

Frände, Dan: Yleinen rikosoikeus. Suomentanut Markus Wahlberg. Helsinki 2005.

Hirschi, Travis: Causes of Delinquency. Berkeley 1969.

Honkasalo, Brynolf & Ellilä, Reino: Rikosten uusimisesta – rikoslain 6 luvun kommentaari. Helsinki 1945.

Hough, Mike & Roberts, Julian: Attitudes to punishment: findings from the British Crime Survey. Home Office Research Study 179. London 1998.

Kivivuori, Janne: Etusivujen väkivalta. Väkivalta iltapäivälehtien etusivuilla, todellisuudessa ja ihmisten peloissa 1980-2000. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Julkaisuja 196/2002. Helsinki 2002.

Lahti, Raimo: Rikosoikeudellisia lausuntoja. Turun yliopiston julkisoikeuden laitos. Rikos- ja prosessioikeuden laitoksen julkaisusarja A n:o 2. Turku 1977.

Lahti, Raimo: Rikosoikeuden yleisten oppien uudistamisesityksen arviointia. Teoksessa: Rikosoikeudellisia kirjoituksia VII : Pekka Koskiselle 1.1.2003 omistettu. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 237. Helsinki 2003.

Laitinen, Ahti & Aromaa, Kauko: Rikollisuus ja kriminologia. Tampere 2005.

Lappi-Seppälä, Tapio: Rangaistuksen määräämisestä I. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 173. Vammala 1987.

Lappi-Seppälä, Tapio: Rikosten seuraamukset. Helsinki 2000.

Lappi-Seppälä, Tapio: Seuraamukset. Teoksessa Olavi Heinonen et al.: Rikosoikeus. Helsinki 2002.

Lappi-Seppälä, Tapio: Rikollisuus ja kriminaalipoliittikka. Helsinki 2006.

Lappi-Seppälä, Tapio: Jäännösrangaistuksen määrääminen täytäntöönpantavaksi. Teoksessa Da mihi factum, dabo tibi ius. Korkein oikeus 1809–2009. Helsinki 2009.

Majanen, Martti: Rikoksen uusiminen ja rikoslainsäädäntö. Teoksessa: Rikosoikeudellisia kirjoituksia VIII : Raimo Lahdelle 12.1.2006 omistettu. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 268. Helsinki 2006.

Matikkala, Jussi: Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä. Helsinki 2010.

Marttunen, Matti: Nuorisorikosoikeus. Alaikäisten rikosten seuraamukset kriminaalipoliittisesta ja vertailevasta näkökulmasta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 236. Helsinki 2008.

Nuutila, Ari-Matti: Rikosoikeuden ABC-kirja. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja sarja A:21. Turku 1995.

Nuutila, Ari-Matti: Rikoslain yleinen osa. Helsinki 1997.

Nuutila, Ari-Matti: "Law in Books" ja "Law in Action" – seuraamusharkinta lainkäytössä. Teoksessa Ari-Matti Nuutila – Elina Pirjatanniemi (toim.): Rikos, rangaistus ja prosessi. Juhlajulkaisu Eero Backman 1945 – 2005. Turku 2005.

Pikkarainen J., Penttilä A., Seppä H. Recidivism of Drunken Driving in Finland 1972–1994. Proceedings of the International Conference on Alcohol, Drugs and Traffic Safety. Adelaide 1995.

Seppä, H.: Rattijuopumus Helsingissä vuonna 1990. Poliisimies 1992/3.

Sykes, Gresham & Matza, David: Techniques of Neutralization. A Theory of Delinquency. 1957.

Tapani, Jussi & Tolvanen, Matti: Rikosvastuu ja sen toteuttaminen. Joensuun yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja N:o 11. Joensuu 2004.

Tapani, Jussi: Jäännösrangaistuksen määrääminen täytäntöönpantavaksi. DL 2006/6 s. 934.

Tapani, Jussi & Tolvanen, Matti: Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Helsinki 2011.

Utriainen, Terttu: Rikosten rangaistukset ja muut seuraamukset. Helsinki 1992.

Wright, Richard A.: In Defense of Prisons. Contributions in Criminology and Penology, no. 43. London 1994.

Virallislähteet

HE 125/1975 II vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslain 6 luvun ja siihen liittyvien säännösten muuttamisesta.

HE 48/1997 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain 7 luvun muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 44/2002 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeiden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 102/2004 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi nuorisorangaistuksesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 262/2004 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 17/2010 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle valvontarangaistusta ja sähköistä valvontaa avolaitoksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 212/2010 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle ajokorttilaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

LaVM 15/1996 vp

Eduskunnan lakivaliokunnan mietintö 15/1996 vp hallituksen esityksestä laiksi yhdyskuntapalvelusta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

LaVM 9/2005 vp

Eduskunnan lakivaliokunnan mietintö 9/2005 vp hallituksen esityksestä vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi.

SOU 1986:14

Påföljd för brott. Om straffskalor, påföljdsval, straffmätning och villkorlig frigivning mm. Huvudbetänkande av Fängelsestraffkommitten.

Muut lähteet

Helsingin sanomat 18.11.2006. Saatavilla

<http://www.hs.fi/kotimaa/artikkeli/Liki+joka+kolmas+hyv%C3%A4ksyisi+kuolemantuomion/1135223068155>.

Laatuhanke. Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhankkeen työryhmäraportteja I–II. Saarijärvi 2004.

Laatuhanke. Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhankkeen työryhmäraportteja VII. Saarijärvi 2006.

Liikennevakuutuskeskus. Moottoriajoneuvoliikenteen kuolemaan johtaneet onnettomuudet alkoholin vaikutuksen alaisena. Espoo 2011.

Oikeusministeriö. Työryhmän asettamispäätös OM 3/61/2010.

Rikollisuustilanne 2010. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 258. Helsinki 2011.

Tilastokeskus. Hovioikeuksien ratkaisut [viitattu 24.2.2012]. Helsinki 2010.

Saatavilla http://www.stat.fi/til/hovoikr/2010/hovoikr_2010_2011-09-23_tau_002_fi.html.

Tilastokeskus. Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset [viitattu 25.2.2012]. Helsinki

2010. Saatavilla http://www.stat.fi/til/syyttr/2010/syyttr_2010_2011-11-30_kat_001_fi.html.

Yle Elävä arkisto 2008. Saatavilla

http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/kalli_avasi_vaalirahapelin_30502.html#media=30513.

Oikeustapaukset

KKO 1980-II-81

KKO 1983-II-37

KKO 2000:11

KKO 2003:34

KKO 2003:100

KKO 2006:82

KKO 2006:101

I-SHO:2006:3

KKO 2008:78

KKO 2008:85

RHO:2009:8

KKO 2010:18

KKO 2011:66

Lyhenteet

AKL	ajokorttilaki
DL	Defensor Legis
EhdL	laki ehdollisesta vankeudesta
HE	hallituksen esitys eduskunnalle
I-SHO	Itä-Suomen hovioikeus
KKO	korkein oikeus
KouHO	Kouvolan hovioikeus
LaVM	eduskunnan lakivaliokunnan mietintö
OK	oikeudenkäymiskaari
PL	perustuslaki
RHO	Rovaniemen hovioikeus
RL	rikoslaki
SOU	Ruotsin valtion julkiset komiteamietinnöt
TLL	tieliikennelaki

I LUKU

Rikoksen uusimisen vaikutukset seuraamusjärjestelmässä

1. Johdanto

Tarkastelen tässä maisterintutkielmassani rikosentekijän aikaisempien rikosten vaikutusta rangaistuksen mittaamiseen, rangaistuksen lajinvalintaan ja rangaistuksen täytäntöönpanoon. Tutkimusmetodini on pääosin oikeusdogmaattinen eli lainopillinen, mutta tutkielma pitää sisällään myös empiirisen osan, jossa perehdytään tuomioistuinten rangaistuskäytäntöihin ja erityisesti rikoksenuusijoille määrättyihin seuraamuksiin. Empiirisen osan tapausaineisto koostuu Kouvolan ja Rovaniemen hovioikeuksissa käsitellyistä törkeistä rattijuopumuksista. Tutkielmassa käsitellään uusimisankaroitumista myös laajemmassa, yhteiskunnallisessa kontekstissa.

Lainsäädäntömateriaalin lisäksi aiheesta on olemassa myös varsin paljon oikeuskirjallisuutta, ovathan rikoslain 6 luvun rangaistuksen määräämisperusteet varsin keskeisiä elementtejä tuomitsemistoiminnassa. Erityisesti Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen ylijohtaja, professori Tapio Lappi-Seppälä on paneutunut aiheeseen syvällisesti ja julkaissut paljon rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää käsittelevää oikeuskirjallisuutta. Hän on muun muassa tehnyt vuonna 1987 julkaistun väitöskirjansa rangaistuksen määräämisestä.

Laajimmassa eli I luvussa käydään, lyhyen uusimisankaroitumisen historiallista kehitystä kuvaavan jakson jälkeen, läpi seikkaperäisesti rikosentekijän aikaisemman rikollisuuden vaikutusta rangaistukseen ja sen täytäntöönpanoon vaikuttavana tekijänä. Käsitellyiksi tulevat niin uusimisankaroitumiseen vaikuttava lainsäädäntö, lain esityöt, keskeinen aiheeseen liittyvä oikeuskirjallisuus kuin relevantit ylimpien tuomioistuinten, lähinnä korkeimman oikeuden, ratkaisut.

Tutkielman II luvussa perehdytään uusimisankaroitumisen kriminaalipoliittisiin tavoitteisiin ja yleisemminkin rikoksen uusimisen kriminaalipoliittiseen viiteke-

hykseen. Käsitellyiksi tulevat eräät mielenkiintoiset uusimisankaroitumisen yhteiskunnalliset ulottuvuudet, kuten uusimisankaroitumisen hyödyt ja haitat sekä mahdolliset vaihtoehdot uusimisankaroitumiselle. Entä minkälainen merkitys rangaistuksen koventamisella on rikoksentekijän uusimisriskiin? Muun muassa tätä kysymystä käsitellään tutkielman II luvussa. Myös keskeisimmät rangaistuksen mittaamisperiaatteet ansaitsevat tulla käsitellyiksi. Mittaamisperiaatteet ovat joko vaikuttaneet uusimisankaroitumissäännöstöön lainvalmisteluvaiheessa tai niillä voi myös olla tosiasiallista vaikutusta käytännön mittaamistoiminnassa.

Viimeisessä eli III luvussa siirrytään empiirisen tapausaineiston pariin. Mielenkiinto kohdistuu nyt siihen, kuinka tuomioistuimet käytännössä soveltavat uusimisnormistoa. Koko tapausaineisto on koottu yhteen taulukkoon, josta voidaan havaita varsin yllättäviäkin tuloksia erityisesti rangaistuksen lajivalinnan suhteen. III luvussa tapausaineiston tuloksia verrataan soveltuvin osin valtakunnallisiin tietoihin uusijoiden osuudesta ja rangaistuslajin valinnasta sekä rangaistuksen mittaamisesta.

2. Uusimisankaroitumisen historiaa

2.1 Vuoden 1889 rikoslain 1970-luvun puolivälin rikoslain kokonaisuudistukseen

Vuoden 1889 rikoslain (39/1889) alkuperäinen järjestelmä rakentui *erikoisuusimisen periaatteen* pohjalle. Rikoksen uusimisen rangaistusta koventava vaikutus rajattiin laissa erikseen mainittuihin rikoksiin. Tällaisia olivat lähinnä varallisuusrikokset, kuten varkaus, näpistys, ryöstö, kiristys ja varastetun tavaran kätkeminen. Uusimisankaroitumisen edellytyksenä oli, että aikaisempi rikos oli samanlainen tai samankaltainen myöhemmän rikoksen kanssa.¹

Vuonna 1939 koko uusimista koskeva säännöstö eli rikoslain 6 ja 7 luvut uudistettiin perusteellisesti siirtymällä erikoisjärjestelmästä yleisjärjestelmään. Uusimisankaroitumisen edellytyksenä ei enää ollut rikosten samankaltaisuus. Nyt edellytettiin, että uuden rikoksen tekijä on alkanut kärsiä jostakin rikoksesta määrätynlaista rangaistusta tai kärsinyt laissa edellytetyn määrän rangaistusta. Vuoden 1939 rikoslain mukaan uusiminen vaikutti rangaistukseen ensiksikin rangaistuksen määräämisperusteena eli rangaistusta rangaistusasteikon puitteissa korottavana tekijänä ja toiseksi rangaistuksen koventamisperusteena. Tuomioistuimen tuli siis soveltaa erityistä *korotettua rangaistusasteikkoa*.² Korotettu asteikko antoi mahdollisuuden nostaa tapauksesta riippuen rangaistusmaksimi puolitoista- tai kaksinkertaiseksi.

2.2 Pakkolaitosjärjestelmä rikoksenuusijoille

Pakkolaitosjärjestelmä oli yksi keskeinen mekanismi rikoksenuusijoiden seuraamusjärjestelmässä vuodesta 1932 aina vuoteen 2005 asti. Järjestelmää kuitenkin uudistettiin vuosien mittaan useaan otteeseen niin, että sen merkitys väheni voimakkaasti 1970-luvun uudistusten myötä. Vuonna 1932 tuli voimaan laki vaarallisista rikoksenuusijoista (180/1932), jonka myötä pakkolaitos liitettiin rikosoikeudelliseen seuraamusjärjestelmään. Laki perustui siihen, että *parantumattomat rikoksenuusijat*, jotka olivat vaarana yleiselle tai yksityiselle turvallisuudelle, tuli tehdä vaarattomiksi eristämällä heidät määräämättömäksi ajaksi muusta yhteiskunnasta. Pakkolaitokseen joutui automaattisesti, kun

¹ Honkasalo & Ellilä 1945 s. 11.

² Honkasalo & Ellilä 1945 s. 12-13.

aikaisempien vankeusrangaistusten määrä ylitti *eristämisrajan*. Eristettyjen määrä oli suurimmillaan vuonna 1966, jolloin pakkolaitokseen oli eristettynä yhteensä 389 rikoksenuusijaa. Tuo määrä vastasi noin kuutta prosenttia kokonaisvankimäärästä. Valtaosa pakkolaitokseen eristetyistä oli kuitenkin omaisuusrikollisia tai muita niin sanottuja pikkurikollisia, minkä vuoksi käytäntö joutuikin kritiikin kohteeksi. Sen seurauksena vuonna 1971 pakkolaitokseen eristämisen edellytyksiä muutettiin. Eristäminen rajoitettiin koskemaan vain toisen hengelle tai terveydelle vaarallisia rikoksenuusijoita. Uudistuksen myötä vuonna 1973 pakkolaitosvankeja olikin jäljellä enää 12.³ Vaikka pakkolaitosjärjestelmä lakkautettiin Suomessa lopullisesti vuonna 2005, niin nykyisenkin järjestelmän puitteissa vaaralliset rikoksenuusijat suorittavat rangaistuksen tietyin edellytyksin päivästä päivään, jos mielentilatutkimuksen perusteella rikoksenuusijaa on pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.⁴

2.3 Rikoslain liberalisoitumisen ajasta 2000-luvulle

Yleisestävyyttä, yhdenvertaisuutta ja suhteellisuusperiaatetta korostavaa ajattelua ryhdyttiin 1970-luvun puolenvälin jälkeen kutsumaan *kriminaalipoliittiseksi uusklassismiksi*. Tämän suuntauksen myötä alkoi seuraamusjärjestelmän uudistusten kausi.⁵ Suomen rangaistusjärjestelmä sai pitkälti nykyistä vastaavan muotonsa 1970-luvun uudistusten myötä, kun tuomioistuimille annettiin yleisohjeet rangaistuksen mittaamisesta. Vuonna 1976 rikoslakiin (466/1976) sisällytettiin uudet rangaistuksen mittaamista koskevat säännökset ja samalla kumottiin vanhat rikoksen uusimista koskevat säännökset. Uusiminen otettiin nyt huomioon vain yhtenä rangaistusasteikon sisällä vaikuttavana *koventamisperusteena sekä rangaistuksen lajivalinnassa*.

Rangaistuksen määräämistä koskevat rikoslain 6 luvun säännökset on viiemeksi uudistettu 1.1.2004 voimaan tulleella lailla (515/2003). Tämä rikoslain yleisen osan kokonaisuudistus ei tuonut sisällöllisiä muutoksia uusimisankaroitumista koskevaan sääntelyyn verrattuna aiempaan vuoden 1976 lakiin.

³ Lappi-Seppälä 2000 s. 133–134.

⁴ Tarkemmin luvussa 3.2.3.2.

⁵ Lappi-Seppälä 2000 s. 103.

Rikoksen uusimisella on ollut ja on edelleen merkitystä myös rangaistuslajin valinnassa sekä harkittaessa ehdollisen rangaistuksen täytäntöönpanoa, ehdonalaiseen vapauteen päästämistä tai ehdonalaisen vapauden menettämistä.⁶ Edellisiä koskeva sääntely on muuttunut vuosien varrella useampaankin kertaan.

⁶ Majanen 2006 s. 270.

3. Rikoksen uusimisen vaikutukset rangaistuksiin ja täytäntöönpanoon

3.1 Yleistä

Suomen rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä perustuu ajatukseen *asteittain ankaroituvasta rangaistusjärjestelmästä*. Sen mukaan rikoslain tuntemat rangaistuslajit ovat määrättyssä ankaruussuhteessa keskenään. Yleisiä rangaistuslajeja lievimmästä ankarimpaan ovat *rikesakko, sakko, ehdollinen vankeus, yhdyskuntapalvelu ja ehdoton vankeus*.⁷ Uusista seuraamuslajeista *nuorisorangaistus*, joka on alle 18-vuotiaana rikoksen tehneelle tarkoitettu erityinen rangaistus, sijoittuu ankaruudeltaan sakon ja ehdottoman vankeuden väliin. *Valvontarangaistus* taas sijoittuu yhdyskuntapalvelun ja ehdottoman vankeuden väliin.

Rangaistuksen mittaamisen yleisperiaate on ilmaistu rikoslain (515/2003) 6 luvun 4 §:ssä. Rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa *rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttamiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen*. Rangaistusta määrittäessä on myös otettava huomioon *rangaistuskäytännön yhtenäisyys* sekä kaikki lain mukaan rangaistuksen lajiin ja määrään vaikuttavat perusteet (RL 6:3). Kaikkien rangaistuksen mittaamisperiaatteiden tyhjentävä luetteleminen on kuitenkin mahdotonta. Moitearvostelussa tulevatkin pohdittavaksi itse asiassa kaikki ne perusteet, joiden nojalla tehdään ero rangaistavan ja rangaistamattoman käyttäytymisen välillä.⁸

Rikoslain 6 luvun mittaamissäännösten ohella rangaistuksen määräämistä ohjaavat eri rangaistuslajien käyttöä koskevat lajinvalintanormit.⁹ Tuomitulle rangaistuksen määräämisen *keskeisin ratkaisu* onkin usein päätös sovellettavasta *rangaistuslajista*. Lajinvalinnassa noudatetaan osin samankaltaisia kriteerejä kuin rangaistuksen mittaamisessa eli rikoksen vakavuutta, rikoksesta ilmenevää tekijän syyllisyyttä tai *tekijän aikaisempaa rikollisuutta*. Erilaisten rangaistuslajien valikoima on jatkuvasti lisääntynyt, viimeisimpänä käyttöön on otettu valvontarangaistus. Tekijän rikosentisyys vaikuttaa keskeisellä tavalla

⁷ HE 44/2002 vp s. 185.

⁸ HE 44/2002 vp s. 190.

⁹ Lappi-Seppälä 2000 s. 310.

rangaistuksen lajinvalintaan ja rangaistuksen mittaamiseen, mutta kysymys siitä millainen tuo vaikutus on tai sen tulisi olla, on vähintäänkin epäselvä. Lainsäätäjä on muotoillut lajinvalintaa ja mittaamista koskevat säännökset hyvin avoimiksi, eikä lain esitöistäkään löydy konkreettista taustatukea säännösten soveltamiselle käytännössä. Myöskään oikeuskirjallisuus tai oikeuskäytäntö eivät ole pystyneet luomaan mitään kovin yleispäteviä ohjeita lain soveltamisesta.

Tekijän aikaisempi rikollisuus vaikuttaa siis monesti käytännössä varsinaista koventamisperustesäännöstä (RL 6:5:n 5 kohta) merkittävämmiin rangaistuslajin valintaan ja esimerkiksi harkintaan ehdollisen rangaistuksen täytäntöönpanosta. Rikoksen uusiminen voi olla este lievemmän rangaistuslajin käytölle. Uusiminen voi näet estää vankeuden tuomitsemisen ehdollisena (RL 6:9) tai yhdyskuntapalvelun tuomitsemisen ehdottoman vankeuden sijaan (RL 6:11.1). Edelleen rikoksen uusiminen voi johtaa nuoren henkilön tuomitsemiseen nuorisorangaistukseen ehdollisen vankeusrangaistuksen sijaan (RL 6:10a). Valvontarangaistuksen tuomitsemisenkin voi estyä, jos henkilö on rikoksenuusija, ja kyseeseen tuleeekin tällöin valvontarangaistuksen sijaan ehdoton vankeusrangaistus (RL 6:11a).

Uusiminen voi myös vaikuttaa tietyn edun menettämiseen. Ehdottomaan vankeuteen johtavan rikoksen tekeminen koeajalla mahdollistaa ehdollisen vankeusrangaistuksen tai jäännösrangaistuksen määräämisen täytäntöönpantavaksi (RL 2b:5 ja 2c:14). Rikoksenuusijaa kohdellaan ankarammin, kun kyse on ehdonalaiseen vapauteen päästämisestä (RL 2c:5.2). Rikoksenuusijoita koskee myös erityinen instituutio eli koko rangaistuksen suorittaminen vankilassa, jos tällainen henkilö on todettu vaaralliseksi toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle (RL 2c:11-12). Lisäksi aikaisemmat liikenne rikokset vaikuttavat tietyin edellytyksin enentävästi ajokiellon pituuteen (AKL 66).

Rikoksen uusiminen ei kaikissa tilanteissa merkitse käsitteenä samaa asiaa. Esimerkiksi ehdonalaiseen vapauteen päästämistä määriteltäessä sovelletaan ankarampaa 2/3:n määräosaa 1/2:n määräosan sijaan, jos kyseessä on uusija eli henkilö, joka rikosta edeltäneiden kolmen vuoden aikana on suorittanut vankeusrangaistusta vankilassa (RL 2c:5.2). Sen sijaan rangaistuksen mää-

räämistä koskevissa säännöksissä rikoksen uusiminen käsitteenä määritellään aina tapauskohtaisesti kyseisten lainkohtien ollessa hyvin avoimia uusimiskriteerin suhteen.

Perehdyn tässä luvussa tarkemmin rikoksenuusijan kohteluun edellä mainitsemieni rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän eri mekanismien valossa.

3.2 Uusimisen merkitys rangaistusta määrättäessä

Rangaistuksen määrääminen muodostuu kahdesta suuremmasta kokonaisuudesta: rangaistuslajin valinnasta ja rangaistuksen mittaamisesta. Tekijän aikaisempi rikollisuus voi vaikuttaa näistä kumpaankin. Kovin tarkkarajaisesti lajinvalintaa ja mittaamista ei voida erottaa toisistaan. Kyseessä on kokonaisprosessi, johon tekijän aiemmat rikokset voivat tässä luvussa esitetyin tavoin vaikuttaa.¹⁰

Käytännössä *rangaistuksen määrääminen on yläkäsite*, jonka alle voidaan sijoittaa tiettyjä oikeudellisen päätöksenteon osaratkaisuja. Nämä osaratkaisut voidaan jakaa *Lappi-Seppälän* tyypittelyn mukaisesti viiteen ryhmään:

- 1) *rangaistusasteikon vahvistaminen*
- 2) *lajinvalinta* (päätös tuomitsematta jättämisestä, valinta sakon ja vankeusrangaistuksen välillä, valinta ehdottoman ja ehdollisen vankeuden välillä sekä ratkaisut yhdyskuntapalvelun, nuorisorangaistuksen ja valvontarangaistuksen käytöstä)
- 3) *mittaaminen* (rangaistuksen määrän vahvistaminen tietyn valitun tai käytössä olevan rangaistuslajin sisällä ja valinta eri rangaistuslajien välillä, kun ne edustavat ankaruudeltaan toisistaan poikkeavia vaihtoehtoja)
- 4) *vähennykset* (vapaudenmenetyksajan vähentäminen) ja
- 5) *muut rangaistuksia koskevat lausumat* (ehdonalaisen vapauden menettäminen tai ehdollisen vankeusrangaistuksen täytäntöönpano).¹¹

¹⁰ Frände 2005 s. 321.

¹¹ Rikosoikeus/Lappi-Seppälä 2002 s. 362–363.

Lain esitöissä mittaamisella taas tarkoitetaan kaikkia niitä ratkaisuja, jotka koskevat päätöstä rangaistuksen ankaruudesta. Tällöin kyse voi olla määrällisesti mitattavista suureista eli esimerkiksi vankeusrangaistuksen pituudesta tai laadullisesti toisistaan eroavista suureista eli eri rangaistuslajeista.¹² Käytännössä kyse on kuitenkin *kokonaisprosessista*, jossa eri osaratkaisut menevät päällekkäin, ja niiden erottelu on mielekästä lähinnä pedagogisista syistä. Suppeimmillaan termi *”rangaistuksen mittaaminen”* tarkoittaa rangaistuksen määräämistä vahvistettavan asteikon ja rangaistuslajin sisällä. Termin laajempi merkitys taas kattaa myös asteikon vahvistamisen. Laajin määritelmä pitää sisällään myös päätöksen sekä rangaistuksen määrästä että lajista.¹³

Tässä yhteydessä on myös syytä mainita aikaisemmin tuomitun vankeusrangaistuksen huomioon ottamisesta. Rikoslain (751/1997) 7 luvun 6 §:n mukaan aikaisempi tuomio huomioidaan, jos ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittua syytetään hänen ennen tämän rangaistuksen tuomitsemista tekemästään muusta rikoksesta. Tällöin voidaan *aikaisempi ehdoton vankeusrangaistus* ottaa uutta rangaistusta määrättäessä *kohtuuden mukaan huomioon rangaistusta alentavana tai lieventävänä seikkana*. Uudesta rikoksesta voidaan myös tuomita laissa sille säädettyä vähimmäisaikaa lyhyempään vankeusrangaistukseen tai katsoa aikaisempi rangaistus riittäväksi seuraamukseksi myös myöhemmin käsiteltäväksi tulleesta rikoksesta (RL 7:6). Näin on perusteltua toimia, koska sikäli kun aikaisempia ehdottomia vankeustuomioita ei voitaisi ottaa millään tavoin huomioon, merkitsisi tämä eräissä tapauksissa nykyisen järjestelmän melkoista ankaroitumista. Hallituksen esitys mainitsee hyvänä esimerkkinä tällaisesta tapauksen, jossa henkilö on tuomittu yhdestä rikoksesta vankeusrangaistukseen ja sen jälkeen havaitaan, että hän on ennen tätä tuomiota tehnyt toisenkin rikoksen. Jos rikokset olisivat tulleet tuomittaviksi samalla kertaa, niin niistä olisi määrätty yksi yhteinen rangaistus rikoslain 7 luvun mukaisesti, joka olisi ollut selvästi lievempi kuin kahdesta eri aikana itsenäisesti tuomitusta rikoksesta tuleva yhteenlaskettu rangaistus. Tämän vuoksi tuomioistuimella tulee olla harkinnanvarainen mahdollisuus jälkimmäisen tuomion yhteydessä kohtuullistaa rangaistusta

¹² HE 44/2002 vp s. 12 ja 205.

¹³ Tapani & Tolvanen 2011 s. 16.

pitäen lähinnä silmällä sitä, että aikaisemman ja uuden rangaistuksen kokonaisuus ei olisi ankarampi kuin jos rikokset olisi tuomittu samalla kertaa.¹⁴

Keskeiset mittaamista ja lajinvalintaa koskevat säännökset on uudistettu jo ennen vuoden 2003 rikoslain yleisten oppien uudistusta, pääosin vuoden 1974 uudistuksen yhteydessä. Vuoden 1974 uusimisankaroitumista koskevien säännösten uudistamisen jälkeen Suomessa on otettu käyttöön muun muassa yhdyskuntapalvelu, sovittelujärjestelmä ja nuorisorangaistus. *Lahti* katsoo, että nämä uudet rangaistuslajit olisi tullut ottaa tarkemmin huomioon nykyisen rangaistuksen määräämissäännösten esitöissä. Hallituksen esityksen (HE 44/2002) pohjana ei ole uudelleen arvioitua, mahdollisimman johdonmukaista ja yhtenäistä ajatusrakennelmaa eri seuraamuslajien valinnan perusteista ja niiden sääntelyn keskinäisistä suhteista. Edelleen *Lahti* kysyy missä määrin seuraamusjärjestelmämme halutaan edelleen rakentaa asteittain ankaroituvaksi, toisaalta rikoksen vakavuusasteen ja toisaalta rikosentekijän uusimisen mukaan, ja missä määrin asteittaisuudesta voitaisiin poiketa lievempään suuntaan henkilöön liittyvistä kohtuussyistä tai tuomitun yhteiskuntaan takaisin sijoittumisen ja sopeuttamisen helpottamiseksi.¹⁵ Aivan äskettäin eli marraskuussa 2011 seuraamusjärjestelmän osaksi on otettu myös valvontarangaistus. Seuraamusjärjestelmämme lajivalikoiman monipuolistumisen myötä olemmekin siirtyneet hiljalleen *puhtaasta yleisestäävyyttä korostavasta järjestelmästä osittain kohti erityisestävää järjestelmää*. Kun uudistuksia tehdään ”tipoitain”, on vaarana, että kokonaisuudesta ei muodostu toimivuudeltaan ja käytännöiltään yhtenäistä. Tästä kertoo muun muassa nuorisorangaistuksen lähes olemattomaksi jäänyt käyttö osana seuraamusjärjestelmää.¹⁶ Lähitulevaisuudessa onkin edessä kenties jonkinasteinen seuraamusjärjestelmän uudistaminen tarkoituksenmukaisemmaksi.

Hoidollisten elementtien tuominen osaksi rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää on ongelmallista myös *Tapanin* ja *Tolvasen* mielestä. He katsovat, että tehtyjen ja suunniteltujen uudistusten myötä saatetaan loitontua vaarallisen

¹⁴ HE 48/1997 vp Yksityiskohtaiset perustelut 1.1.

¹⁵ *Lahti* 2003 s. 150.

¹⁶ Ks. tarkemmin luku 3.2.2.3.

kauas klassisen rikosoikeuden peruseriaatteista: tekorikosoikeudesta, yhdenvertaisuudesta, selkeydestä ja ennustettavuudesta.¹⁷

3.2.1 Rikoksen uusiminen rangaistuksen koventamisperusteena

Rikoksen uusiminen on perinteisesti ollut varsin merkittävässä asemassa rangaistusta määrättäessä. Vuoteen 1976 saakka rikoslain 6 luku koski rikoksen uusimista. Vuoden 1976 mittaamisuudistuksessa rikoksen uusiminen otettiin rikoslain 6 luvun 2 §:n 4 kohdan koventamisperusteeksi. Vuoden 2004 uudistuksen yhteydessä koventamissäännös otettiin sisällöltään muuttumattomana rikoslain (515/2003) 6 luvun 5 §:n 5 kohdaksi.

Tekijän aikaisempi rikollisuus on yksi viidestä rangaistuksen koventamisperusteesta. *Muut rangaistuksen koventamisperusteet ovat teon suunnitelmallisuus, liigoittuminen eli rikoksen tekeminen osana järjestäytynyttä rikollisryhmää, rikoksen tekeminen palkkiota vastaan ja rasistiset sekä niihin rinnastettavat vaikuttimet* rikoksen motiivina (RL 6:5:n 1–4 kohdat). Tekijän aikaisempi rikollisuus on rangaistuksen koventamisperusteena näistä käytännössä tärkein. Esimerkiksi vuonna 2009 uusimista käytettiin koventamisperusteena 2108 tapauksessa, kun syyksi luettuja rikoksia oli samana vuonna kaikkiaan 65 266. Uusimisperusteisen koventamisperusteen soveltamisen osuus oli 3,2 prosenttia. Muiden koventamisperusteiden käyttö on ollut hyvin marginaalista; vuonna 2009 rikoslain 6 luvun 5 §:n mukaisia muita koventamisperusteita käytettiin ainoastaan 51 tapauksessa. Vuosien 2006–2009 välisenä aikana syyksiluettujen rikosten lukumäärä ja uusimisperusteisen koventamisperusteen käyttökerrat ovat pysyneet käytännössä ennallaan.¹⁸

Rikoslain 6 luvun 5 §:n 5 kohdan mukaan *rangaistuksen koventamisperusteena on tekijän aikaisempi rikollisuus, jos sen ja uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden johdosta tai muuten osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä.*

¹⁷ Tapani & Tolvanen 2011 s. 293.

¹⁸ Rikollisuustilanne 2010/Lappi-Seppälä & Niemi 2011 s. 330.

Lain esityöt selventävät säännöstä näin: mitä erilaisempi uusi rikos on ja mitä enemmän aikaa on kulunut vanhan ja uuden rikoksen välillä, sitä epätodennäköisemmin kyse on lainkohdan tarkoittamasta aiemman ja uuden rikoksen välisestä suhteesta, mikä taas johtaisi koventamisperusteen soveltamiseen. Tämän rikosten välisen suhteen lisäksi edellytetään, että kyseinen suhde osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä.¹⁹

Rikoksen uusimisen rangaistusta koventavaa vaikutusta on perusteltu muun muassa sillä, että tekijä on jo saanut ensimmäisestä rikoksestaan varoituksen. Siitä huolimatta rikoksentekijä on jatkanut rikosten tekemistä ja siten osoittanut piittaamattomuutta oikeusjärjestyksen sääntöjä kohtaan. Teon uusiminen osoittaa piittaamattomuutta tekijään itseensä kohdistetusta moitteesta ja varoituksesta (*tekijän kohonnut syyllisyys*). Uusimisen koventavaa vaikutusta on perusteltu myös sillä että tekijän toistuva syyllistyminen rikoksiin viittaa tekijän vaarallisuuteen tai ainakin taipumukseen syyllistyä myös jatkossa rikoksiin.²⁰

3.2.1.1 Lainkohdassa tarkoitettu ”ilmeinen piittaamattomuus”

Rikoksen uusiminen ei automaattisesti kovenna rangaistusta. Lain tausta-ajatuksen mukaan ainoastaan sellainen rikosten toistaminen, joka osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä, vaikuttaa arvosteluun. Tämä *piittaamattomuus on pääteltävissä uuden ja aikaisemman rikoksen välisestä suhteesta*. Rikosten välinen suhde taas osoittaa laissa tarkoitettua piittaamattomuutta muun muassa silloin, kun kyse on samankaltaisista teoista. Riittävänä samankaltaisuutena on pidetty rikosryhmittäistä yhtenevyyttä.²¹ Tekojen *samankaltaisuutta* koventamisperusteen soveltamisen edellytyksenä on arvioitu korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 1980 II 81 (ään.).

KKO 1980 II 81

A oli syyllistynyt aiemmin lukuisiin pääasiassa omaisuus-, väärennys- ja liikenneriikoksiin, joista hänet oli tuomittu toistakymmentä kertaa vapausrangaistuksiin. A:n

¹⁹ HE 125/1975 II s. 12–13 ja HE 44/2002 vp s. 193–195.

²⁰ Rikosoikeus/Lappi-Seppälä 2002 s. 389 ja Lappi-Seppälä 1987 s. 448–463.

²¹ Lappi-Seppälä 1987 s. 466.

paettua vankilasta oli tämä kirjautunut hotelliin väärällä nimellä erehdyttääkseen poliiseja ja lisäksi murtautunut toimistorakennukseen anastaen sieltä kassakaapin.

A:n syyksi luettu viranomaisen erehdyttäminen oli tapahtunut sen jälkeen, kun A oli syyllistynyt vangin karkaamiseen. Korkein oikeus katsoi, että A:n *aikaisemman rikollisuuden ja hänen syykseen nyt luetun viranomaisen erehdyttämisen suhde ei osoittanut uuteen rikokseen liittyvän sellaista erityistä suurempaa syyllisyyttä*, jota voitaisiin pitää ilmeisenä piittaamattomuutena lain kielloista ja käskyistä.

Sen sijaan A:n syyksi luettu varkaus osoitti A:n aikaisemman rikollisuuden samankaltaisuuden perusteella ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä.

Selitys sille, miksi juuri rikosten samankaltaisuuteen tulisi ratkaisussa kiinnittää huomiota, ei ole aivan selvä. Tällainen uusiminen osoittaa kuitenkin ainakin sen, että tekijä on johdonmukaisen piittaamaton tietäntyyppisistä toisten intresseistä.²² *Majanen* on kuitenkin aivan oikein todennut, että koventamis säännöksen soveltamisen kannalta tekojen ei kuitenkaan tarvitse olla samankaltaisia, jos rikosten uusiminen muuten osoittaa tekijän ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä.²³ Tällainen tulkinta on myös uusimissäännöksen sanamuodon mukainen tulkinta. Samansuuntaisesti *Lappi-Seppälä* on todennut, että uusimissäännöksen soveltamisessa olisikin otettava huomioon paljon muutakin kuin pelkkä rikosten samankaltaisuus.²⁴ Tästä huolimatta korkeimman oikeuden ratkaisukäytännöstä ja tutkielmani empiirisestä aineistosta on selvästi nähtävissä, että *tuomioistuimet katsovat säännönmukaisesti tekijän aikaisempien rikosten erikaltaisuuden olevan esteenä koventamisperusteen soveltamiselle*. Kyseisessä lainkohdassa rikosten samankaltaisuutta käytetään ainoastaan esimerkkinä tilanteesta, joka ilmentäisi tekijän piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä. Myöskään lain esityöt eivät tue tuomioistuinten omaksumaa linjaa, jonka mukaan ainoastaan samankaltaisten rikosten uusiminen osoittaisi tekijässä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä.

3.2.1.2 Harkittu uusiminen

Lain esitöiden mukaan rikosten samankaltaisuuskaan ei kuitenkaan riitä koventamisperusteen soveltamiseksi, jos rikosten toistaminen on pikemminkin

²² HE 44/2002 vp s. 194.

²³ Majanen 2006 s. 271.

²⁴ Lappi-Seppälä 1987 s. 466.

osoitus rikoksiin urautuneesta elämäntavasta kuin tietoisesta ja ilmeisestä oikeusjärjestyksen uhmaamisesta. Hallituksen esityksen mukaan uusimissäännöksen soveltamisen edellyttämä piittaamattomuus tulee todistetuksi ennen kaikkea rikosten ollessa harkittuja ja suunniteltuja, siis tilanteissa, joissa on kyse *tietoisista rikoksentekopäätöksistä* ja joissa rangaistuksilla voi olettaa olevan myös yleisestävää vaikutusta. Kun kvalifiointi kytketään aikaisemman ja uuden rikoksen välisestä suhteesta pääteltävään harkittuun ja tietoiseen lainrikkomiseen, motivointikykyä yleisesti heikentävät teko- ja tekijäkohtaiset olosuhteet, esimerkiksi yleiset lieventämisperusteet, nuoruus ja alentunut syyntakeisuus, sulkevat pois ainakin tekosyällisyyteen pohjautuvan ankaroitumisen.²⁵ *Lahti* ja *Lappi-Seppälä* suosittavat myös, että uusimissäännöksen soveltaminen nuoriin henkilöihin (myös yli 18-vuotiaisiin, jos aikaisemmat rikokset on tehty alle 18-vuotiaana) jäisi poikkeukselliseksi, sillä vähentynyt syyntakeisuus – tai sitä lähentelevä tila – viittaa monesti piittaamattomuutta koskevan edellytyksen täyttämättä jäämiseen.²⁶

Lain tausta-ajatuksen mukaan rikoksentekijä saattaa osoittaa uusimisellaan sellaista erityistä rikollista tahtoa, jonka tavallista ankarampaa rankaisemista voidaan pitää oikeudenmukaisena. Harkittu uusiminen koventaa rangaistusta syyllisyyserustein. Lain esitöissä syyllisyyteen viitataan sekä toisintoimimismahdollisuutena että pahana tahtona.²⁷ Juuri toisintoimimismahdollisuutta koskevan argumentoinnin *Lappi-Seppälä* näkee merkittävänä uusimissäännöksen tulkintaa ohjaavana tekijänä. Korostamalla, että vain harkittu, suurta syyllisyyttä osoittava uusiminen oikeuttaa rangaistuksen koventamiseen, ja sulkemalla pois rikoksiin urautuneen elämäntavan, josta esimerkiksi perinteisessä omaisuusrikollisuudessa usein on kyse, aikaisemman rikollisuuden rangaistusta koventavaa vaikutusta on tahdottu tuntuvasti rajoittaa.²⁸

Huolimatta lainsäätäjän tarkoituksesta rajata ”elämäntaparikolliset” uusimissäännöksen soveltamisen ulkopuolelle, ovat tuomioistuimet suhtautuneet varsin torjuvasti tällaisen ajattelun soveltamiseen. Kyse on hyvin olennaisesta seikasta, sillä on tunnettu tosiasia, että merkittävä osa rikoksenuusijoista

²⁵ HE 44/2002 vp s. 195.

²⁶ Lahti 1977 s. 84-87 ja Lappi-Seppälä 1987 s. 472.

²⁷ HE 125/1977 II vp. s. 6–7 ja 12–13.

²⁸ Lappi-Seppälä 1987 s. 468.

asettuu erilaisista päihdeongelmista kärsivien elämäntaparikollisten kategori-
aan. Korkeimman oikeuden tulkintatukea mainitun tekijäryhmän rajaamisesta
uusimissäännöksen soveltamisalan ulkopuolelle voidaan löytää ainoastaan
korkeimman oikeuden ratkaisusta 2003:100. Korkein oikeus katsoi, ettei ri-
koksen uusiminen ollut peruste koventamisperusteen soveltamiselle, koska
tuomittu henkilö oli huumeidenkäyttäjä ja *rikos osoitti lähinnä tekijän sosiaalis-
ta avuttomuutta*.

KKO 2003:100

A oli tuomittu aikaisemmin useita kertoja vankeusrangaistuksiin, muun muassa huu-
mausainerikoksista. A:n syyksi luettiin nyt se, että hän oli pitänyt hallussaan huuma-
usainetta määrän, jota ei voida pitää vähäisenä. Asiassa ei ollut kuitenkaan edes
väitetty, että kysymyksessä olisi ollut muu käyttötarkoitus kuin hallussapito omaa
käyttöä varten. Asiakirjoista on pääteltävissä, että A on huumeiden käyttäjä ja ainakin
jonkinasteisesti huumeriippuvainen. Korkein oikeus katsoi, että uuden rikoksen ja ai-
kaisemman rikollisuuden välinen suhde ei rikosten samankaltaisuudesta huolimatta
ole osoittanut A:ssa sellaista erityistä syyllisyyttä, jota voitaisiin pitää ilmeisenä piit-
taamattomuutena lain kielloista ja käskyistä.

Sen sijaan toisenlaiseen lopputulokseen korkein oikeus on tullut esimerkiksi
tuoreessa ratkaisussa 2011:66, kun se on arvioinut tekijän toisintoimimismah-
dollisuutta ja sen suhdetta mahdollisuuteen soveltaa koventamisperustetta.
Ratkaisussa todetaan tehtyjen rikosten liittyvän A:n elämäntapaan, mutta
tämä seikka ei kuitenkaan korkeimman oikeuden mukaan vähennä A:n me-
nettelyn moitittavuutta, eikä näin ollen ole esteenä koventamisperusteen so-
veltamiselle.

KKO 2011:66

Korkein oikeus toteaa, että jossakin tapauksessa rikosten toistaminen saattaa liittyä
niin kiinteästi rikosentekijän elämäntapaan, ettei rangaistusten ankaroittaminen enää
ehkäise henkilöä syylistymästä uusiin rikoksiin. Tästä huolimatta on selvänä lähtö-
kohtana pidettävä, että rikosten toistaminen seuraamuksista välittämättä osoittaa teki-
jässään erityistä moitittavuutta.

A:n rikosrekisteristä ilmeni, että hän oli ennen nyt kysymyksessä oleviin rikoksiin
syylistymistään toistuvasti tehnyt samankaltaisia rikoksia. Vankeusrangaistuksen
suorittuaan hän oli syylistynyt erityisesti anastusrikoksiin verraten nopeasti uudel-
leen. Tässä tapauksessa kysymys ei ole ollut harvoin toistuvista satunnaisista anas-
tuksista eikä myöskään harkitsemattomista houkuttelevan tilanteen synnyttämistä

rikospäätöksistä, vaan anastukset osoittavat sinänsä toistuvaa taipumusta käydä anastamalla hankkimassa erilaisia tavaroita, kuten alkoholia, elintarvikkeita ja vaatteita.

Korkein oikeus katsoi, että vaikka A:n syyksi nyt luetut anastusrikokset liittyivät hänen elämäntapaansa, tämä seikka ei kuitenkaan osoita sellaisia A:n menettelyn moitittavuutta vähentäviä piirteitä, joiden johdosta A:lle näistä rikoksista rangaistusta tuomittaessa ei tulisi soveltaa rikoslain 6 luvun 5 §:n 5 kohdan koventamisperustetta.

3.2.1.3 Satunnainen uusiminen

Myös satunnainen uusiminen jää lainkohdan soveltamisen ulkopuolelle. Satunnaisuutta osoittaa muun muassa rikosten välillä kulunut pitkäaikoinen aika.²⁹ Tällainen *pitkäaikoinen aika*, joka estää koventamisperusteen käytön on korkeimman oikeuden ratkaisussa 2006:82 *ollut noin kahdeksan vuotta*.

KKO 2006:82

A oli tuomittu ennen nyt syyksiluettua törkeää huumausainerikosta ja edellä mainittua kätkemisrikosta vuosina 1981-1995 tehdyistä lukuisista etupäässä omaisuusrikoksista ehdottomiin vankeusrangaistuksiin. Näistä teoista huumausaineisiin liittyi ainoastaan Rovaniemen hovioikeuden 5.1.1988 antama tuomio, jolla hänet oli tuomittu 14.6.1987 tehdystä huumausaineen salakuljetuksesta. Käräjäoikeudessa syyksiluettut rikokset A oli tehnyt vuosina 2004-2005. Korkein oikeus on viitannut ratkaisussaan lain esitöihin, joiden mukaan rikoslain 6 luvun 5 §:n 5 kohtaa ei ole tarkoitus soveltaa satunnaisen uusimisen tilanteissa eli esimerkiksi silloin, kun rikosten välillä on kulunut pitkäaikoinen aika. Edellä mainittujen A:n syyksi aikaisemmissa tuomioissa luettujen rikosten ja nyt kysymyksessä olleen törkeän huumausainerikoksen välillä oli kulunut yli kahdeksan vuoden pituinen aika. Kysymys on niin pitkästä ajasta, ettei korkein oikeus katsonut olevan edellytyksiä A:lle tuomittavan rangaistuksen koventamiseen mainitun lainkohdan nojalla.

Korkein oikeus arvioi niin ikään rikosten välillä kuluneen ajan merkitystä koventamisperusteen soveltumisen suhteen ratkaisussa KKO:1983-II-37 ja päätyi ratkaisussaan siihen, että huolimatta henkilön noin kuuden vuoden rikoksettomasta jaksosta ennen uusia rikoksia osoitti teko lain tarkoittamaa ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä, ja koventamisperustetta voitiin soveltaa.

²⁹ HE 44/2002 vp s. 194.

KKO:1983-II-37

Rikosrekisterin mukaan A oli aikaisemmin tuomittu vankeusrangaistukseen vuonna 1964 moottoriajoneuvon kuljettamisesta alkoholin vaikutuksen alaisena, vuonna 1969 yksin teoin tehdyistä moottoriajoneuvon kuljettamisesta alkoholin vaikutuksen alaisena ja varomattomuudesta liikenteessä sekä vuonna 1975 yksin teoin tehdyistä auton kuljettamisesta alkoholin vaikutuksen alaisena, varomattomuudesta liikenteessä ja liikennevahinkopaikalta pakenemisestä. Rangaistuksista vuosina 1964 ja 1975 tuomitut olivat olleet ehdollisia. Vuonna 1969 tuomitun 4 kuukauden vankeusrangaistuksen A oli suorittanut. Aikaisempien rikosten välillä kuluneesta pitkästä ajasta huolimatta A:n aikaisempi rikollisuus ja nyt käsiteltävänä oleva teko, rikosten samankaltaisuuden johdosta, osoittivat hänessä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä.

Oikeuskirjallisuudessa eräänlaisena peukalosääntönä on esitetty sitä, että viiden vuoden välein tehdyt rikokset eivät osoittaisi ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä.³⁰ Yksi suurimmista ongelmista uusimisperusteisen koventamisperusteen käytännön soveltamisen suhteen on mielestäni juuri täsmällisen aikarajan puuttuminen kyseisestä säännöksestä. Lainkohdan sanamuoto kuuluu ”ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä”, josta tulisi päätellä jokin soveltuva aikaraja, jonka puitteissa tapahtunut rikoksen uusiminen johtaisi koventamisperusteen soveltamiseen. Tehtävä on varsin vaikea, koska lain esityöt tai korkeimman oikeuden ratkaisut eivät myöskään anna johdonmukaisia ja konkreettisia tulkintaohjeita aikarajan määrittämiselle. Itse asiassa lain esitöissä lainkohdan soveltamisen ulkopuolelle rajautuvaa satunnaista uusimista määritellään ainoastaan ”rikosten välillä kuluneella pitkähköllä ajalla”.³¹ Käytännössä koventamisperusteen soveltaminen tai soveltamatta jättäminen kulminoituu kuitenkin juuri rikosten välillä kuluneeseen aikaan. Sen seurauksena, että koventamisperusteen soveltamista ei ole kytketty selkeään aikarajaan on syntynyt tilanne, jossa *tuomioistuimet soveltavat aikarajana kaikkea kahden ja kahdeksan vuoden väliltä*. On selvää, että vastaajien yhdenvertaisuus ei toteudu tyydyttävällä tavalla tällaisessa tilanteessa. *Tapani* ja *Tolvanen* katsovat niin ikään, että on mahdotonta määritellä täsmällisesti, osoittaako esimerkiksi kolmen vuoden välein tapahtunut uusiminen ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä. Tuomioistuimen tulisikin hakea tulkintatukea myös siitä, miten ehdot-

³⁰ Tapani & Tolvanen 2011 s. 86–87.

³¹ HE 44/2002 vp s. 194–195.

toman vankeusrangaistuksen tuomitsemisessa tulkitaan aikaisemman ja uuden rikoksen välillä edellytettyä aikakriteeriä.³²

3.2.1.4 Yhteisarvio

Uusimisankaroitumisen arvostelussa on mukana useita eri vahvuisia ja eri suuntiin vaikuttavia näkökohtia. Aikaisemmat rikokset ovat enemmän tai vähemmän samankaltaisia, niitä on vaihteleva määrä, niiden välillä on kulunut milloin pitempi ja milloin lyhyempi aika. Aikaisemmista rikoksista osa on törkeämpiä ja osa lievempiä, osa suunniteltuja ja osa suunnittelemattomia. Tapaukset ja henkilön rikoshistoria ovat aina ainutlaatuisia. Kussakin yksittäistapauksessa lainkäyttäjän pitää kuitenkin muodostaa jonkinlainen yhteisarvio tilanteesta. *Lahden ja Lappi-Seppälän* mukaan lainkohdan edellyttämä piittaamattomuus tulee sitä vankemmin todistetuksi mitä enemmän harkintaa edellyttäviä rikokset ovat, mitä lukuisampia rikoksia tekijä on tehnyt, mitä lyhyemmin väliajoin rikokset on tehty ja samankaltaisemmista rikoksista on kyse.³³

Perustelut koventamisperusteen käytölle eivät suinkaan ole ongelmattomat, koska laitosrangaistukset pikemminkin heikentävät kuin parantavat tekijöiden lain noudattamisen mahdollisuuksia. Normatiivisen syyllisyysajatuksen kannalta kroonisten rikoksenuusijoiden tekojen moitittavuus onkin toisintoimimis-mahdollisuuden heikkenemisen vuoksi usein keskimääräistä heikompi. Varsinkin tilanteessa, jossa tekijä on jo aiemmin tuomittu ehdottomaan vankeusrangaistukseen, käy tilanne varoitusvaikutuksen suhteen ongelmalliseksi. Kerran käytettynä ehdoton vankeusrangaistus on varoitusvaikutukseltaan olennaisesti heikompi.^{34 35}

Yhteenvedona tuomioistuinten ratkaisukäytännöstä (edellä esitellyt ylimpien tuomioistuinten ratkaisut sekä tutkielman empiiriseen aineistoon sisältyvät ratkaisut) on todettava, että perustelut koventamisperusteen soveltamisesta tai sen soveltamatta jättämisestä ovat usein varsin ohuita ja summaarisia.

³² Tapani & Tolvanen 2011 s. 87.

³³ Lahti 1977 s. 69 ja Lappi-Seppälä 1987 s. 472.

³⁴ HE 44/2002 vp s. 194.

³⁵ Uusimisankaroitumisen kriminaalipoliittisesta ulottuvuudesta tarkemmin luvussa II.

Tyypillisesti vain todetaan kyseessä olevan teon osoittavan ilmeistä piittämättömyyttä lain kielloista ja käskyistä, mikäli koventamisperustetta on käytetty. Jos taas tekijän aiemmasta samankaltaisesta rikostaustasta huolimatta koventamisperustetta ei ole käytetty, perusteluina on usein vain lyhyt maininta joko aiemmista rikoksista kuluneesta pitkästä ajasta tai tekijän sosiaalisesta avuttomuudesta ja rikoksiin urautuneesta elämäntavasta. Perusteellisia *pro et contra* -perusteluja koventamisperusteen soveltamisesta ei korkeimman oikeuden ratkaisukäytännöstä löydy.

3.2.2 Uusimisen vaikutukset rangaistuslajin valintaan

On huomattava, että *rikoslaissa ei nimenomaisesti säännellä lajinvalintaa sakon ja vankeusrangaistuksen välillä*, toisin kuin esimerkiksi valintaa ehdollisen ja ehdottoman vankeuden tai sakon ja nuorisorangaistuksen välillä. Kuitenkin varsin monesta rikoksesta rangaistusseuraamukseksi on säädetty sakkoa tai vaihtoehtoisesti vankeutta määrääjäksi. Rangaistuslajin valinta sakon ja vankeuden välillä on jätetty kokonaan oikeuskäytännön ja kirjallisuuden varaan. Tärkeänä käytännön työkaluna lajivalinnassa sakon ja ehdollisen vankeuden tuomitsemisen välillä toimivat hovioikeuspiirien työryhmien laatimat taulukot ja asteikot rangaistuksen lajista ja mittaamisesta. Eriytyisesti niin sanotuissa massarikoksissa, kuten pahoinpitelyissä, rattijuopumuksissa ja erityyppisissä omaisuusrikoksissa, noudatetaan vahvasti normaalirangaistusajattelua. Sen mukaisesti normaalirikoksesta olisi tuomitettava normaalirangaistus, jollei ole syytä poiketa tuosta rangaistuksesta suuntaan tai toiseen.³⁶

Käsittelen tutkielmassani tarkemmin lajinvalintaa ainoastaan sakkoa ankarampien rangaistusseuraamusten eli ehdollisen ja ehdottoman vankeuden, yhdyskuntapalvelun, nuorisorangaistuksen sekä valvontarangaistuksen osalta. Lajinvalinta sakon ja ehdollisen vankeusrangaistuksen välillä määräytyy enemmänkin rikoksen moitittavuuden ja vakavuuden kuin tekijän aikaisempien rikosten perusteella, joten sakon ja ehdollisen vankeuden välinen valinta on perusteltua jättää tämän rikoksen uusimista käsittelevän tutkielman ulko-

³⁶ Lappi-Seppälä 2000 s. 318.

puolelle. Sen sijaan vastaajan rikosentisyydellä on varsin keskeinen asema, kun punnitaan sakkoa ankarampien seuraamusten lajinvalintaa.

Uusimisankaroitumisen kannalta juuri lajivalinnassa tehtävä punninta on monesti vastaajalle tuomittavan rangaistuksen kannalta merkityksellisempää verrattuna rikoslain 6 luvun 5 §:n 5 kohdan eli uusimisperusteisen koventamisperusteen soveltamiseen. Enintään kahden vuoden pituisissa vankeusrangaistuksissa vastaajan rikosentisyys aikaansaa usein sen, että vankeusrangaistus määrätään ehdollisen sijaan ehdottomana. Käytännössä kyse on kuitenkin aina *kokonaisharkinnasta, jossa vaikuttavat uusimisen ohella rikoksen vakavuus ja rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys*.

3.2.2.1 Rangaistuslajin valinta ehdollisen ja ehdottoman vankeusrangaistuksen välillä uusimiskriteerin perusteella

Aiemmin lajinvalintaa ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä ohjasi ehdollisesta rangaistuksesta annettu laki (135/1976), jonka mukaan lajinvalintaa yleisesti ohjasi varsin tulkinnanvarainen kriteeri ”*yleinen lainkuuliaisuus*”. Vankeusrangaistus voitiin siis määrätä ehdolliseksi, jollei yleisen lainkuuliaisuuden ylläpitäminen vaatinut rangaistuksen tuomitsemista ehdottomana. Sen sijaan uusimiskriteerin soveltamisen osalta vanha laki oli vähemmän tulkinnanvarainen selkeine aikarajoineen kuin nykyinen laki. Vanhan lain aikaan tuomittavaa rikosta edeltäneiden kolmen vuoden aikana tekijälle tuomittu vuotta pitempi vankeusrangaistus johti uuden vankeusrangaistuksen tuomitsemiseen ehdottomana, ellei ehdollisen käyttöön ollut erityisiä syitä (EhdL 2 §). Mainittu laki kumottiin vuonna 2001, ja rangaistuksen lajinvalintaa ohjaava säännös sai nykyisin voimassa olevan muodon.

Valinta ehdottoman ja ehdollisen vankeuden käytön välillä on ilmaistu rikoslain (515/2003) 6 luvun 9 §:ssä nykyisinkin melko väljästi: ”määräaikainen, enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdolliseksi, jollei rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys tai *tekijän aikaisempi rikollisuus* edellytä ehdottomaan vankeuteen tuomitsemista”.

Kun laki asettaa ylärajan (kaksi vuotta) ehdollisen vankeuden käytölle, on luonnollisena lähtökohtana se, että mitä pidempi tuomittava rangaistus on, sitä vähäisemmät ovat mahdollisuudet ehdollisen vankeusrangaistuksen käyttöön. Pitkissä, kahden vuoden ylärajaa lähestyvissä, vankeusrangaistuksissa täytyy löytyä erityisiä syitä ehdollisen vankeusrangaistuksen tueksi.³⁷ Tekijän ensikertalaisuus kuitenkin vaikuttaa siten, että melko vakavistakin rikoksista tuomitaan usein ehdollisia vankeusrangaistuksia, vaikka lähestyttäisiin kahden vuoden ylärajaa. Kyse on aina tapauskohtaisesta kokonaisharkinnasta, eikä mitään yleispätevää sääntöä tästäkään voida antaa. Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhankeon työryhmä katsoo, että jos tuomioistuin päätyy rangaistuslajin valinnassaan vankeusrangaistukseen, tulisi ensikertalainen pääsääntöisesti tuomita ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Rikoslajeja, joissa *myös ensikertalainen voitaisiin tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen* ovat muun muassa *törkeä rattijuopumus*, jossa veren alkoholipitoisuus on ollut huomattavan korkea, eräät *seksuaalirikokset*, *talousrikokset*, *törkeät pahoinpitelyt* ja *törkeät kuolemantuottamukset*.³⁸

Säännöksen (RL 6:9) mukaan lajinvalintaan vaikuttaa siis – rikoksen vakavuuden ja tekijän syyllisyyden lisäksi – se onko kyseessä ensikertalainen rikosentekijä vai rikoksenuusija. Hallituksen esityksessä selvennetään lajinvalintaperustetta. Aikaisemmalla rikollisuudella tarkoitetaan tässä säännöksessä ennen kaikkea rikoksia, joista syytetty on tuomittu rangaistukseen ennen kuin hän on syyllistynyt tuomittavana olevaan rikokseen.³⁹ Jos syytetty tuomitaan rikoslain 7 luvun säännösten perusteella yhteiseen vankeusrangaistukseen, samalla kertaa tuomittavia rikoksia ei pidetä tekijän aikaisempana rikollisuutena. Käytännössä syntyy myös tilanteita, joissa rikosentekijän teot muodostavat sellaisen ajallisen kokonaisuuden, että rikokset voitaisiin käsitellä samassa pääkäsittelyssä, mutta rikoksista tuomitaankin rangaistus kahdessa eri oikeudenkäynnissä. Tällöin ensimmäisessä oikeudenkäynnissä käsitellyt rikoksia ei voida pitää syytetyn aikaisempana rikollisuutena.⁴⁰

³⁷ HE 44/2002 vp s. 205.

³⁸ Laatuhanke 2004 s. 38.

³⁹ HE 44/2002 vp s. 205.

⁴⁰ Tapani & Tolvanen 2011 s. 135.

Varsin ilmeistä on, että henkilölle, joka on tuomittu lyhyen aikavälin sisällä ehdottomiin vankeusrangaistuksiin, ei voida määrätä uutta ehdollista vankeusrangaistusta. Rikoksenuusijan menneisyys osoittaa tällöin, että varoitus, joka sisältyy ehdolliseen vankeusrangaistukseen, tulee mitä todennäköisimmin jäämään vaille vaikutusta.⁴¹ Entä minkä pituisista rikoksettomista jaksoista puhutaan, jotta uusi ehdollinen vankeusrangaistus voisi tulla kyseeseen? *Nuutila* on lähtenyt siitä, että yhden vuoden puhdas aika samanlaisten rikosten välillä voisi estää lajinvalinnan ankaroitumisen uusimisen perusteella.⁴² *Frände* taas katsoo, että uuden ehdollisen vankeusrangaistuksen tuomitseminen edellyttää muutamaa rikoksetonta vuotta edellisen tuomion koeajan lopusta lukien.⁴³ *Tapani* ja *Tolvanen* katsovat, että 2–4 vuotta rikoksetonta elämää mahdollistaisi uuden ehdollisen vankeusrangaistuksen tuomitsemisen.⁴⁴

Entä kuinka monta peräkkäistä ehdollista vankeusrangaistusta tekijälle voidaan tuomita ennen kuin hänet tuomitaan ehdottomaan vankeusrangaistukseen? Kysymyksessä on kokonaisharkinta, jossa on otettava huomioon myös tuomittavana olevan rikoksen törkeys ja tekijän syyllisyys. Syyllisyydellä tarkoitetaan tässä yhteydessä tekijän tietoa rangaistavasta teosta ja hänen asennoitumisestaan siihen. Yksiselitteistä tulkintaohjetta ei voida antaa siihen kysymykseen, miten monta ehdollista vankeusrangaistusta rikoksentekijälle voidaan tuomita peräkkäin nyt tarkoitetuissa tapauksissa. *Aikaisempien rikosten määrän* ja *rikosten törkeyden* lisäksi harkintaan vaikuttaa *uusimisoikeus*. Mitä pitempi aika on kulunut aikaisemmasta tuomiosta, sitä pienempi merkitys uusimiselle on syytä antaa. Lähtökohtana on pidettävä kriittistä suhtautumista useiden peräkkäisten ehdollisten vankeusrangaistusten tuomitsemiseen.⁴⁵

Rovaniemen hovioikeuden ratkaisussa 2009:8 tekijän aikaisemmat rikokset ja niistä tuomitut ehdollinen vankeusrangaistus sekä kaksi yhdyskuntapalvelurangaistusta olivat merkittävänä syynä ehdottomaan vankeusrangaistukseen

⁴¹ Frände 2005 s. 382.

⁴² Nuutila 2005 s. 252.

⁴³ Frände 2005 s. 383.

⁴⁴ Tapani & Tolvanen 2011 s. 136.

⁴⁵ HE 44/2002 vp s. 206.

tuomitsemiselle ehdollisen vankeusrangaistuksen tai yhdyskuntapalvelun sijasta.

RHO:2009:8

Rovaniemen hovioikeuden käsittelemässä tapauksessa A:n syyksi luettiin muun muassa kätkemisrikos, pahoinpitely, virkamiehen väkivaltainen vastustaminen ja laiton uhkaus. A:n rikosrekisteriotteesta ilmeni, että A oli ennen nyt syyksi luettuja tekoja tuomittu vuonna 1998 törkeästä pahoinpitelystä ehdolliseen 8 kuukauden pituiseen vankeusrangaistukseen, vuonna 1999 omaisuusrikoksista 191 tunnin pituiseen yhdyskuntapalvelurangaistukseen ja viimeksi Suomessa vuonna 2003 muun muassa viidestä laittomasta uhkauksesta ja pahoinpitelystä 160 tunnin pituiseen yhdyskuntapalvelurangaistukseen. Vaikka aikaisemmista tuomioista oli kulunut pitkä aika, A:n aikaisempi rikollisuus ja sen samankaltaisuus nyt kysymyksessä olevien tekojen kanssa puolsi hovioikeuden mielestä 1 vuoden 4 kuukauden pituisen vankeusrangaistuksen tuomitsemista ehdottomana. Lisäesteenä yhdyskuntapalvelun tuomitsemiselle ehdottoman vankeusrangaistuksen sijaan oli A:sta 3.11.2008 laadittu yhdyskuntapalvelun soveltuvuus selvitys, josta ilmeni, että A:n alkoholin käyttötapa oli edelleen ongelmallinen eikä A:n elämäntilanne ole muuttunut aiemmasta.

Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhankkeessa on lähdetty siitä, että *vastaajalle tuomittava toinen vankeusrangaistus voitaisiin vielä pääsääntöisesti määrätä ehdollisena*. Tästä asetelmasta tulisi poiketa lähinnä rikoksen vakavuuden perusteella tai kun uusi rikos on tehty pian ensimmäisen rikoksen ehdollisen tuomion koeajan alkamisen jälkeen. Sen sijaan kolmatta tai sitä useampaa vankeusrangaistusta ei tulisi enää pääsääntöisesti määrätä ehdollisena. Tästä voitaisiin poiketa lähinnä silloin, kun viimeisestä tuomiosta on kulunut tekoheikellä jo useita vuosia. Myös rikoksen lajiin suhteessa edellisiin rikoksiin, rikoksen vakavuuteen ja tuomittavan rangaistuksen pituuteen tulee kiinnittää huomiota rikoksenuusijan lajinvalintaa punnittaessa.⁴⁶

Laatuhankkeen työryhmä toteaa, että ehdollisen vankeuden tuomitseminen on pääsääntö silloin, kun sille asetetut muodolliset edellytykset täyttyvät, kuitenkin niin, että mitä moitittavampi teko ja pitempi rangaistus on, sitä vähäisemmät ovat mahdollisuudet ehdollisen vankeusrangaistuksen käyttöön. Mitä selkeämmin uusiminen osoittaa ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista

⁴⁶ Laatuhanke 2004 s. 38–39.

ja käskyistä, sitä vahvemman perusteen se muodostaa ehdollista vankeusrangaistusta vastaan.⁴⁷

Kaksi vuotta laatuhankkeen työryhmän antamien suositusten jälkeen toteutusta Rovaniemen hovioikeuspiirin kyselystä kävi ilmi, että raja ehdottomaan vankeusrangaistukseen siirtymisessä on häilyvä. Lähes joka toinen järjestyksessään toisesta tuomiosta oli ehdoton. Seurantatapauksissa tuomituista kolmansista tuomioista noin kolmasosa oli ehdottomia. Vasta neljäs tuomio tuomittiin pääsääntöisesti ehdottomana. Laatuhankkeen työryhmä suosittelikin, että jatkossa tulisi pyrkiä siihen, että toinen tuomio määrättäisiin vielä pääsääntöisesti ehdollisena ja toisaalta kolmas tuomio tulisi pääsääntöisesti tuomita ehdottomana.⁴⁸ Työryhmä suosittaa siis johtopäätöksissään varsin mekanistista harkintaa ehdollisen ja ehdottoman vankeusrangaistuksen välillä, vaikka raportti toisaalta korostaa, näin ollen hieman epä johdonmukaisestikin, myös rikoksen vakavuuden, uusimismopeuden, tuomittavan vankeusrangaistuksen pituuden ja tekijän syyllisyyden merkitystä tuossa punninnassa.

Korkein oikeus ei ole antanut vuoden 2001 jälkeen, jolloin lajinvalintaa koskeva säännös sai nykyisin voimassa olevan muotonsa, sellaista ennakkoratkaisua, jossa olisi arvioitu uusimiskriteerin vaikutusta valinnassa ehdollisen ja ehdottoman vankeusrangaistuksen välillä. Ratkaisussa KKO 2010:18 (ään.) on kylläkin *arvioitu ensikertalaisuuden merkitystä*, muiden seikkojen ohella, ehdollisen ja ehdottoman välisessä valinnassa. Tässä ratkaisussa, jossa oli kyse lievästi kehitysvammaisen henkilön tekemistä kaikkiaan 110 varkaudesta ja varkauden yrityksestä, kahdesta maksuvälinepetoksesta, lievästä pahoinpitelystä ja näpistyksestä, korkein oikeus on käyttänyt selkeää *pro et contra*-argumentointia ehdollisen ja ehdottoman vankeusrangaistuksen välisessä punninnassa.

KKO 2010:18

Kysymyksessä olevassa tapauksessa ehdollisen vankeuden tuomitsemista puoltaa ensinnäkin se, että A:ta ei ole ennen nyt kysymyksessä olevia tekoja rikoksista rekisteröity. Myös hänen nuori ikänsä on seikka, joka puoltaa ehdollisen vankeuden määräämistä. Edellä selostetuista syistä A:n syyllisyys on myös vähäisempi kuin

⁴⁷ Laatuhanke 2004 s. 37.

⁴⁸ Laatuhanke 2006 s. 98–99.

tällaiseen rikoskokonaisuuteen syyllistyvällä yleensä. A:n kehitysvammaisuus on tekijä, jolla on merkitystä arvioitaessa valintaa ehdottoman ja ehdollisen vankeuden välillä. A:n kehitysvamma huomioon ottaen hänen tuomitsemisensa ehdottomaan vankeuteen olisi hänen henkilökohtaisiin oloihinsa nähden varsin ankara ja seurauksiltaan hänen kehityksensä ja sosiaalisen selviytymisensä kannalta ilmeisesti vahingollinen ja siten kohtuuttomana pidettävä rangaistus.

Vankeusrangaistuksen pituus osoittaa, että kysymys on ollut vakavasta rikoskokonaisuudesta. Ehdottoman vankeuden tuomitsemista puoltaakin rikosten suuri määrä ja erityisesti liikennetuhotöiden yritysten lähtökohtainen vakavuus ja vaarallisuus.

Huomioon ottaen A:n ensikertalaisuus, hänen kehitysvammastaan esitetty selvitys ja tästä aiheutunut normaalia alhaisempi syyllisyys sekä hänen nuori ikänsä, Korkein oikeus katsoo, etteivät A:n syyksi luetut rikokset edellytä ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitsemista.

3.2.2.2 Valinta yhdyskuntapalvelun ja ehdottoman vankeuden välillä uusimiskriteerin perusteella

Rikoslain 6 luvun 11 §:n 1 momentin mukaan rikosentekijä, joka tuomitaan pituudeltaan määrättyyn, enintään kahdeksan kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen, tuomitaan sen sijasta *yhdyskuntapalveluun, jollei ehdottomien vankeusrangaistusten, aiempien yhdyskuntapalvelurangaistusten tai muiden painavien syiden ole katsottava olevan esteenä yhdyskuntapalveluun tuomitsemiselle*. Säännöksen mukaan tekijän aikaisemmat rikokset, jos niistä on tuomittu ehdottomia vankeusrangaistuksia tai yhdyskuntapalvelurangaistuksia, voivat siis olla esteenä ehdottoman vankeusrangaistuksen muuttamiselle yhdyskuntapalveluksi. Yhdyskuntapalveluun tuomitseminen edellyttää myös, että rikosentekijä on antanut suostumuksensa rangaistuksen tuomitsemiseen yhdyskuntapalveluna ja että hänen voidaan olettaa suoriutuvan yhdyskuntapalvelusta (RL 6:11.2). Säännöksen sanamuodosta ilmenee, että yhdyskuntapalveluun tuomitseminen on pääsääntö, mikäli tuomitsemisen muodolliset edellytykset täyttyvät.

Rikosentekijälle *aikaisemmin tuomitut ehdottomat vankeusrangaistukset voivat muodostaa esteen yhdyskuntapalveluun tuomitsemiselle kahdella eri tavalla: tosiasiallisena täytäntöönpanon esteenä tai harkintaperusteena*. Ensimmäkin aiemmin tuomittu ehdoton vankeusrangaistus on tosiasiallinen este yhdyskuntapalveluun tuomitsemiselle silloin, kun vankeusrangaistus on niin

pitkä, että yhdyskuntapalvelun suorittaminen normaaliajassa ei ole mahdollista. Toiseksi muista rikoksista tuomitut vankeusrangaistukset voivat muodostaa rikoksentekijän liian suureen kokonaisrikollisuuteen perustuvan syyn olla tuomitsematta häntä yhdyskuntapalveluun. Tällöin puhutaan *uusimisen estevaikutuksesta*. Tässä tulee kiinnittää huomio aikaisempien rangaistusten ankaruuteen, rikosten uusimismopeuteen ja aikaisempien tuomioiden lukumäärään.⁴⁹ Törkeästä rikoksesta äskettäin tuomitulle ei yleensä ole syytä määrätä yhdyskuntapalvelua silloinkaan, kun vankeusrangaistuksen täytäntöönpano ei konkreettisesti estäisi yhdyskuntapalvelun suorittamista. Myös useampi lyhyempi ehdoton vankeusrangaistus voi merkitä estettä yhdyskuntapalvelun tuomitsemiselle.⁵⁰

Mitä lähempänä tuomittava rangaistus on laissa säädettyä kahdeksan kuukauden rajaa, sitä enemmän painoa tulisi antaa perusteille, jotka voivat estää yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen. Lisäksi huomiota tulisi kiinnittää siihen aikaan, joka vankeusrangaistuksen tuomitsemiseen johtavasta rikoksesta on kulunut. Vuosikausien takaisille rikoksille ei tulisi yleensä antaa merkitystä tehtäessä valintaa yhdyskuntapalvelun ja vankeusrangaistuksen välillä.⁵¹ Toistuvasti vankilassa olleille jatkuvasti rikokseen syyllistyneille ”taparikollisille” yhdyskuntapalvelu on, varsinkin silloin, kun rikokset jatkuvat pian vankilasta vapautumisen jälkeen, yleensä tarkoitukseton vaihtoehto.⁵² Kuitenkin jo vuonna 1977 uusimisperusteista rangaistuksen koventamista käsitelleissä lain esitöissä korostettiin, että vain harkittu, suurta syyllisyyttä osoittava uusiminen oikeuttaa rangaistuksen koventamiseen. Näin lainsäätäjä halusi tuntuvasti rajoittaa koventamisperusteen käyttöä, kun kyse on rikoksiin urautuneesta elämäntavasta ja heikentyneestä toisintoimimismahdollisuudesta. Tuohon kannanottoon nähden lakivaliokunnan kanta ”taparikollisiin” suhtautumisesta ei ole täysin johdonmukainen. Aikaisempien ehdottomien vankeusrangaistusten estevaikutusta arvioitaessa on siis kuitenkin kiinnitettävä huomiota yhdyskuntapalveluun tuomitsemista koskevien lain esitöiden mukaan vastaajan aikaisempien rangaistusten ankaruuteen, uusimismopeuteen ja tuomioiden lukumäärään.

⁴⁹ Rikosoikeus/Lappi-Seppälä 2002 s. 282.

⁵⁰ HE 44/2002 vp s. 208.

⁵¹ HE 44/2002 vp s. 209.

⁵² LaVM 15/1996 s. 2.

Korkein oikeus on arvioinut aikaisempien *ehdottomien vankeusrangaistusten estevaikutusta* ratkaisussa KKO 2000:11 (ään.). A oli tuomittu käräjäoikeudessa ja myöhemmin hovioikeudessa vuonna 1997 tehdyistä kahdesta pahoinpitelystä 45 päivän ehdottomaan vankeusrangaistukseen. A:n rikosrekisteriotteesta ilmeni, että hänet oli tuomittu vuosina 1990–1994 tehdyistä rikoksista 12 eri kertaa joko ehdottomaan tai sittemmin täytäntöön pantavaksi määrätty ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Korkein oikeus muutti hovioikeuden tuomiota ja määräsi 45 päivän ehdottoman vankeuden sijasta A:lle 45 tuntia yhdyskuntapalvelua. Äänestysratkaisussa vähemmistöön jääneet kaksi oikeusneuvosta katsoivat, että aikaisemmat ehdottomat vankeusrangaistukset muodostivat esteen yhdyskuntapalvelun tuomitsemiselle, koska A oli syyllistynyt useisiin rikoksiin, hän oli ensimmäistä kertaa vankilasta vapauduttuaan syyllistynyt suhteellisen nopeasti uusiin rikoksiin ja vankilasta vapautumisesta oli kulunut alle kaksi vuotta ennen vuonna 1997 tehtyjä pahoinpitelyjä. Näin ollen A:n kokonaisrikollisuus muodosti korkeimman oikeuden vähemmistön mielestä esteen yhdyskuntapalvelun tuomitsemiselle.

KKO 2000:11

Korkein oikeus toteaa, että yhdyskuntapalvelun taustalla on ajatus, että rangaistuksen passiivisen suorittamisen sijasta edistetään rikosentekijän mahdollisuuksia selviytyä yhteiskunnassa. Yhdyskuntapalvelu ei merkitse rangaistustaan suorittavan eristämistä suljettuun laitokseen, vaan rikokseen syyllistynyt on yhdyskuntapalvelua suorittaessaan normaalin yhteiskuntaelämän piirissä. A:ta koskevan yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvityksen mukaan hänen elämäntilanteensa ulkoiset puitteet ovat yhdyskuntapalvelusta suoriutumisen kannalta ongelmattomat. Hänen alkoholinkäytössään on ongelmia, joista huolimatta hänen voidaan olettaa suoriutuvan yhdyskuntapalvelusta.

Asiassa on kysymys siitä, estääkö A:n aikaisempi rikollisuus yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen. A ei ole viime vuosina syyllistynyt rikoksiin toistuvasti eikä myöskään lyhyen ajan kuluttua vankilasta vapautumisen jälkeen. Hänen aikaisempi rikollisuutensa ei seuraamusten perusteella arvioituna, lukuun ottamatta perätöntä lausumaa todistajana oikeudessa, ole ollut kovin vakavaa. Tämän vuoksi on perusteltua päätyä seuraamuksen harkinnassa siihen, että A:n aikaisempi rikollisuus ei ole esteenä yhdyskuntapalveluun tuomitsemiselle.

Myös aikaisemmat yhdyskuntapalvelurangaistukset voivat muodostaa esteen uuden yhdyskuntapalvelun tuomitsemiselle. Näin ollen yhdyskuntapalvelu toimii – sen takaisin yhteiskuntaan sopeuttavan tehtävän ohella – varoitukseksi ennen rangaistusseuraamuksen ankaroitumista ehdottomaksi vankeudeksi. Säännöksen sanamuodon mukaisestikin yksi aiempi yhdyskuntapalvelurangaistus ei ole vielä pääsääntöisesti este uuden yhdyskuntapalvelun tuomitsemiselle. Yksikin aiempi yhdyskuntapalvelutuomio voi estää uuden yhdyskuntapalvelun, jos tähän on lisäksi olemassa painavia syitä, joihin voidaan pitää esimerkiksi rikoksen lajiin liittyviä syitä. Sen sijaan kaksi tai useampi yhdyskuntapalvelutuomio voisi yleensä estää uuden yhdyskuntapalvelun tuomitsemisen. Merkittävää siis on, montako yhdyskuntapalvelurangaistusta rikosentekijälle on jo tuomittu sekä aiemmista rikoksista kulunut aika ja rangaistusten ankaruus.⁵³ Rovaniemen hovioikeuden laatuhankeyöryhmä on päättänyt raportissaan suosittamaan, että pääsääntöisesti kolmatta yhdyskuntapalvelutuomiota ei tulisi enää samalle henkilölle tuomita. Kolmannen tai sitäkin useamman yhdyskuntapalvelutuomion tuomitsemiseen täytyisi olla olemassa jo poikkeuksellisia syitä. Lisäksi työryhmä katsoo, että aikaisemman yhdyskuntapalvelutuomion suorittamisen epäonnistuminen yleensä muodostaa esteen uuden yhdyskuntapalvelutuomion tuomitsemiselle, varsinkin jos siitä ei ole vielä kulunut kovin pitkää aikaa.⁵⁴

Korkein oikeus on ratkaisussaan 2003:34 (ään.) katsonut, että kaksi aiempaa yhdyskuntapalvelurangaistusta eivät vielä olleet esteenä kolmannelle yhdyskuntapalvelurangaistukselle, kun käsillä oli lisäksi takaisin yhteiskuntaan sopeutumista puoltavia seikkoja.

KKO 2003:34

Yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvityksestä ilmeni, että A:lla oli ilmeinen alkoholi-riippuvuus, mutta että hän kykenee hallitsemaan alkoholin käyttöönsä säännönmukaisen yhdyskuntapalvelun vaatimalla tavalla. Hän ilmoitti olevansa halukas sisällyttämään rangaistukseensa yhdyskuntapalvelusta annetun lain 1 §:n 2 momentin mukaisen päihdehoitojakson. Selvityksen mukaan A soveltuu yhdyskuntapalveluun.

⁵³ HE 44/2002 vp s. 209 ja Matikkala 2010 s. 51.

⁵⁴ Laatuhanke 2004 s. 47.

Kysymys oli näin ollen siitä, estävätkö A:n kaksi aiempaa yhdyskuntapalvelurangaistusta hänen tuomitsemisensa yhdyskuntapalveluun esillä olevassa asiassa.

Yhdyskuntapalvelun tarkoituksena on osaksi toimia vastaavanlaisena varoituksena vankilaan joutumisesta kuin ehdollisen rangaistuksen. A ei ole ottanut ojentuakseen aikaisemmista yhdyskuntapalvelurangaistuksista. A oli nyt, kuten molemmilla edellisillä kerroilla, tuomittu rangaistukseen törkeästä rattijuopumuksesta. Kysymyksessä on vakava rikos. Nämä seikat puhuvat sen puolesta, että aikaisemmat rangaistukset katsottaisiin esteeksi yhdyskuntapalveluun tuomitsemiselle.

Kysymyksessä oleva teko oli tehty runsaan kahden vuoden kuluttua edellisestä teosta. Teko ei siten ole toistunut niin pian, että rikosten ajallinen yhteys edellyttäisi A:n tuomitsemista nyt ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Koska oli oletettavissa, että yhdyskuntapalvelu vankeutta paremmin tukee A:n alkoholiongelman hoidon edellytyksiä ja edistää hänen sopeutumistaan yhteiskuntaan, voidaan pitää hyväksyttävänä ja perusteltuna, että A vielä saisi suorittaa rangaistuksen nyt esillä olevasta rikoksesta yhdyskuntapalveluna.

Myös yhdyskuntapalvelurangaistusten kohdalla on muistettava ottaa huomioon *konkurrenssisäännöt*. Osa rikoksista on saattanut kuulua samaan konkurrenssiryhmään jo aikaisemmin tuomittujen rikosten kanssa, mutta ne on käsitelty eri oikeudenkäynneissä. Tällaisessa tilanteessa vastaajan rikosrekisteristä ilmenevä aikaisempien tuomioiden ja yhdyskuntapalvelurangaistusten lukumäärä ei anna todellista kuvaa vastaajalle aikaisemmin tuomituista rangaistuksista.⁵⁵

3.2.2.3 Uusimisen vaikutukset nuorisorangaistuksen tuomitsemiseen

Nuorisorangaistus sijoittuu ankaruudeltaan sakon ja ehdottoman vankeuden väliin: rikokset eivät ole sovitettavissa sakolla, mutta ne eivät myöskään edellytä ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemista.⁵⁶ Aluksi nuorisorangaistus otettiin käyttöön kokeiluluonteisesti seitsemässä käräjäoikeudessa vuonna 1997, ja vuoden 2005 alusta lukien nuorisorangaistus on ollut osana seuraamusjärjestelmää koko maassa. Rikoslain (1195/2004) mukaan nuorisorangaistus on *erityinen rangaistus* alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta (RL 6:1.2). Näin ollen se voidaan tuomita henkilölle, joka on ollut rikoksen teko hetkellä 15–17-vuotias.

⁵⁵ Laatuhanke 2004 s. 47.

⁵⁶ HE 102/2004 vp s. 16.

Rikoslain 6 luvun 10 a §:n mukaan alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta voidaan tuomita nuorisorangaistukseen, jos sakko on rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys ja *tekijän aikaisemmat rikokset* huomiioon ottaen riittämätön rangaistus, eivätkä painavat syyt vaadi ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemista (*moitittavuuskriteeri*). Lisäksi nuorisorangaistukseen tuomitsemista on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi (*tarkoituksenmukaisuuskriteeri*). Tekijän aikaisemmillä tuomioilla on keskeinen merkitys nuorisorangaistuksen tuomitsemisessa. Rikosentisyydellä on merkitystä niin moitittavuus- kuin myös tarkoituksenmukaisuusharkinnassa. Moitittavuusarviossa uusiminen on osoitus aikaisempien seuraamusten riittämättömyydestä ja piittaamattomuudesta yhteiskunnan pelisäännöistä. Tarkoituksenmukaisuusharkinnassa uusimisesta voidaan päätellä nuoren olevan rikoskierteessä ja näin ollen intensiivisen intervention tarpeessa. Tässä arvioinnissa aikaisemmin tuomittu ehdollinen vankeusrangaistus on tärkeä nuorisorangaistuksen tuomitsemista puoltava seikka.⁵⁷

Lain esitöiden mukaan *nuorisorangaistusta* tulisi käyttää ehdollisen vankeuden asemesta silloin, kun *uusimisriski* on korkea. Uusimisriskiä voidaan arvioida tekijän elämäntilanteen lisäksi hänelle aikaisemmin tuomittujen rangaistusten perusteella. Käytännössä Rikosseuraamuslaitos tekee arvion nuoren elämäntilanteesta, jonka perusteella tuomioistuin arvioi uusimisriskiä. Nuorisorangaistukseen tulisi tuomita siihen ongelmaryhmään kuuluvat rikosentekijät, joille ehdollinen vankeus valvontoineen ei ilmeisestikään ole riittävä varoitus rikollisen toiminnan jatkamisen suhteen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että nuorisorangaistukseen tuomittavalla tulisi jo olla yksi tai useampi aikaisempi ehdollinen vankeusrangaistus. Nuorisorangaistuksen tuomitseminen voi olla joissakin tapauksissa *tarkoituksenmukaista rikoskierteen katkaisemiseksi*, myöskin sellaisessa tilanteessa, jossa henkilölle ei ole tuomittu aikaisempaa ehdollista vankeusrangaistusta.⁵⁸ Itä-Suomen hovioikeus on käsitellyt ehdottoman vankeuden ja nuorisorangaistuksen lajinvalinnan problematiikkaa vuonna 2006 antamassaan julkaistussa ratkaisussa. A:n kohdalla

⁵⁷ HE 102/2004 vp s. 16–17.

⁵⁸ HE 102/2004 vp s. 17.

on päädytty nuorisorangaistuksen tuomitsemiseen sekä hänen rikosentisyytensä (moitittavuuskriteeri) että uusimisriskinsä (tarkoituksenmukaisuuskriteeri) vuoksi.

I-SHO:2006:3

A oli tuomittu kerran aikaisemmin ehdolliseen vankeusrangaistukseen muun muassa kahdesta pahoinpitelyrikoksesta. Nyt kysymyksessä oleva rikos oli tehty ehdollisen rangaistuksen koeaikana. Kysymyksessä oli varsin vakava ja vaarallinen pahoinpitely.

A, joka oli ollut tekoaikana 16-vuotias, oli vaatinut hovioikeudessa, että hänet tuomittaisiin ensisijaisesti ehdolliseen vankeusrangaistukseen. A:sta laaditussa nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelmassa on lausuttu, että A:n kahden viime vuoden aikaiset pahoinpitelyrikkokset ja hänen suhtautumisensa ja kuvauksensa rikoksen tekotilanteesta antavat aiheen huolestua hänen asenteidensa kehityksestä ja käyttäytymismalliin perustuvasta suhtautumistavasta ratkaista ongelmatilanteita ja tästä aiheutuvasta mahdollisesta uhkaavasta rikoskierteestä.

Hovioikeus katsoi, ettei ehdollinen vankeusrangaistus ole nuorisorangaistuksen toimenpidesuunnitelmassa esitettyjen arvioiden valossa oikeasuhtainen rangaistus ja katsoi kohtuulliseksi rangaistukseksi kuusi kuukautta nuorisorangaistusta.

Nuorisorangaistuksen käyttö on jäänyt melko marginaaliseksi, sillä esimerkiksi vuonna 2005 kriminaalihuolto suositti nuorisorangaistuksen käyttöä 58 kertaa ja tuomioita annettiin 43 kappaletta. Samana vuonna nuorille tuomittiin ehdollisia vankeusrangaistuksia 900 kappaletta. Viime vuosina nuorille on tuomittu ehdottomia vankeusrangaistuksia enemmän kuin nuorisorangaistuksia.⁵⁹ Vuonna 2008 ainoastaan 12 rikosentekijälle tuomittiin nuorisorangaistus.⁶⁰ Väistämättä herääkin kysymys siitä, miksi tällaista sekä nuoren että yhteiskunnan näkökulmasta järkevää järjestelmää ei hyödynnetä, kun sellainen on varta vasten luotu? Kyse lienee siitä, että Suomessa on pitkään totuttu operoimaan pelkistetyn yleisestävyyteen perustuvan rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän puitteissa. Uudentyyppiset sosiaali- ja lastensuojelutyötä korostavat erityisestävyyteen perustuvat seuraamukset – kuten nuorisorangaistus – näyttäytyvät syyttäjän ja tuomarin näkökulmasta epämääräisinä ja väljinä, ja näin ollen poikkeavat liiksi totutuista seuraamislajeista.⁶¹ Kun nuorisorangaistuksen käyttö on jäänyt sen käyttöön ottamisen jälkeen kovin

⁵⁹ Marttunen 2008 s. 292.

⁶⁰ Marttunen 2009 s. 396.

⁶¹ Marttunen 2008 s. 291.

vähäiseksi, ei ole muodostunut sellaista kulttuuria, jossa nuorisorangaistus olisi luonteva osa seuraamusjärjestelmää.

3.2.2.4 Uusimisen vaikutukset valvontarangaistuksen tuomitsemiseen

Uutena *yhdyskuntaseuraamuksen lajina* on 1.11.2011 Suomessa otettu käyttöön *valvontarangaistus*. Rikoslain (329/2011) 6 luvun 11 a §:n mukaan rikoksentekijä, joka tuomitaan enintään kuuden kuukauden pituiseen ehdottomaan vankeusrangaistukseen, tuomitaan sen sijasta samanpituisen valvontarangaistukseen, jos:

1) rikoksentekijää ei voida rikoslain 6 luvun 11 §:n 1 momentissa tarkoitetun esteen (aiemmat ehdottomat vankeusrangaistukset, aiemmat yhdyskuntapalvelurangaistukset tai muut painavat syyt) vuoksi tai mainitun pykälän 2 momentissa tarkoitetun (oletus yhdyskuntapalvelusta suoriutumisesta) edellytyksen puuttumisen vuoksi tuomita yhdyskuntapalveluun;

2) *valvontarangaistuksen tuomitsemiselle* ei ole katsottava olevan *aikaisemmin tuomituista valvontarangaistuksista tai ehdottomista vankeusrangaistuksista* eikä kysymyksessä olevan rikoksen laadusta aiheutuvaa estettä; ja

3) valvontarangaistuksen tuomitsemista on pidettävä perusteltuna rikoksentekijän sosiaalisten valmiuksien ylläpitämiseksi tai edistämiseksi.

Lain esitöissä valvontarangaistuksen käyttöönottamista perustellaan muun muassa sillä, että uusintarikollisuuden vähentämisen ja rikoksentekijän yhteiskuntaan sopeuttamisen tavoitteisiin päästään parhaiten kuntouttavien toimien vapaudessa. Lisäksi esitöissä kuvataan rikoksentekijän vankeusrangaistuksen kalleutta verrattuna yhdyskuntaseuraamuksiin.⁶²

Rikoksenuusijan näkökulmasta valvontarangaistuksen tuomitsemista tarkasteltaessa lähtökohtana olisi lain esitöiden mukaan se, että samalle henkilölle ei tuomittaisi useita valvontarangaistuksia. Tässä mielessä valvontarangaistus toimisi myös vakavana varoituksena vankilaan joutumisesta. Jos vastaaja siis olisi aikaisemmasta valvontarangaistuksesta huolimatta jatkanut ehdottomaan

⁶² HE 17/2010 vp s. 5.

vankeusrangaistukseen johtavien rikosten tekemistä, valvontarangaistuksen määräämiselle olisi lähes kaikissa tapauksissa este.⁶³

*Pääsääntöisesti jo yksikin aikaisempi valvontarangaistus olisi este uuden valvontarangaistuksen tuomitsemiselle. Säännös ei olisi kuitenkaan ehdoton, vaan se oikeuttaisi tuomioistuimen joissakin tapauksissa ratkaisemaan seuraamuksen kokonaisharkintaan perustuen. Aikaisempi valvontarangaistus tai ehdoton vankeusrangaistus ei olisi uuden valvontarangaistuksen tuomitsemisen este esimerkiksi sellaisessa tilanteessa, jossa lyhyin aikavälein tehdyt rikokset tulevat eri tuomioistuimessa käsiteltäväksi eri aikoina, eikä niistä tuomita rangaistusta samalla kertaa.*⁶⁴

Aikaisemman ehdottoman vankeusrangaistuksen estevaikutus voisi ilmetä monella tavalla. Ensinnäkin aikaisemmin tuomittu täytäntöön pantavana oleva tai täytäntöönpanoon tulossa oleva vankeusrangaistus voi olla niin pitkä, että se estäisi valvontarangaistuksen suorittamisen.

Valvontarangaistuksen tuomitsemista ei välttämättä estäisi se, että tuomittava on parhaillaan suorittamassa ehdotonta vankeusrangaistusta. Jos vankeusrangaistus kuitenkin merkittävästi lykkäisi tai viivästyttäisi valvontarangaistuksen täytäntöönpanon säännönmukaista aloittamista, valvontarangaistusta ei tulisi tuomita. Jos ehdottomaan vankeuteen johtaneen rikoksen ja uuden rikoksen välinen aika on lyhyt, valvontarangaistukseen ei tulisi tuomita.

Valvontarangaistuksen tuomitsemista harkittaessa huomiota tulisi siis kiinnittää kokonaisrikollisuuden vakavuuteen silloinkin, kun tuomittu tai täytäntöön pantavana oleva ehdoton vankeusrangaistus ei sinänsä estäisi valvontarangaistuksen täytäntöönpanoa. Toisaalta niin aikaisemman valvontarangaistuksen kuin ehdottoman vankeusrangaistuksenkin osalta tulisi kiinnittää huomiota siihen, milloin rangaistus tai viimeinen niistä on tuomittu. Mitä lyhyempi aika aikaisemmista rikoksista on kulunut, sitä suurempi merkitys niillä olisi kokonaisharkinnassa. Valvontarangaistus voitaisiin myös tuomita, jos

⁶³ HE 17/2010 vp s. 30-31.

⁶⁴ HE 17/2010 vp s. 31.

aikaisemman valvontarangaistuksen muuntaminen vankeudeksi johtuisi lievistä, vaikkakin toistuvista määräysten rikkomisista.⁶⁵

On huomattava, että lain esitöissä nimenomaisesti todetaan, että valvontarangaistuksen tuomitsemisen esteenä ei pidetä aikaisempaa yhdyskuntapalvelutuomiota tai aikaisempia yhdyskuntapalvelutuomioita. Valvontarangaistukseen voitaisiin myös tuomita esimerkiksi yhdyskuntapalveluun tuomittu, jonka yhdyskuntapalvelu jouduttaisiin muuntamaan vankeudeksi palvelun ehtojen rikkomisen vuoksi. Tämä seuraa siitä, että valvontarangaistus on yhdyskuntapalvelua ankarampi rangaistus.⁶⁶

Tapani ja Tolvanen kritisoivat valvontarangaistusta muistuttaen, että kriminaalipolitiikka ei saisi liiaksi unohtaa klassisen rikosoikeuden peruseriaatteita: pyrkimystä yleisestäävyyteen ja yhdenvertaisuuteen. Tapania ja Tolvasta arveuttaa myös suuren yleisön reagointitapa valvontarangaistukseen. Kuinka suhtaudutaan valvottuun kotona oleskeluun, eli mielletäänkö tällaista rangaistusta lainkaan rangaistukseksi varsinkin, kun toinen samasta rikoksesta tuomittu joutuu suorittamaan rangaistuksensa aikaa ja vaivaa vaativalla yhdyskuntapalvelulla?⁶⁷

On toki mainittava, että sisältäähän myös valvontarangaistus työtä tai muuta toimintaa vähintään 10 tuntia ja enintään 40 tuntia viikossa, mutta suurelle yleisölle voi syntyä helposti mielikuva rikoksentekijän kotisohvalla oleskelusta. Valvontarangaistuksen perusongelmaksi näen kuitenkin sen varsin rajallisen kohderyhmän. Valvontarangaistuksen tuomitsemisen edellytykset on säädetty niin tiukoiksi, että valvontarangaistukseen voidaan käytännössä tuomita lähes ainoastaan niin sanotuista valkokaulusrikoksista, koska esimerkiksi kaikkiin päihteisiin sovelletaan nollatoleranssia valvontarangaistuksen suorittamisen aikana (laki valvontarangaistuksesta 13 §). Voidaankin mielestäni perustellusti kysyä miksi varsin suppealle kohderyhmälle on säädetty oma rangaistuslajinsa, kun samalla heikennetään rikoksesta tuomittavien yhdenvertaisuutta eikä pystytä tehokkaasti puuttumaan rikoksenuusijoiden rikosuran katkaisemiseen. Rikoksenuusimiseen ehkä merkittävimmin vaikuttavaan perustekijään eli

⁶⁵ HE 17/2010 vp s. 31.

⁶⁶ HE 17/2010 vp s. 31.

⁶⁷ Tapani & Tolvanen 2011 s. 273.

rikosentekijän päihdeongelmaan ei valvontarangaistuksen keinoin pystytä puuttumaan.

3.3 Uusimisen vaikutukset rangaistuksen täytäntöönpanoon

Edellä olen käsitellyt rikoksen uusimisen vaikutusta rangaistuksen määräämiseen eli lajinvalintaan ja mittaamiseen. Henkilön *rikosentisyys vaikuttaa myös rangaistuksen täytäntöönpanoratkaisuihin*. Tällaisia ratkaisuja ovat *vangin ehdonalainen vapauttaminen, jäännösrangaistuksen määrääminen täytäntöönpantavaksi ja ehdollisen vankeusrangaistuksen määrääminen täytäntöönpantavaksi*. Myös pakkolaitosjärjestelmän korvannut instituutio eli päätös *koko rangaistuksen suorittamisesta vankilassa* katsotaan täytäntöönpanoratkaisuksi. Tarkastelen seuraavassa näitä ratkaisuja erityisesti rikoksenuusijan näkökulmasta.

3.3.1 Rikoksenuusijan ehdonalainen vapauttaminen

Rikoslain (780/2005) määritelmän mukaan ehdonalainen vapauttaminen tarkoittaa ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitun vangin päästämistä *suorittamaan loppuosa rangaistuksesta vapaudessa* (RL 2c:5.1). Vangin vapauttamisajankohtaa määriteltäessä merkityksellistä on katsotaanko vanki vankeinhoidollisesti ensikertalaiseksi vai rikoksenuusijaksi.

Suomessa ja useimmissa muissakin maissa vankeusrangaistusta suorittava päästetään vapauteen ennen kuin rangaistus on kokonaisuudessaan suoritettu vankilassa. Tällaista järjestelmää kutsutaan meillä siis ehdonlaiseksi vapauttamiseksi. Sellaista mallia, jossa tuomittu rangaistus suoritettaisiin täysimääräisesti vankeudessa, kutsutaan *reaalirangaistusjärjestelmäksi*.⁶⁸ Ollessaan ehdonlaisessa vapaudessa tuomittu suorittaa kuitenkin edelleen tuomioistuimen hänelle määräämää rangaistusta. Näin ollen tuomitun perusoikeuksia voidaan rajoittaa täytäntöönpanon vaatimalla tavalla ja hänelle voidaan määrätä tiettyjä velvollisuuksia, joiden laiminlyönnistä koituu haitallisia seuraamuksia, äärimmillään ehdonlaisen vapauden menetys. Säännökset ehdonlaisesta vapauttamisesta koskevat ainoastaan ehdotonta

⁶⁸ Matikkala 2010 s. 19.

vankeusrangaistuksia suorittavia, ei siis sakon muuntorangaistusta suorittavaa vankia.⁶⁹

Ehdonalaiseen vapauteen pääsemiseen vaikuttaa rikoslain 2c luvusta ilmenevin tavoin ensinnäkin se, *onko rikos tehty 15–20-vuotiaana* vai sitä vanhempana. Toisen vapauttamiskriteerin muodostaa se, onko kyse vankeinhoidollisesti *ensikertalaisesta*⁷⁰ vai *rikoksenuusijasta* (RL 2c:5.1). Kolmannen erityisen ryhmän muodostavat *koko rangaistuksen vankilassa suorittavat rikoksenuusijat* (RL 2c:11).

Rikoksen 15–20-vuotiaana eli nuorena rikosentekijänä tehnyt *vankeinhoidollisesti ensikertalainen* pääsee ehdonalaiseen vapauteen jo suoritettuaan vankeusrangaistuksesta yhden kolmasosan. Taustalla on luonnollisesti pyrkimys minimoida ehdottoman vankeuden käyttöä nuorten kohdalla. Vastaavasti 15–20-vuotiaana rikoksen tehnyt rikoksenuusija pääsee ehdonalaiseen vapauteen suoritettuaan vankeusrangaistuksesta puolet (RL 2c:5.2). Hallituksen esityksessä esitettiin nuorten rikosentekijöiden erityiskohtelun poistamista. Ehdotuksen lähtökohtana oli yhdenvertaisuus ja pyrkimys siihen, että ehdonalaisen vapauttamisen määräosia olisi mahdollisimman vähän. Lisäksi esityksessä todettiin että, kun rangaistusta pannaan täytäntöön, nuori on usein huomattavasti vanhempi kuin rikosta tehdessään ja hänellä saattaa olla takanaan runsaasti rikoksia ja rangaistuksia. Tällöin 1/3:n määrääosaa ei voitaisi pitää perusteltuna.⁷¹ Eduskunta kuitenkin muutti hallituksen esitystä tältä osin niin, että 1/3:n määrääosa tuli sovellettavaksi alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta. Lakivaliokunta totesi aivan perustellusti, että rangaistusjärjestelmän yksinkertaistamisella ei voida hyväksyttävästi perustella sen ankaroittamista, kun kohteena ovat nuoret, joille vankeusrangaistus merkitsee vakavaa syrjäytymisuhkaa.⁷² Voidaan tietysti mielestäni kysyä, minkälainen nuoren syrjäytymistä ja laitospöytä ehkäisevä vaikutus 1/3:n määrääosan soveltamisella ehdonalaiseen vapauttamiseen on 1/2:n määrääosan sijaan, kun lyhytkin vankilassaoloaika saa hyvin usein aikaan nuoren syrjäytymiskiirteen.

⁶⁹ Tapani & Tolvanen 2011 s. 317.

⁷⁰ Vankeinhoidollisesti ensikertalaisia ovat ne, jotka eivät rikosta edeltäneiden kolmen vuoden aikana ole suorittaneet vankeusrangaistusta vankilassa.

⁷¹ HE 262/2004 vp s. 32.

⁷² LavM 9/2005 vp

Rikoksensa vähintään 21-vuotiaana tehnyt vankeinhoidollisesti ensikertalainen rikoksentekijä pääsee ehdonalaiseen vapauteen suoritettuaan rangaistuksesta puolet (RL 2c:5.2). Rikoksenuusija taas pääsee ehdonalaiseen vapauteen vasta suoritettuaan rangaistuksesta 2/3. Rikosoikeudellisen järjestelmän peruseriaatteiden kannalta nykyinen 1/2:n määräosa ensikertalaisille on hyvin perusteltavissa. Rikosoikeudellisessa järjestelmässä on yleisesti hyväksyttyä, että ensikertalaista rikoksentekijää kohdellaan lievemmin ja että rikosten toistamisen myötä kohtelu vastaavasti ankaroituu. On myös perusteltua, että rikoskierteen katketessa kohtelu palaa määräajan jälkeen takaisin lähtötasolle.⁷³ Nykyistä järjestelmää voidaan pitää myös kriminaalipoliittisesti tarkoituksenmukaisena, sillä uusintarikostutkimuksista ilmenee, että ensikertaa vankilassa olleiden uusimisprosentti on selvästi alhaisempi kuin moninkertaisilla vankeusvangeilla. Näin ollen 1/2:n määröosan soveltaminen kohdistuu ryhmään, joka on yhteiskunnan kannalta riskittömämpi kuin vankipopulaatio keskimäärin.⁷⁴

Vuoden 2011 aikana käytiin julkisuudessa varsin vilkasta debattia siitä, onko kolmen vuoden vankeudeton jakso riittävän pitkä vankeinhoidollisesti ensikertalaisen aseman saavuttamiseen. Sytykkeenä tälle keskustelulle toimi erityisesti Terhi Tervashongan tapaus.⁷⁵ Keskustelusta oli havaittavissa, että ensikertalaisen aseman saavuttaminen kolmessa vuodessa ei vastaa kansan oikeustajua. Tätä käsitystä ruokkivat asian pintapuolinen ja sensaatiohakuihin käsittely mediassa ja joidenkin poliitikkojen populistiset kannanotot aiheesta. Esimerkiksi sisäministeri Päivi Räsänen lausui, että ”Kyllä ensikertalaisen tulisi olla aidosti ensikertalainen.”⁷⁶ Tulee muistaa, että kolmen vuoden niin sanotun puhtaan ajan soveltamiseen siirryttiin jo vuonna 1976. Tuolloin ehdollista rangaistusta koskevassa laissa viiden vuoden määräaika muuttui kolmeksi vuodeksi ja ehdonalaisessa vapauttamisessa siirryt-

⁷³ Tapani & Tolvanen 2011 s. 321.

⁷⁴ HE 262/2004 vp s. 22.

⁷⁵ Tervashonka vapautui vuonna 2003 vankilasta, jonne oli joutunut Hyvinkäällä 1998 tapahtuneen paloittelumurhan takia. Vuonna 2007 Tervashonka sai kymmenen vuoden vankeustuomion vesurilla tekemästään taposta. Koska hän ei syyllistynyt rikoksiin kolmeen vuoteen vankilasta vapauduttuaan, hänen täytyy istua tuomiostaan viisi vuotta.

⁷⁶ Helsingin Sanomat 3.8.2011.

tiin hallinnollisesti vastaavaan käytäntöön.⁷⁷ Kyse ei siis ole suinkaan mistään uudesta asiasta, vaikka tällainen mielikuva saattoikin suurelle yleisölle aiheen uutisoinnin myötä syntyä. Syyt mainitun kolmen vuoden säännön soveltamiselle ovat kuitenkin niin taloudellisesti kuin kriminaalipoliittisestikin perustellut.

Tällä hetkellä ongelmana onkin kaikkien ehdonalaiseen vapauteen päästettävien niputtaminen samaan ryhmään huomioimatta lainkaan henkilön rikoshistoriaa ja taustaa. Nykyisessä lainsäädännössä on selvä epäkohta sen suhteen, että henkirikoksiin syyllistyneille korkean uusimisriskin potentiaalisesti omaaville henkilöille, riippumatta siitä onko kyse ensikertalaisesta tai uusijasta, ei tehdä vaarallisuusarviointia ennen heidän vapauttamistaan. Tosin vaarallisuusarvioinnin tekemiseenkin liittyy tietty tieteellinen epävarmuus.⁷⁸ Tähän ollaan kuitenkin kaavailemassa lähitulevaisuudessa muutosta sillä oikeusministeriö on asettanut työryhmän, jonka tehtävänä on valmistella ehdotus siitä kuinka vakavien väkivaltarikosten uusimisriskiä voitaisiin vähentää ehdonalaisessa vapaudessa.⁷⁹

Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä on asteittain ankaroituva. Yksi uusimisankaroitumisen muoto on edellä selostetun mukaisesti se, että rikoksenuusijat joutuvat suorittamaan rangaistustaan vankilassa pidemmän ajan ennen ehdonalaista vapauttamista kuin vankeinhoidollisesti ensikertalaisina pidettävät.⁸⁰ Kyse on siis nimenomaan niin kutsutusta vankeinhoidollisesta ensikertalaisuudesta. Vankeinhoidollisesti ensikertalaisia ovat ne, jotka eivät rikosta edeltäneiden kolmen vuoden aikana ole suorittaneet vankeusrangaistusta vankilassa (RL 2c:5.2). Vankilasta päässyt saavuttaa vankeinhoidollisesti ensikertalaisen aseman, kun hän ei kolmeen vuoteen syyllisty ehdottomaan vankeuteen johtavaan rikokseen. Ratkaisevia päiviä määräajan laskemisessa ovat uuden rikoksen tekopäivä ja mahdollisen aiemman vankeusrangaistuksen päättymispäivä.⁸¹ Ensikertalaisuutta ei estä se, että henkilö on rikosta edeltäneiden kolmen vuoden aikana suorittanut vankilassa sakon muunto-rangaistusta tai rangaistusta siviilipalveluslain (1446/2007) 74–77 §:ssä tarkoi-

⁷⁷ HE 262/2004 vp s. 20.

⁷⁸ Ks. tarkemmin sivut 40–41.

⁷⁹ Työryhmän asettamispäätös/Oikeusministeriö 2011.

⁸⁰ Matikkala 2010 s. 20.

⁸¹ Tapani & Tolvanen 2011 s. 320.

tetusta rikoksesta taikka asevelvollisuuslain (1438/2007) 118 §:ssä, 120 §:ssä, 122 §:ssä tai 123 §:ssä tarkoitetusta rikoksesta. Sitä vastoin ei vaadita, että rangaistus olisi suoritettu Suomessa, vaan myös ulkomailla rikosta edeltäneiden kolmen vuoden aikana vankilassa suoritettu vankeusrangaistus johtaa ankaramman murtoluvun soveltamiseen.⁸²

Ehdonalaiseen vapauteen päästäminen on mahdollista aikaisintaan, kun vankeusrangaistuksesta on suoritettu 14 päivää (RL 2c:5.3 §). Ehdonalaiseen vapauteen ei pääse tätä aiemmin, vaikka kyseessä olisi ensikertalainen.

Jos yhteistä vankeusrangaistusta suorittavan eri rikokset johtavat eri määrösten soveltamiseen, tuomittu päästetään ehdonalaiseen vapauteen niistä suuremman mukaan. Esimerkiksi jokin rikos voi olla tehty alle 21-vuotiaana ja muut yhteiseen vankeusrangaistukseen johtaneet rikokset sen jälkeen. Tällaisessa tilanteessa ei siis sovelleta 1/3:n määrösojaa vaan 1/2:n määrösojaa.⁸³

3.3.2 Koko rangaistuksen suorittaminen vankilassa

Edellä selostetuista 1/3:n, 1/2:n ja 2/3:n määrösoista voidaan kuitenkin poiketa, sillä tuomioistuin voi rangaistukseen tuomitessaan syyttäjän vaatimuksesta päättää, että tuomittu vapautuu vankilasta vasta hänen suoritettuaan tuomitun rangaistusajan kokonaan. Aikaisemmin voimassa ollut pakkolaitosjärjestelmä korvattiin vuonna 2006 mahdollisuudella määrätä koko rangaistus suoritettavaksi vankilassa. Pakkolaitokseen on voitu eristää vaarallinen rikoksenuusija, jos tuomioistuin on rangaistusta määrätessään antanut niin sanotun pakkolaitoslausuman ja vankilaoikeus on sen perusteella päättänyt sijoittaa vangin pakkolaitokseen.⁸⁴ Nykyisin voimassa olevan rikoslain 2c luvun 11–12 §:n mukaan tuomioistuin voi rangaistukseen tuomitessaan syyttäjän vaatimuksesta päättää, että tuomittu vapautuu vankilasta vasta hänen suoritettuaan tuomitun rangaistusajan kokonaan, jos:

1) rikoksentekijä tuomitaan määräaikaiseen, vähintään kolmen vuoden pituiseen vankeusrangaistukseen murhasta, taposta, surmasta, törkeästä pahoin-

⁸² HE 262/2004 s.20 ja 41.

⁸³ Tapani & Tolvanen 2011 s. 322.

⁸⁴ Tapani & Tolvanen 2011 s. 328.

pitelystä, törkeästä raiskauksesta, törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, törkeästä ryöstöstä, törkeästä tuhotyöstä, joukkotuhonnasta, rikoksesta ihmisyyttä vastaan, törkeästä rikoksesta ihmisyyttä vastaan, sotarikoksesta, törkeästä sotarikoksesta, kidutuksesta, törkeästä ihmiskauhasta, panttivangin ottamisesta, törkeästä terveyden vaarantamisesta, ydinräjähdერიkoksesta, kaappauksesta, terroristisessa tarkoituksessa tehdystä rikoksesta taikka sellaisen rikoksen yrityksestä tai osallisuudesta sellaiseen rikokseen;

2) rikosentekijä on rikosta edeltäneiden kymmenen vuoden aikana syyllistynyt 1 kohdassa mainittuun rikokseen taikka 1 kohdassa nimetty rikos on tehty kolmen vuoden kuluessa siitä, kun hän on vapautunut suorittamasta koko rangaistusaikaa vankilassa tai elinkautista vankeutta tai hänet on päästetty ehdonalaiseen vapauteen 12 §:n 1 momentissa tarkoitetulla tavalla (eli 5/6 rangaistuksesta suoritettuaan); ja

3) rikosentekijää on rikoksista ilmenevien seikkojen ja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 45 §:n 3 momentin mukaisen selvityksen (mielentilan tutkimuksen) perusteella pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.

Koko rangaistuksen suorittamiseen vankilassa tuomittu voi kuitenkin päästä *ehdonalaiseen vapauteen* hänen suoritettuaan rangaistuksesta *viisi kuudesosaa*, jos häntä ei ole enää pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle terveydelle tai vapaudelle. Tällaisessa tilanteessa ehdonalainen vapauttaminen voi tapahtua aikaisintaan, kun vankilassaoloaikaa on kertynyt kolme vuotta (RL 2c:12.1). Koko rangaistuksen vankilassa suorittamiseen tuomitun hakemus ehdonalaisesta vapauttamisesta viiden kuudesosan vankilassaoloajan jälkeen käsitellään Helsingin hovioikeudessa siten kuin laissa pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä (781/2005) säädetään.

Rikosentekijän vaarallisuusarvio perustuu aina mielentilatutkimukseen. Siihen liittyy kuitenkin ongelmia, joita on tuotu esiin myös lain esitöissä. Yksilötasolla ei ole olemassa luotettavia välineitä tulevan rikollisuuden ennustamiseen. Vaarallisuusarvio on myös ongelmallinen rikosoikeuden peruseriaatteiden kanssa. Kun ankaramman rangaistuksen perusteena käytetään vaarallisuusennustetta, rangaistus määrätään myös oletettujen tulevien

tekojen eikä vain tehtyjen rikosten perusteella. Koska tulevien tekojen ennustamiseen liittyy pysyvä tieteellinen epävarmuus, vaarallisuusarvioon perustuva järjestelmää tulee käyttää suppeasti.⁸⁵

3.3.3 Jäännösrangaistuksen määrääminen täytäntöön pantavaksi uuden rikoksen perusteella

Rikoslain 2c luvun 14 §:n mukaan tuomioistuin voi syyttäjän vaatimuksesta määrätä jäännösrangaistuksen pantavaksi täytäntöön, jos tuomittu tekee koeaikana rikoksen, josta tuomioistuimen harkinnan mukaan hänet olisi tuomittava ehdottomaan vankeuteen ja josta syyte on nostettu vuoden kuluessa koeajan päättymisestä. Tällöin täytäntöön pantavasta jäännösrangaistuksesta ja koeajalla tehdystä rikoksesta tuomittavasta rangaistuksesta määrätään yhteinen ehdoton vankeusrangaistus muista rikoksista samalla kertaa tuomitavien vankeusrangaistusten kanssa noudattamalla, mitä rikoslain 7 luvussa säädetään.

Valaisen asiaa esimerkin avulla. Jos tuomittu on suorittanut hänelle tuomitusta 6 vuoden tuomiosta ensikertalaisena puolet ennen ehdonalaiseen vapautteen päästämistä, on jäännösrangaistuksen määrä vastaavasti 3 vuotta. Ehdonalaiseen vapauteen päästämisestä alkaa koeaika, joka on rikoslain 2c luvun 13 §:n 1 momentin mukaan jäännösrangaistuksen pituinen, kuitenkin enintään 3 vuotta. Koeaika alkaa kulumaan heti tuomitun päästessä ehdonalaiseen vapauteen, mutta sitä vastoin jäännösrangaistus ei kulu. Jos siis tuomittu, jonka jäännösrangaistuksen pituus on 3 vuotta, syyllistyy koeajan aikana uuteen rikokseen, otetaan yhteistä vankeusrangaistusta mitattaessa huomioon koko 3 vuoden pituinen jäännösrangaistus, vaikka koeaikaa olisi jo ehtinytkin kulua esimerkiksi 2 vuotta.

Aiemmin voimassa olleen lain aikana (1.10.2006 saakka) jäännösrangaistuksen pituudesta päättivät vankeinhoitoviranomaiset, ja jäännösrangaistuksen pituus oli käytännössä yksi kuukausi riippumatta sen pituudesta.⁸⁶ Lakia lähdeittiinkin muuttamaan pitkälti sen vuoksi, että tällaista käytäntöä ei voitu pitää

⁸⁵ HE 262/2004 vp s. 28-29.

⁸⁶ Tapani & Tolvanen 2011 s. 341.

hyväksyttävänä rangaistusten täytäntöönpanojärjestelmän uskottavuuden kannalta.⁸⁷

Miten jäännösrangaistus tulisi sitten ottaa käytännössä huomioon yhteistä rangaistusta mitattaessa? Tästä seikasta laki ja lainvalmisteluasiakirjat eivät kerro mitään, mutta oikeuskirjallisuudessa on esitetty peukalosääntönä ensin näkin, että jäännösrangaistus saa vaikuttaa yhteiseen vankeusrangaistukseen enintään ankarimman yksikkörangaistuksen verran, ja uudesta rikoksesta tuomittuun rangaistukseen lisätään jäännösrangaistuksesta enintään kolmannes. Jäännösrangaistuksen ollessa pitkä yhteisen vankeusrangaistuksen määräämisessä sovellettaisiin 1/4-määräosan sääntöä. Vielä tätäkin lievempiä malleja on esitetty. Esimerkiksi *Lappi-Seppälän* malli olisi 10-portainen, jossa pitkistä jäännösrangaistuksista lisättäisiin ainoastaan 1/10 yhteiseen vankeusrangaistukseen.⁸⁸

Korkein oikeus on kuitenkin antamassaan ratkaisussa *KKO 2008:78* todennut, että mittaamisharkinta ei ole samanlaista määrättäessä yhteistä rangaistusta useista rikoksista verrattuna siihen, että kyse on myös jäännösrangaistuksen määräämisestä täytäntöön pantavaksi, jolloin *yhteisen rangaistuksen mittamisessa vakiintunutta käytäntöä ei voida sellaisenaan soveltaa*.

Mittaamisharkinnassa vaikuttaa erityisesti *rikoksettoman koeajan pituus* eli aika joka suoritettu ehdonalaisessa vapaudessa ilman rikoksia, jopa niin, että aivan koeajan lopulla tehdyn uuden rikoksen vuoksi jäännösrangaistusta ei panna lainkaan täytäntöön. Rikoksettoman koeajan lisäksi mittaamisharkinnassa vaikuttavat aikaisemman rikoksen laji ja vakavuus, uuden rikoksen laji ja vakavuus, uudesta rikoksesta ilman jäännösrangaistuksen huomioon ottamista mitattava rangaistus sekä jäännösrangaistuksen pituus.⁸⁹

⁸⁷ LaVM 9/2005 vp, yksityiskohtaiset perustelut, 1. Laki rikoslain muuttamisesta.

⁸⁸ Lappi-Seppälä 2009 s. 469–471, Tapani 2006 s. 944–946 ja Tapani & Tolvanen 2011 s. 343.

⁸⁹ Tapani & Tolvanen 2011 s. 342–343.

3.3.4 Ehdollisen vankeusrangaistuksen määrääminen täytäntöönpantavaksi

Ehdollisen vankeusrangaistuksen määräämistä täytäntöönpantavaksi koskeva säännös noudattaa varsin samanlaista logiikkaa – aina sanamuotoa myöden – kuin edellä käsitelty jäännösrangaistuksen täytäntöönpanoa koskeva säännös. Rikoslain 2b luvun 5 §:n mukaan tuomioistuin voi määrätä ehdollisen vankeusrangaistuksen täytäntöönpantavaksi, jos tuomittu tekee koeaikana rikoksen, josta tuomioistuimen harkinnan mukaan hänet olisi tuomittava ehdottomaan vankeuteen ja josta syyte on nostettu vuoden kuluessa koeajan päättymisestä. Tällöin täytäntöönpantavasta ehdollisesta vankeusrangaistuksesta ja koeajalla tehdystä rikoksesta tuomittavasta rangaistuksesta määrätään yhteinen ehdoton vankeusrangaistus rikoslain 7 luvun mukaisesti.

Näin ollen vain sellainen rikos, josta rikoksentekijä tullaan tuomitsemaan ehdottomaan vankeusrangaistukseen, mahdollistaa ehdollisen vankeuden määräämisen täytäntöönpantavaksi. Mutta entä käytännössä – milloin ehdollinen vankeus määrätään täytäntöönpantavaksi ja milloin ei? *Matikkala* katsoo, että mitä törkeämpi uusi rikos on, mitä aikaisemmassa vaiheessa koeaikaa se on tehty ja mitä samankaltaisempi uusi rikos on kuin ehdolliseen vankeusrangaistukseen johtanut rikos, sitä vahvemmat perusteet on määrätä ehdollinen vankeus täytäntöönpantavaksi.

Tuomioistuin voi myös määrätä ehdollisen vankeuden täytäntöönpantavaksi vain osaksi, jolloin rangaistus jää muulta osin ehdolliseksi entisiin koeajoin (RL 2b:5.2). Mahdollista ja melko tavallistakin on, että henkilöllä on useita ehdollisia vankeusrangaistuksia, joiden koeaikana ehdottomaan vankeuteen johtava rikos on tehty, ja syyte on nostettu vuoden kuluessa kaikkien koeaikojen päättymisestä. Tällöin tuomioistuin voi määrätä täytäntöönpantavaksi kaikki, jonkin tai ei mitään ehdollisista vankeuksista.⁹⁰

⁹⁰ Matikkala 2010 s. 68.

3.4 Rikoksen uusimisen merkitys ajokieltoa määrättäessä

Ajokielto ei ole luonteeltaan rangaistus vaan *turvaamistoimenpide*, vaikka se saattaakin joskus olla tekijälle ankarampi seuraamus kuin varsinainen rangaistus.⁹¹ Vakavimpien liikenne rikosten seurauksiin kuuluu varsinaisen rangaistuksen ohella usein tuomioistuimen määräämä ajokielto. Aiemmin ajokieltoa koskevat säännökset olivat tieliikennelain 5 luvussa. Nämä ajokieltoa koskevat säännökset (TLL 75-80) kumottiin 1.6.2011. Tammikuussa 2013 tulee voimaan kokonaan uusi ajokorttilaki (386/2011), mutta ajokieltoa koskevat säännökset ja eräät muut yksittäiset säännökset tulivat voimaan jo 1.6.2011. Uudessa ajokorttilaissa säännökset koskien ajokieltoa ovat pääosin ennallaan suhteessa aiempaan sääntelyyn. Ajokiellon voi määrätä joko poliisi tai tuomioistuin. Käyn tässä esityksessä läpi sellaiset ajokiellot (sekä uusimisen vaikutukset niihin), joiden määrääminen kuuluu tuomioistuinten toimivaltaan.

Tuomioistuin voi määrätä kolmenlaisia ajokieltoja. Ensimmäkin tuomioistuin voi määrätä kuljettajan *ehdottomaan ajokieltoon* ajokorttilain 66 §:n perusteella. Toiseksi tuomioistuin voi määrätä kuljettajalle *ehdollisen ajokiellon*, jos ajo-oikeus on ajokieltoon määrättävälle ammatin takia välttämätön tai jos siihen on muu painava syy eikä teosta ole aiheutunut vaaraa toisten turvallisuudelle (AKL 67.1). Ajokielto on ehdollinen tuomioistuimen asettaman *koetusajan*, jonka pituus on *vähintään vuosi ja enintään kolme vuotta* (AKL 67.2). Kolmanneksi tuomioistuimen tulee määrätä rattijuopumukseen syyllistyneelle kuljettajalle *valvottu ajo-oikeus*, jos ajokieltoon määrättävä sitä pyytää. Valvotun ajo-oikeuden aikana käytettävät ajoneuvot on varustettava *alkolukolla*. Valvottu ajo-oikeus tulee kyseeseen ainoastaan tapauksissa, joissa kyse on alkoholin nauttimiseen perustuvasta rattijuopumuksesta eli rattijuopumukseen huumausaineita käyttämällä syyllistyneet rajautuvat valvotun ajo-oikeuden soveltamisen ulkopuolelle, koska nykyiset alkolukkolaitteet tunnistavat ainoastaan alkoholin. Valvotun ajo-oikeuden aikana tehdystä teosta ei voida kuitenkaan määrätä uutta valvottua ajo-oikeutta. (AKL 69.1). Ajokielto voidaan määrätä vain ajoneuvon kuljettajalle. Ajokiellon määrääminen ei edellytä, että

⁹¹ Matikkala 2010 s. 207.

kuljettaja myös tuomittaisiin rangaistukseen. Syyllistyminen ao. rikokseen riittää.⁹²

Ajokorttilain 66 §:n 2 momentin mukaan *uusintarikoksista* ajokiellon kestoksi määrätään vähintään *kuusi kuukautta*, jos kuljettaja on viiden vuoden aikana syyllistynyt 1) kahdesti rattijuopumukseen tai vaarallisten aineiden kuljetusrikokseen, 2) rattijuopumukseen ja vaarallisten aineiden kuljetusrikokseen tai 3) rattijuopumukseen tai vaarallisten aineiden kuljetusrikokseen ja lisäksi törkeään rattijuopumukseen tai törkeään liikenneturvallisuuden vaarantamiseen. Uusintarikoksia seurataan siis lähimmän viiden vuoden aikana tehtyjen tekojen osalta. Kyseinen viiden vuoden seuranta-aika on käytössä sen vuoksi, että se on yhdenmukainen rikosrekisterissä ja liikennetietojärjestelmässä pidettäviä tietoja koskevien määräaikojen kanssa.⁹³

Ajokiellon kestoksi määrätään *uusintarikoksista* vähintään *yksi vuosi*, jos kuljettaja on viiden vuoden aikana syyllistynyt kahdesti tekoon, joka täyttää törkeän rattijuopumuksen tai törkeän liikenneturvallisuuden vaarantamisen tunnusmerkistön. Vastaavasti ensikertalainen määrätään rattijuopumuksesta tai vaarallisten aineiden kuljetusrikoksesta vähintään *yhdeksi kuukaudeksi* ajokieltoon ja törkeään rattijuopumukseen tai törkeään liikenneturvallisuuden vaarantamiseen syyllistynyt vähintään *kolmeksi kuukaudeksi* (AKL 66.1). *Ajokiellon enimmäispituus* on uudenkin lain perusteella *viisi vuotta*.

Korkein oikeus on käsitellyt tieliikennelain mukaista uusimiskriteerin soveltamista (säännös nykyisin samansisältöisenä ajokorttilaissa) ratkaisussa KKO 2006:101, jossa kyse oli kahdesta neljän tunnin välein tapahtuneesta törkeästä liikenneturvallisuuden vaarantamisesta. Kyseisessä melko yllättävässä ratkaisussa korkein oikeus katsoi, että uusimiskriteerin käyttäminen ei edellytä, että tekijä olisi myös jo tuomittu ensimmäisestä rikoksesta.

KKO 2006:101

Ajokielto ei ole rangaistus, vaan seuraamus, jolla pyritään estämään ajoneuvon kuljettajan osallistuminen liikenteeseen silloin, kun häneltä katsotaan edellytysten siihen

⁹² Lappi-Seppälä 2000 s. 429.

⁹³ HE 212/2010 vp s. 72.

puuttuvan (HE 104/2004 vp s. 4). Toisin kuin rikoslain rangaistuksen koventamisperustetta koskevassa 6 luvun 5 §:n 5 kohdassa, ei edellytykseksi sille, että tekoa voitaisiin pitää ajokiellon keston vaikuttavana uusintarikoksena, ole tieliikennelain 78 §:ssä asetettu rikosten toistumisen tekijässään osoittamaa ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä. Perusteena tarpeelle ankaroittaa ajokieltoa on kuitenkin vastaava tekijän välinpitämättömyys ja piittaamattomuus liikenteen turvaamiseksi annetuista säännöistä ja määräyksistä. Oikeuskäytännössä on rangaistuksen määräämisen osalta katsottu, että rikoksen toistaminen voi koventaa rangaistusta silloinkin, kun tekijää ei ole tuomittu aikaisemmista rikoksista. Riittävänä on pidetty, että tekijä on ollut rikoksensa johdosta poliisin kiinniottamana (KKO 1982 II 102).

Edellä lausuttuun nähden ei ole perusteltua katsoa, että nyt puheena oleva tieliikennelain säännös voisi tulla sovellettavaksi vain tilanteessa, jossa kuljettaja on jo aikaisemmin tuomittu vastaavasta rikoksesta. Uusintarikoksen perustavana aikaisempina tekona voi siten olla esimerkiksi myös rikos, johon viranomaisten taholta on jo jollakin tavoin puututtu tai josta kiinnijäämisen tekijä on pystynyt välttämään. Merkityksellistä on se, voidaanko tekoja pitää erillisinä rikoksina.

Johtopäätöksenä korkein oikeus toteaa, että A on syyllistynyt törkeään liikenneturvallisuuden vaarantamiseen kahdella eri kerralla noin neljän tunnin väliajoin. Vaikka A:ta ei ole ennen toista tekoa tuomittu tai edes pidätetty ensimmäisen teon johdosta, on jälkimmäisessä teossa kysymys tieliikennelain 78 §:n 1 momentissa tarkoitettusta uusintarikoksesta.

Kuten edellä kerrotusta hyvin huomataan, tuomioistuinten harkintavalta on ajokieltoseuraamusten osalta uusintatapauksissa oleellisesti kapeampi kuin varsinaisten rangaistusseuraamusten kohdalla. Laki määrittelee ajokieltoseuraamusten osalta reunaehdot, joista tuomioistuin ei voi poiketa, niin rikosten uusimismisnopeudelle, aikaisempien rikosten lukumäärälle, aikaisempine rikosten laadulle kuin ajokiellon vähimmäis- ja enimmäispituudellekin.

3.5 Yhteenveto

Tässä luvussa olevasta uusimisankaroitumisen lainopillisesta tarkastelusta on käynyt ilmi, että rikoksen uusimisen vaikutus rangaistuksen määräämistä koskeviin ratkaisuihin on jätetty lainsäädännön tasolla hyvin avoimeksi ja yleisluonteiseksi. Lainsäätäjän tarkoituksena on siis ollut jättää harkintavaltaa uusimisvaikutuksen huomioon ottamisesta hyvin paljon lainkäyttäjän harteille. Tässä piilee kuitenkin riski tuomioiden epäyhtenäisyyteen. Perustuslain 6 §:ssä ilmaistu yhdenvertaisuusperiaate tulisi ottaa mielestäni vakavasti myös

silloin, kun puhutaan rangaistuskäytännön yhtenäisyydestä. Nykyisin esimerkiksi koventamisperusteen (RL 6:5:n 5 kohta) soveltamiskäytäntö osoittaa selvää epäyhtenäisyyttä, eikä vastaajien yhdenvertaisuus näin ollen toteudu niin hyvin kuin pitäisi.⁹⁴

Seuraamusratkaisut, joissa vastaajan rikosentisyydellä on jonkinlainen rooli, ovat tuomioistuimissa jokapäiväisiä. Tällaisia ratkaisuja lienee itse asiassa enemmistö kaikista seuraamusharkintaa koskevista ratkaisuista. Pelkästään uusimisperusteista koventamisperustetta sovelletaan vuosittain noin 3000 ratkaisussa. Uusimiskriteerin huomioivia ratkaisuja rangaistuslajin valinnasta on paljon tätäkin enemmän.

Koventamissäännöstä (RL 6:5:n 5 kohta) tulisi mielestäni muuttaa siten, että uusimismisnopeudelle määriteltäisiin laissa jokin selväpiirteinen aikaraja, esimerkiksi viisi vuotta, joka katkaisisi uusimisvaikutuksen huomioon ottamisen. Lain esitöissä esiintunut näkemys koventamisperusteen käytön kohdentamisesta erityisesti harkittuun uusimiseen ei toteudu tuomioistuinten ratkaisutoiminnassa nykyisin kovinkaan hyvin, joten olisikin syytä tuoda tämä pyrkimys selkeämmin esiin lain tasolla. Huoli siitä, että tuomioistuinten harkintavalta kaventuisi liiaksi rangaistuksen mittaamisratkaisuissa on turha, sillä rangaistusasteikot ovat niin laajoja, että se takaa riittävän harkintavallan säilymisen tuomioistuimilla.

Myös rangaistuksen lajinvalintaa käsittelevät säännökset ovat nykyisin niin yleisluonteisia, että tuomioistuinten lajinvalintaa koskevat ratkaisut eivät takaa vastaajien riittävää yhdenvertaisuutta. Jotta mainituista säännöksistä ei tulisi liian mekanistisia, tulisi uusimismisnopeudesta ja mahdollisista muista uusimisvaikutuksen konkreettisesti osoittavista tekijöistä muotoilla uusimisankaroitumismisnormiston vahva pääsääntö sekä jättää tietty ”varaventtiili” erityistapausten varalle.

Peräänkuuluttamani täsmällisiä aikarajoja niin uusimismisnopeuden kuin turvaamistoimenpiteen ankaruudenkin suhteen noudatetaan ajokieltoseuraamuksis-

⁹⁴ Ks tarkemmin luku III.

sa. Samoin ehdonalaista vapauttamista koskevissa säännöksissä on täsmällisiä ja sitovia määräyksiä aikarajojen soveltamisesta. Tällaisia kaavamaisia määräyksiä saatetaan pitää tuomioistuinten harkintavaltaa liiaksi kaventavina ja vanhanaikaisina, mutta on myös kiistatonta, että rangaistuskäytäntö tällä tavoin yhtenäistyy ja ylilyönnit suuntaan tai toiseen karsiutuvat tehokkaasti pois. *Majanen* on katsonut uusimisen kaavamaisesti huomioon ottavien määräysten sopivan hyvin ajokieltoseuraamusten yhteyteen, koska liikenne rikokset ovat siinä määrin massarikollisuutta, että rangaistuskäytännön yhtenäisyys vaatii selkeitä aikarajoja säännöksiin.⁹⁵ Kyse on aivan samoin varsin usein massarikollisuudesta, kun arvioidaan vastaajan rikosentisyyden vaikutusta rangaistuksen määräämiseen, sillä uusimisen merkityksen jonkin- tasoinen arvioiminen on läsnä enemmistössä mittaamisratkaisuista.

⁹⁵ *Majanen* 2006 s. 279.

II LUKU

Uusimisankaroitumisen kriminaalipoliittiset lähtökohdat

4. Miksi uusimisankaroitumista käytetään?

4.1 Kriminaalipoliittiset tavoitteet

Kriminaalipoliitikka on usein määritelty *rikollisuuteen liittyväksi yhteiskunnalliseksi päätöksenteoksi*.⁹⁶ Kriminaalipoliitikalla on pyrittävä vähentämään rikollisuutta, mutta viime kädessä tulee tavoitella rikollisuudesta ja sen torjumisesta aiheutuvien kokonaishaittojen vähentämistä. Tällaisista haitoista merkittävimpiä ovat uhrien kärsimys, ihmisten pelko ja turvattomuus, rikosten tekijän kärsimys rangaistuksen ja syrjäytymisen muodossa sekä uhrien ja yhteiskunnan taloudelliset tappiot. Uusklassisen kriminaalipoliitiikan tavoitteiden mukaisesti Suomessa pyritään - ainakin *Nuutilan* mukaan - ennen muuta *rikosten ennakkotorjuntaan*, rikosoikeudellisten rangaistusten käytön ollessa *ultima ratio* ihmisten käyttäytymisen ohjaamisessa.⁹⁷ Käytännössä viime vuosien kehityskulku Suomessakin on osoittautunut monissa kysymyksissä toisenlaiseksi. Julkisessa keskustelussa ei-toivottavan käyttäytymisen kriminalisointi sekä rangaistusten ankaroittaminen nähdään tarpeettoman usein ratkaisuna ongelmaan kuin ongelmaan.

Rikosoikeudellisen rangaistuksen käyttäminen vaatii aina jonkin perustelun tai oikeutuksen, koska rangaistus ei voi sivistysvaltiossa perustua eettisesti kestämättömiin perusteisiin. Rangaistusteorioiden eli teorioiden rangaistuksen tarkoituksesta, voidaan jakaa karkeasti seuraavassa esitetyn tavoin *preventioteorioihin* ja *sovitusteorioihin*.⁹⁸ Preventioteorioiden mukaan rangaistuksilla voidaan vähentää rikollisuudesta tulevaisuudessa aiheutuvia haittoja vaikuttamalla potentiaalsiin rikosentekijöihin niin, että he luopuvat rikosten tekemisestä. Edelleen preventioteorioiden jaetaan yleis- ja erityispreventioon: yleispreventiolla eli yleisestäävyydellä pyritään vaikuttamaan yleisesti rikollisuutta vähentävästi, kun taas erityispreventiolla eli erityisestäävyydellä pyritään vaikuttamaan rikok-

⁹⁶ Anttila & Heinonen 1977 s. 30.

⁹⁷ Nuutila 1997 s. 17.

⁹⁸ Tapani & Tolvanen 2004 s. 12.

sesta rangaistun taipumuksiin syyllistyä tulevaisuudessa rikoksiin.⁹⁹ Sovitus-teorioissa oikeutus rangaistukseen haetaan ajallisesti menneestä eli tehdystä teosta.¹⁰⁰

4.1.1 Rangaistuksen yleisestävä vaikutus

Pohjoismainen uusklassinen kriminaalipolitiikka painottaa selkeästi yleispre-ventiota, jolla pyritään vaikuttamaan muihin kuin rangaistavaan itseensä. Tekoja kriminalisoidaan, jotta ihmiset eivät tekisi niitä.¹⁰¹

Yleisestävän vaikutuksen katsotaan syntyvän *pelotusvaikutuksen, moraalialuovan vaikutuksen sekä tapaa luovan ja ryhmänormeja vahvistavan vaikutuksen myötä*.¹⁰² Pelotus on yleisestävän vaikutuksen perinteinen vaikutuskanava. Rangaistusuhan ja tuomittujen rangaistusten on tarkoitus vakuuttaa potentiaalisille rikoksentekijöille, että rikos ei kannata. Tämä teoria olettaa potentiaalisen rikoksentekijän toimivan rationaalisesti eli punnitsevan vastakkain rikoksesta saatavaa hyötyä ja rangaistuksena konkretisoituvaa haittaa. Mikäli oletettavissa olevat hyödyt näyttäisivät painavan vaakakupissa enemmän, potentiaalinen rikoksentekijä päättää tehdä rikoksen.¹⁰³ Pelotusvaikutuksessa on kyse kahdesta eri tekijästä: *sanktiovarmuudesta* ja *sanktioankaruudesta*. Näyttäisi siltä, että sanktioankaruudella ja näin ollen myös uusimisankaroitumisella on hyvin vähäinen merkitys rikoksentekijän motivaatioprosessissa, koska rikoksentekijän rationaalisuus on harvoin sen laatuista, mihin pelotevaikutukseen nojaavassa yleisprevention virallisessa selitysmallissa uskotaan.¹⁰⁴

Rangaistuksen moraalialuovaa vaikutusta koskevan hypoteesin mukaan rangaistusjärjestelmä vaikuttaa kansalaisten *arvoihin ja asenteisiin*. Lainsäätäjä siis viestittää, että kriminalisoidusta käyttäytymisestä tulee pidättäytyä riippumatta rikossäännöksen sisältämästä rangaistusuhasta. Tapaa luovassa vaikutuksessa lähtökohtana puolestaan on, että ihmiset toimivat lain vaatimal-

⁹⁹ Nuutila 1997 s. 22–23 ja Lappi-Seppälä 2000 s. 18.

¹⁰⁰ Nuutila 1997 s. 21.

¹⁰¹ Nuutila 1995 s. 18.

¹⁰² Lappi-Seppälä 1987 s. 199–201.

¹⁰³ Tapani & Tolvanen 2004 s. 13.

¹⁰⁴ Lappi-Seppälä 2000 s. 50–53.

la tavalla, koska pitävät tätä itsestään selvänä.¹⁰⁵ Sopii toki kysyä, mitä lainsäätäjät viestittää sillä, että kansanedustaja kertoo voivansa jättää noudattamatta lakia, jos siitä ei ole säädetty rangaistusta.¹⁰⁶

4.1.2 Rangaistuksen erityisestävä vaikutus

Erityispreventiivisen vaikuttamisen keinot voidaan jakaa välittömään erityispreventioon ja välilliseen erityispreventioon. *Välittömällä erityispreventiolla* tarkoitetaan nykyisin rikosentekijän vankeuteen eristämistä, jolla tämä tehdään kyvyttömäksi uuteen rikokseen syyllistymiseen.¹⁰⁷ Edelleen esimerkiksi poliisin ja syyttäjän antamalla huomautuksella sekä sakkorangaistuksella ajatellaan olevan välitön erityisestävä vaikutus. Tällaiset lievemmät keinot toimivat niiden varoitusvaikutuksen myötä pidäkkeenä rikosentekijän mahdollisille vastaisille teoille. *Välillisiä erityisestäviä* vaikutuksia pyritään saamaan aikaan sopeuttamalla rikosentekijää yhteiskuntaan kuntoutuksen avulla. Pyrkimyksenä on siis rikosentekijän käyttäytymistottumusten ja asenteiden muuttaminen. Tähän pyrkiviä vaihtoehtoja seuraamusjärjestelmäsämme ovat esimerkiksi nuorisorangaistus ja yhdyskuntapalvelu. Myös ehdolliseen vankeusrangaistukseen tai muihin seuraamuksiin yhdistettävillä kuntouttavilla toimintaohjelmilla ajatellaan olevan rikosentekijän tulevaan toimintaan vaikuttavia elementtejä eli erityisestäviä vaikutuksia.¹⁰⁸

Erityisestävistä keinoista perinteisimmät eivät kuitenkaan toimi. Vankeusrangaistuksella ei ole voitu todeta olevan juuri minkäänlaista erityispreventiivistä vaikutusta, kun puhutaan välillisestä erityispreventiosta. Myöskään pitemmillä vankeusrangaistuksilla ei ole parempaa vaikuttavuutta kuin lyhyillä. Itse asiassa vankeuteen eristäminen toimii päinvastaisesti erityispreventiion tavoitteiden kanssa lisäämällä rikosten uusimisriskiä. Näin ollen vapaudessa täytäntöön pantavat rangaistukset ovat vankeusrangaistuksia parempia erityispreventiion näkökulmasta.^{109 110}

¹⁰⁵ Tapani & Tolvanen 2004 s. 14–15.

¹⁰⁶ YLE/ kansanedustaja Timo Kallin haastattelu 2008.

¹⁰⁷ Nuutila 1995 s. 14.

¹⁰⁸ Lappi-Seppälä 2006 s. 80.

¹⁰⁹ Nuutila 1995 s. 17.

¹¹⁰ Katso uusimisvaikutusta koskevan tutkimuksen ongelmista, luku 4.2.

4.1.3 Sovitusteoriat

Vetoaminen sovitukseseen on yksinomaisena rangaistusperusteena varsin ongelmallinen. Sovituksen vaatimus elää kuitenkin ihmisten mielissä vahvana, intuitiivisena toimintamallina, rikoksentekijöiden rangaistuksia punnittaessa. Lopputuloksena sovitusteorioiden käytöstä voi pahimmillaan olla kostokierteen ja mielivallan vahvistuminen.¹¹¹

Sovitusopit syntyivät aikana jolloin rikoslain käskyt ja rangaistukset perustuvat Jumalan sanaan. Rikos oli synti ja rangaistus tuon synnin sovitus. Viimeistään 1800- ja 1900-lukujen taitteessa sovitussajatus jäi taka-alalle virallisena rangaistusteorian.¹¹²

Sovitusteoria ei kykene antamaan rationaalista selitystä rangaistukselle. Tehdyä rikosta ei saa tekemättömäksi, mutta yhä edelleen sovitussajattelu elää ihmisten mielissä tyydyttäen irrationaalisia oikeustajunnan vaatimuksia. Halutaan, että rikoksentekijät saavat ansionsa mukaan. On ilmeisesti hyväksyttävä, että ihmisluonto muuttuu perin hitaasti – kovin pitkästi ei ole vielä kulunut ajasta, jolloin julkiset mestaukset tarjosivat tyydytystä kansan uskonnollisävytteisille sovitussajatuksille. Esimerkiksi vuonna 2006 tehdyn gallup tutkimuksen mukaan peräti 29 prosenttia suomalaisista hyväksyisi kuolemanrangaistuksen rauhan aikana.¹¹³

4.2 Rangaistuksen ja sen koventamisen vaikutukset rikoksen uusimisriskiin

Kun rikoksen uusiminen vaikuttaa perin voimakkaasti seuraamusjärjestelmämme puitteissa, lienee perusteltua kysyä kuinka uusimisankaroituminen – tai rangaistukset ylipäätään – vaikuttavat uusimisriskiin. Uusimisvaikutusta koskevaan tutkimukseen liittyy perustavanlaatuinen ongelma, mikä tulee ottaa huomioon tutkimustuloksia tulkittaessa. Täysin luotettava tutkimustieto edellyttäisi tutkituilta rikoksentekijöiltä keskenään verrannollisia ominaisuuksia tai että eroja pystyttäisiin kontrolloimaan tutkimusasetelmassa. Elävässä elä-

¹¹¹ Tapani & Tolvanen 2004 s. 12.

¹¹² Lappi-Seppälä 2000 s. 16.

¹¹³ Helsingin Sanomat 18.11.2006.

mässä tähän ei päästä. Näin ollen rikoksentekijän tekemän rikoksen vakavuus korreloi usein tämän menneisyyden ja henkilökohtaisten ominaisuuksien suhteen. Ankaraan rangaistukseen tuomitulla on jo usein lähtökohtaisesti heikompi ennuste uusimisriskin suhteen. Rangaistuslajin tai rangaistuksen ankaruuden perusteella ei siis pystytä tekemään täysin luotettavia johtopäätöksiä uusimisvaikutuksesta.¹¹⁴

Uusimisvaikutusta koskevasta tutkimuksesta voidaan tehdä kuitenkin tiettyjä perushavaintoja. Laitosrangaistuksiin tuomitut uusivat rikoksia muita enemmän ja uusimisriski kasvaa laitossajan pidentyessä. Laitostäytäntöönpanon aikana toteutetuilla oikein suunnitelluilla ja suunnatuilla sekä tehokkaasti läpiviedyillä kuntouttavilla ohjelmilla voidaan kuitenkin alentaa uusimisriskiä arviolta 10–20 prosenttia. Parhaat tulokset kaikissa tekijäryhmissä saavutetaan laitosympäristön ulkopuolella toteutetuilla ohjelmin. Nuorten rikoksentekijöiden parissa parhaat uusimisriskiä pienentävät tulokset on saavutettu kognitiivis-behavioraalisilla, kanssakäymisen taitoja ja rationaalista ajattelua edistävillä ohjelmilla. Yleisesti parhaisiin tuloksiin on päästy erilaisin päihdeongelmiin puuttuvien hoito-ohjelmin.¹¹⁵

Huume- ja alkoholi-ongelmiin pureutuviin ohjelmissa olisi varmasti potentiaalia parempiinkin tuloksiin. Varsinkin väkivaltarikollisuuden osalta päihdeongelmien useimmiten jatkuessa siviiliin pääsyn myötä. Pohjoismaiseen malliin on valitettavan syvästi juurtunut ajatus hoidon perustumisesta vapaaehtoisuuteen ja pakkohoidon toimimattomuudesta. Toki henkilön oma motivaatio on tärkein yksittäinen tekijä, kun pyritään rikos- ja päihdekierteen katkaisemiseen. On kuitenkin paradoksaalista, että yksilön vapauden riistävään ehdottomaan vankeusrangaistukseen suhtaudutaan joissain tilanteissa melko kevytmielisesti, kun taas vankeusrangaistuksen aikana toteutettuun, pakkoon perustuvaan päihdehoitoon suhtaudutaan kategorisen torjuvasti. Tutkimukset ovat osoittaneet, että myös tahdosta riippumaton huumehoito vähentää huumeiden

¹¹⁴ Lappi-Seppälä 2000 s. 74.

¹¹⁵ Lappi-Seppälä 2000 s. 79–80.

käyttöä. Huumeriippuvuuden kontrolloinnilla on taas yhteys uusimisen vähentymiseen.¹¹⁶

Erityistä huomiota tulisi kiinnittää vankilasta vapautumisen jälkeisiin olosuhteisiin. Tutkimukset antavat aiheen päätelmiin, joiden mukaan uusimiseen vaikuttaa laitosrangaistustakin enemmän vapautumisen jälkeinen työttömyys, mielekkään tekemisen puute, huonot asunto-olosuhteet sekä alkoholi- ja huumeongelmat.¹¹⁷

4.3 Uusimisankaroitumisen oikeutus

Uusimisankaroitumisen rationaliteetti nojaa samoihin perusteisiin kuin koko rangaistusjärjestelmän justifikaatio; *uskoon rangaistusten edes jonkinlaisesta tehosta*. Intuitiiviset oikeudenmukaisuusargumentit edellyttävät uusijoille ankarampia rangaistuksia, oli kyse sitten lajivalinnasta tai mittaamisesta. Ihmiset yksinkertaisesti pitävät oikeudenmukaisena sitä, että uusijoita rangaistaan ankarammin. Uusijat koetaan uhkana ja tätä uhkaa vastustamaan tarvitaan ankarammat rangaistukset. Toisin sanoen ensikertalaisten lievempi kohtelu perustuu siihen, että henkilön toivotaan näin pidättyvän tulevista rikoksista.¹¹⁸

Uusimisankaroitumisen vaatimusta on kunnioitettava niin pitkälle kuin järjestelmän legitimitteetti sitä edellyttää, vaikka yleisön käsitykset perustuvat osin irrationaalsiin uskomuksiin ja virheoletuksiin ankarampien rangaistusten kyvystä vaikuttaa toistuvasti rikoksia tekevien käyttäytymiseen. Mitä selvemmin yleisö tiedostaisi vankeusrangaistusten rikollisuutta lisäävät vaikutukset, sitä säästeliäämmin se vaatisi rikoksenuusijoiden eristämistä. *Lappi-Seppälä* on vuonna 1987 ilmestyneessä väitöstutkimuksessaan arvellut, että tiedon kasvun myötä suhtautuminen uusijoihin tulisi lieventymään suuren yleisön keskuudessa.¹¹⁹ Kehitys on kuitenkin viime vuosikymmenten aikana kulkenut yllättäen päinvastaiseen suuntaan. Mielestäni kyseessä on osa laajempaa ilmiötä, jossa tieteellisen tiedon ja asiantuntijoiden arvostus on laskenut ja

¹¹⁶ Lappi-Seppälä 2000 s. 78.

¹¹⁷ Lappi-Seppälä 2000 s. 79.

¹¹⁸ Lappi-Seppälä 1987 s. 461–462.

¹¹⁹ Lappi-Seppälä 1987 s. 460–462.

tosiasioihin perustumattomat uskomukset ovat yleisemminkin saaneet enenevässä määrin jalansijaa.

Rikoslain yleisten oppien uudistusta koskevassa hallituksen esityksessä todetaan, että uusimisankaroitumisen käyttöön liittyy ongelmia, sillä laitosrangaistukset pikemmin heikentävät kuin parantavat tekijöiden lain noudattamisen mahdollisuuksia. Rikosten uusiminen liittyy usein rikoksia suosivaan elintapaan, jossa teot seuraavat toisiaan ilman harkintaa. Vasta-argumentit eivät kuitenkaan riitä ankaroitumisesta luopumiseen. Ankaroitumisen välttämättömyys perustuu samoihin syihin kuin rangaistusten käyttö yleensä. Rikoslain rangaistukset on tarkoitettu vakavasti otettaviksi, joten järjestelmän uskottavuuden ylläpito vaatii, että seurauksia asteittain kovennetaan uusimisen jatkuessa.¹²⁰

4.4 Uusimisankaroitumisen kritiikki

Rikoksen uusiminen vaikuttaa rangaistuksen määräämistä koskevassa päätöksenteossa koventamisperusteena rangaistuksen mittaamiseen eli käytännössä vankeusrangaistuksen pituuteen sekä rangaistuslajin valintaan. Uusimisankaroituminen tarkoittaa käytännössä monesti rangaistuslajin ankaroitumista. Tekijän aikaisempi rikollisuus johtaa useassa tapauksessa tekijälle tuomittavaa ehdotonta vankeusrangaistusta yhdyskuntapalvelun tai ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta. Esimerkiksi yksittäistekoina vähemmän moitittavista teoista kuten liikenne rikoksista, tyypillisesti törkeistä rattijuopumuksista, ja omaisuusrikoksista tuomitaan tekijän aiemman samankaltaisen rikostaustan vuoksi ehdottomia vankeusrangaistuksia, vaikkakin lyhyitä. Tutkielmani empiirisessä osuudessa ilmenevällä tavalla voidaan havaita, että törkeän rattijuopumuksen uusiminen ankaroittaa erittäin merkittävällä tavalla lajinvalintaa.¹²¹ Mielestäni juuri tähän liittyvät uusimisankaroitumisen käytön suurimmat ongelmat. Lajinvalintanormisto aiheuttaa tietyssä mielessä hallitsematonta rangaistuslajin ankaroitumista ehdottoman vankeusrangaistuksen suuntaan esimerkiksi rattijuoppojen kohdalla. En tarkoita, etteivätkö törkeät rattijuopumukset olisi moitittavia ja vakavia tekoja, mutta rattijuopon paikka ei

¹²⁰ HE 2002/44 vp s. 194.

¹²¹ Ks. luku III.

kaikesta huolimatta ole vankilassa vaan päihdehoidossa. Ehdoton vankeusrangaistus ei vähennä rikosentekijän uusimisriskiä, vaan päinvastoin kasvat-
taa sitä, eikä muutoinkaan edistä rikosentekijän sosiaalistumista takaisin yhteiskuntaan. Lisäksi käytäntö tulee kalliiksi yhteiskunnalle, sillä noin viiden-
nes vankilatuomioista määrätään törkeästä rattijuopumuksesta.¹²²

Ehdottomien vankeusrangaistusten käyttöä tulisikin rajoittaa nykyistä selvä-
piirteisemmin rikoksiin, jotka osoittavat suunnitelmallisuutta tai ihmisten fyysi-
sen koskemattomuuden loukkaamista. Vankeinhoitoa taas tulisi entisestään
kehittää kuntouttavampaan ja rikosentekijöitä takaisin yhteiskuntaan sopeut-
tavaan suuntaan.

*Virallisia tavoitteita vankilan käytölle rangaistusmuotona ovat 1) eristysfunktio, 2) sovitus, 3) uusintarikollisuuden estäminen pelotevaikutuksen kautta (ylei-
sestävyys) tai rikoksen tekijään kohdistuvien vaikutusten kautta (erityisestä-
vyys) ja 4) rikosentekijän kuntoutus sekä uudelleensosialisaatio. Mainitut
tavoitteet ovat – viimeksi mainittua lukuun ottamatta - kuitenkin joko heikosti
perusteltavissa tai vaikutuksiltaan vähäisiä. Käytännössä vankila aiheuttaa
tavoiteltujen vaikutusten sijaan *prisonisaatiota* eli vankilaan, vankiyhteisöön ja
rikollisen sekä vangin rooliin sosiaalistumista. Prisonisaation osatekijöitä ovat
rikollisten arvojen ja normien omaksuminen, rikolliseen alakulttuuriin sopeu-
tuminen, leimautuminen ja lopulta rikollisen uran omaksuminen.¹²³*

Prisonisaation haittavaikutusten ohella tulee huomioida vankilalaitoksen yh-
teiskunnalle aiheuttamat kustannukset, vankia vapautumisen jälkeen kohtaa-
ma suuri syrjäytymisriski, vaikka vankilasta vapautunut ei jatkaisikaan
rikosuraansa ja vankeusrangaistuksen aiheuttama häpeä ja kärsimys vangin
läheisille.

Sellaista kriminaalipolitiikkaa, joka pyrkii rikollisuuden minimointiin ankarin
rangaistuksin voidaan perustellusti kritisoida. Katson, että ajatus uusimisanka-
roitumisen tehokkuudesta perustuu lähtökohdiltaan virheelliseen ajatusmalliin;
uusimisankaroitumisnormit on laadittu lainkuuliaisen henkilön perspektiivistä

¹²² Tilastokeskus 2010.

¹²³ Laitinen & Aromaa 2004 s. 248.

ja ajatusmaailman mukaisesti, vaikka rikoksentekijän ajattelutapa on usein ratkaisevalla tavalla erilainen. Rikokset tehdään usein päihtyneenä, huumausaineen vaikutuksen alaisena, hetken mielijohdeesta tai muutoin ilman suurempaa ennalta valmistautumista. Näin ollen mahdollinen rangaistusuhka tai rangaistuksen ankaroituminen jäävät rikoksentekijän motivaatioprosessissa taka-alalle.

Ensimmäinen mieleen tuleva keino uusintarikollisuuden minimoimiseksi on monen lainkuuliaisen kansalaisen mielessä rangaistuksen ankaroittaminen rikoksentekijän uusimiskertojen myötä. Tämä malli ei kuitenkaan toimi käytännössä, sillä rikoksentekijän ajattelutapa toimii toisella tavoin. Esitän muutamia näkökohtia väitteeni tueksi. Ensinnäkin rikoksentekijät ovat usein opportunisteja, jotka harkitsevat huonosti jos lainkaan rikostilanteita ja rikoksen kohteita.¹²⁴ Rikoksesta seuraavaa rangaistusta ei siis ajatella tekoon ryhdyttäessä. *Gresham Sykes* ja *David Matza* taas ovat esittäneet rikollisten käyttävän viittä erilaista neutralointitekniikkaa häivyttääkseen rikoksista aiheutuvia omantunnontuskia. Neutralointitekniikat ovat vastuun kieltäminen, vahingon kieltäminen, uhrin kieltäminen, tuomitsijoiden kieltäminen ja vetoaminen korkeampiin velvollisuuksiin.¹²⁵ Ajattelumallit poikkeavat siis lainsäätäjän standardista melko selvästi. Lisäksi *Travis Hirschin* kontrolliteorian mukaan jokaisella on taipumus tehdä rikoksia, mutta pidäkkeenä toimii rangaistuksen pelon sijaan sosiaalinen side, jolla tarkoitetaan kiintymistä lainkuuliaisiin henkilöihin, kiinnostusta hyväksytyihin päämääriin, ajan ja energian käyttämistä yhteiskunnassa arvostettuihin tehtäviin ja usko yhteisiin arvoihin.¹²⁶ Mainituista esimerkeistä ja lukuisista muista kriminologisista tutkimuksista voidaan päätellä, että mekanismit jotka vaikuttavat rikollisuuteen ja uusintarikollisuuteen ovat hyvin moninaisia, eikä vallalla oleva ajattelu yleis- ja erityisprevention tehokkuudesta ole välttämättä lainkaan oikea. Näin ollen uusimisankaroitumisen käytöltä puuttuu, ainakin osittain, rationaalisesti perusteltavissa oleva pohja.

¹²⁴ Clarke & Felson 1993.

¹²⁵ Sykes & Matza 1957.

¹²⁶ Hirschi 1969.

4.5 Median roolista

Oma osansa rikospelkoihin ja näihin pelkoihin reagoivaan kriminaalipolitiikkaan on varmasti medialla ja laajemmin ihmisten tiedonhankintaväylien muutoksilla. Vuodesta 1980 vuoteen 2000 väkivallasta kertovien otsikoiden määrä on iltapäivälehdissä kasvanut kaksinkertaiseksi ja samaan aikaan yleisön rikospelot lisääntyneet kolmanneksen. Kuitenkin samaan aikaan riski väkivallan uhriksi joutumisesta on pienentynyt. Tutkimukset antavat vahvan perusteen olettaa, että *median tapa käsitellä rikoksia ja rikollisuutta on omiaan vahvistamaan yleisön rikospelkoja sekä koventamaan yleistä asennetta*.¹²⁷

On havaittavissa, että vuoden 2000 jälkeenkin väkivaltarikosten, erityisesti henkirikosten, uutisointi on entisestään lisääntynyt ja siirtynyt iltapäivälehdistä osittain myös päivälehtiin. Suomessa on viime vuosina tehty noin 120 murhaa, tappoa tai surmaa vuodessa. Hyvin suuri osa vuosittain tapahtuvista henkirikoksista uutisoidaan eri medioissa ainakin jonkinasteisesti. Viimeisten kymmenen vuoden aikana henkirikollisuus on kuitenkin ollut vähenemään päin. Esimerkiksi vuonna 2000 poliisin tietoon tuli 2,8 henkirikosta 100 000 asukasta kohti ja vuonna 2010 vastaavasti 2,0 henkirikosta 100 000 asukasta kohti.¹²⁸ Iltapäivälehtiä seuraavalle suurelle yleisölle syntyy kuitenkin helposti mielikuva henkirikosten määrän suurestakin kasvusta.

Nyky-yhteiskunnassa ihmisten ajankäyttö ja tiedonhankinta suuntautuu enenevässä määrin verkkoympäristöön. On helppo havaita esimerkiksi internetin keskustelupalstoilla käytävän ”kriminaalipoliittisen keskustelun” olevan varsin epäviisasta, väärään tietoon perustuvaa, kostonhaluista ja kovaa linjaa vaativaa. Tällaisessa mediaympäristössä asiantuntijoiden ääni jää kuulumattomiin ja kovaa kriminaalipoliittista linjaa vaativa diskurssi ruokkii itse itseään. Viestimet, jotka ovat ihmisten pääasiallisena tietolähteenä, vaikuttavat ajattelutapoihin, käsityksiin ja pelkoihin. Näin ollen iltapäivälehtien ja internetin keskustelupalstojen varassa tiedonvälityksen suhteen elävien ihmisten kokonaiskuva kriminaalipolitiikasta ja rikollisuudesta muovautuu virheelliseksi.

¹²⁷ Kivivuori 2002 s. 43–48.

¹²⁸ Rikollisuustilanne 2011/ Sirén s. 13.

Rikospelit ja vaatimukset kovista rangaistuksista ovat voimakkaimmat sen väestöosan keskuudessa, jonka tiedot rikollisuuden tasosta ja kehityssuunnasta ovat kaikkein puutteellisimmat.¹²⁹ Kriminaalipoliitikka taas pyrkii reagoimaan näihin käsityksiin ja asenteisiin järjestelmän legitimitetin nimissä.

4.6 Lopuksi

Edellä kerrotuista uusimisankaroitumisen kriminaalipoliittiseen viitekehykseen liittyvistä seikoista huomataan, että kysymykset rangaistusten ankaroittamisesta ja ennen kaikkea uusimisankaroitumisen vaikuttavuudesta ovat kaikkea muuta kuin yksinkertaisia ja selviä. Kun tutkimukset kertovat uusimisankaroitumisen heikosta vaikuttavuudesta ja jopa uusimisriskin kasvusta, herääkin kysymys voisiko tilannetta lähestyä jollakin muulla tavoin. Esittelen seuraavaksi summaarisesti joitakin *vaihtoehtoisia lähestymistapoja*.

Rikosten tilannetorjunta lähtee siitä perusajatuksesta, että rikollisuutta voidaan parhaiten ehkäistä siten, että vaikutetaan rikoksenteon tilannetekijöihin. Tilannelähestymistapa pohjautuu ajatukseen, jonka mukaan rikos tapahtuu silloin, kun tekijä on motivoitunut tekemään rikoksen, kohde on sopiva ja valvonta pettää. Nämä muuttujat vaikuttavat siihen tekeekö potentiaalinen rikoksenteekijä rikoksen vai jättääkö sen tekemättä. Potentiaalisia rikostilanteita kartoittamalla ja tarvittaviin jatkotoimiin ryhtymisellä voidaan vaikuttaa mahdollisen tekijän valinnan kallistumista rikoksen tekemättä jättämiseen.¹³⁰ *Ronald Clarken* tyyppittelyn mukaisesti esimerkkejä tilannetorjunnasta ovat 1) erikoislukitusten käyttö, 2) katuvalaistuksen parantaminen, 3) omaisuuden merkintä, 4) rasistisen käyttäytymisen kieltäminen ja 5) alkoholivapaiden tilaisuuksien järjestäminen.¹³¹ Suomessakin on ryhdytty muutamaankin rikosten tilannetorjuntahankkeisiin varsin lupaavin tuloksin. Toimintaan tulisi ohjata selkeästi nykyistä enemmän resursseja.

Kiinnijäämisriskillä, jopa ilman rangaistusuhkaa, on havaittu olevan *suurempi merkitys rikoksenteekijän motivaatioprosessissa kuin rangaistuksilla*. Kiinni-

¹²⁹ Hough & Roberts 1998

¹³⁰ Laitinen & Aromaa 2004 s. 99.

¹³¹ Clark & Eck 2003

jääminen tai riski siitä riittää laukaisemaan rikoksesta aiheutuvat muut epäviralliset seuraamukset ja vaarantamaan tekijälle tärkeät sosiaaliset suhteet. Ratkaisevaa rikosentekijän kannalta on, joutuuko teosta kiinni vai ei. Sillä, tuleeko rangaistukseksi kaksi vai neljä kuukautta vankeutta on jo vähemmän merkitystä.¹³² Perusongelma on kuitenkin se, että rikosentekijä harvemmin suunnittelee jäävänsä kiinni – syrjäytynyt ja asunnoton voi jopa näinkin ajatella vankilaan pääsyn toivossa. Yhdysvalloissa julkaistujen tutkimusten mukaan kiinnijäämisriskillä oli merkitystä rattijuopumuksen uusimiseen, toisin kuin sillä, seurasiko rattijuopumuksesta sakkoa vai vankeutta.¹³³

On syytä muistaa, että rikollisuus ei valitettavasti tule ikinä loppumaan. Järkevintä on pyrkiä yhdenvertaisuuteen yhteiskunnassa ja ongelmien ennaltaehkäisyyn järkevän koulutus-, sosiaali- ja päihdepolitiikan avulla. Tällainen kriminaalipolitiikka on myös kansantaloudellisesti rationaalisinta kriminaalipolitiikkaa. Ennaltaehkäisevien toimien jälkeenkin rikollisuutta kuitenkin toki esiintyy. Olisikin tärkeää kohdentaa rangaistuksia nykyistä tehokkaammin; rattijuopumuksen uusijaan ehdotonta vankeusrangaistusta tehokkaammin toimisi mielestäni hoitoonohjaus sekä tietyin varauksin alkoholikon pakollisuus ja tekovälineen eli auton konfiskoiminen.

Samoin nuorten rikosentekijöiden, joilla uusimisriski kokonaisuudessaan on kaikkein suurin, kohdalla tulisi siirtyä entistä enemmän perinteisten sakko- ja vankeusrangaistusten käytöstä hoidollisten ja takaisin yhteiskuntaan sopeuttavien ohjelmien käyttöön. Tilanteen tekee paradoksaaliseksi se, että tällainen instituutio on jo seuraamusjärjestelmässämme käytössä, nimittäin nuorisorangaistus. Sen käyttö on alun alkaenkin jäänyt marginaaliseksi ja vähentynyt viime vuosina lähes olemattomiin.¹³⁴

Kokonaisuutena katsoen uusimisankaroitumiseen liittyvät kysymykset ovat erittäin monisyisiä ja monitulkintaisia. Uusimisankaroitumista koskevassa lainsäädännössä tulisi sovittaa edes tyydyttävästi yhteen kansalaisten oikeustaju ja asiantuntijoiden kriminaalipoliittiset linjanvedot, jotka ovat monesti

¹³² Lappi-Seppälä 2000 s. 52–53.

¹³³ Wright 1994 s. 99.

¹³⁴ Ks. edellä sivut 35–36.

varsin etäällä toisistaan. Lainsäätäjän ja toisaalta rikoksentekijän varsin erilaiset katsantokannat rikollisuuteen eivät myöskään paranna järjestelmän toimivuutta. Lainkäyttäjälläkään ei välttämättä aina ole riittävästi aikaa, varsinkaan niin sanottujen massarikosten kohdalla, tai syvällistä ymmärrystä rangaistuksen määräämistä ja uusimisankaroitumista koskevien kysymysten punnintaan.

5. Mittaamisperiaatteet

5.1 Yleistä

Mittaamisperiaatteilla tarkoitetaan tasoltaan muita yleisempiä normeja, joissa kiteytyvät keskeiset rangaistuksen lajivalinnassa ja mittaamisessa vaikuttavat arvot, päämäärät ja tavoitteet.¹³⁵ Koska uusimissäännökset – niin varsinaisen koventamisperusteen, rangaistuksen lajivalinnan kuin jäännösrangaistuksen ja ehdollisen vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon suhteen – ilmaisevat uusimisvaikutuksen huomioon ottamisen hyvin yleisluonteisesti, jätetään hyvin paljon lainkäyttäjän harkinnan varaan.¹³⁶ Harvoin kuitenkin jokin yksittäistapaus ratkaistaan suoraan jonkin periaatteen nojalla, ennemmin kyse on periaatteiden välillisestä vaikutuksesta: ne vaikuttavat lähinnä tapaan, jolla sovellettavat oikeussäännöt valitaan ja täsmennetään.¹³⁷ Lainkäyttäjän tulee siis tuntea ja ymmärtää mittaamisperiaatteiden merkitys sekä sisältö, jotta voisi konkreettisesti yksittäistapauksessa toteuttaa lainsäätäjän tarkoitusperiä.

Mittaamisperiaatteet voidaan jakaa oikeudenmukaisuus- ja tarkoituksenmukaisuusperiaatteisiin. Oikeudenmukaisuus edellyttää ennen kaikkea rikosoikeudellisten suhteellisuus- ja yhdenvertaisuusperiaatteiden kunnioitusta. Tarkoituksenmukaisuusnäkökohdat taas liittyvät rangaistuksen ja rangaistusjärjestelmän sosiaalisiin tehtäviin eli rangaistuksen yleis- ja erityisestävän vaikutuksen ylläpitoon ja vahvistamiseen.¹³⁸

5.2 Suhteellisuusperiaate

Rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttimiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen (RL 6:4). Näin rikoslaissa vahvistetaan rangaistuksen mittaamisen johtava oikeusperiaate eli suhteellisuusperiaate. Suhteellisuusperiaate mittaamistoiminnassa voidaan ymmärtää monin eri tavoin, mutta suhteessa rikoksen uusimiseen se edellyttää ainakin rangaistusten tuomitsemista tavalla, joka heijastaa oikeasuhtai-

¹³⁵ Lappi-Seppälä 2000 s. 312.

¹³⁶ Majanen 2006 s. 279.

¹³⁷ Aarnio 1989 s. 99.

¹³⁸ Lappi-Seppälä 2000 s. 312.

sesti rikosten moitittavuusasteissa olevia eroja. Suhteellisuusperiaate voidaan ymmärtää myös niin, että rikoksen törkeyden ja rangaistuksen ankaruuden välillä tulee vallita oikeudenmukainen suhde.¹³⁹ Relatiivisen suhteellisuusperiaatteen mukaan rangaistusten ankaruuden ”etäisyys” toisistaan tulisi olla saman suuruinen kuin rikosten keskinäinen törkeysero.

Rikoksentekijä, joka on syyllistynyt kolme kertaa lyhyehkön ajan sisällä samankaltaiseen rikokseen, on osoittanut ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä, ja syyllistynyt moitittavuudeltaan törkeämpään rikokseen kuin ensikertalainen rikoksentekijä. Näin ollen rikoksenuusijaan sovellettava rangaistuksen ankaroittaminen on vallitsevan ajattelutavan mukaan oikeutettua. Yleisesti hyväksytyyn käsitykseen mukaan ensikertalainen ansaitsee lievemmän rikosoikeudellisen kohtelun kuin rikoksen uusija.¹⁴⁰

Uusimisankaroitumisessa on piirteitä kollektiivisen oikeustajunnan vaatimuksesta. Oikeustajun mukaisena oikeudenmukaisena rangaistuksena ymmärretään rangaistusta, jolla on enemmistön hyväksyntä. Tällaiset ratkaisut eivät toki aina ole järkeviä ja kestäviä, mutta rikoslaki, joka syrjäyttäisi merkittävässä määrin yleisen oikeustajun vaatimukset, on vaarassa menettää legitimitetinsä.¹⁴¹ Esimerkiksi Ruotsin vapausoikeuskomitea on justifioinut uusimisankaroitumista yksinkertaisesti sillä, että tällainen järjestelmä on yleisesti hyväksytty ja itsestään selvä.¹⁴²

5.3 Yhdenvertaisuusperiaate

Yhdenvertaisuusperiaatteen ajatus on kirjattu sekä perustuslakiin ”ihmiset ovat yhdenvertaiset lain edessä” (PL 7 §) että rikoslain 6 luvun 3 §:n mittaamista koskevaan yleissäännökseen. Yksinkertaistettuna samankaltaisista teoista tulisi tuomita samankaltaisiin rangaistuksiin. Tuomioistuimen on siis otettava rangaistusta määrättäessä huomioon rangaistuskäytännön yhtenäisyys. Rangaistuskäytännön yhtenäisyys huomioimalla taataan yhdenvertaisuusperiaatteen riittävä toteutuminen.

¹³⁹ Rikosoikeus 2008 s. 981.

¹⁴⁰ Lappi-Seppälä 2000 s. 313.

¹⁴¹ Lappi-Seppälä 2000 s. 315.

¹⁴² SOU 1986:14.

On kuitenkin varsin ongelmallista arvioida eri rikostapausten samankaltaisuutta. Kahta identtistä rikostapausta tuskin on olemassa, joten onkin riittävää, että olennaisin kohdin samanlaisia tapauksia kohdellaan samalla tavoin. Rangaistuskäytännön yhtenäisyyden edistämiseksi on luotu normaalirangaistusajatteluksi kutsuttu päätöksentekomalli, joka toimii mittaamisharkinnan ohjeena. Normaalirangaistusajattelulla pyritään luomaan tuomioistuimessa tapahtuvalle rangaistuksen mittaamiselle konkreettinen lähtökohta ja kiintopiste. Tämä piste määräytyy oikeuskäytännöstä. Normaalirikoksesta olisi näin ollen tuomittava normaalirangaistus ja lieventämis- tai koventamisperusteen ollessa käsillä normaalirangaistuksesta tulee poiketa, niin ikään oikeuskäytännön asettamien ehtojen mukaisesti, suuntaan tai toiseen.¹⁴³

Pelkästään rangaistusta tuomittaessa huomioitava yhdenvertaisuus on kuitenkin laajemmin, yhteiskunnallisessa kontekstissa ajateltuna, rajattua yhdenvertaisuutta,¹⁴⁴ sillä äärimmilleen vietyinä yhdenvertaisuusperiaate edellyttäisi sekä kaikkien kohtelua samalla tavalla henkilökohtaisista ominaisuuksista riippumatta että kansalaisten estämistä joutumasta sellaiseen asemaan, jossa yhdenvertaisuus vaarantuu.¹⁴⁵ Nykyisinhän esimerkiksi nuoria rikosentekijöitä kohdellaan tuomitsemistilanteessa lievemmin, mikä tosin on hyvinkin perusteltua ja järkevää. Syrjäytyminen ja päihdeongelmat, jotka joissain tilanteissa ovat seurausta riittämättömistä yhteiskunnallisista turvaverkoista, taas korreloivat merkittävässä määrin ajautumista rikosten pariin. Hyvinvointiyhteiskunnassakin ihmiset voivat ajautua moninaisten syiden vuoksi syrjäytymis- ja rikoskierteeseen, joten täydellinen, myös ennen tuomitsemistilannetta vallitseva, yhdenvertaisuus ihmisten välillä on valitettavasti utopia.

5.4 Kohtuusperiaate

Kohtuusperiaate on mittaamisperiaatteista tulkinnanvaraisin ja ristiriitaisinkin. Kohtuusajattelu edustaa yksilöllistä oikeudenmukaisuusajattelua ja on näin ollen vastakkainen argumentti ennustettavuuteen ja oikeusvarmuuteen näh-

¹⁴³ Lappi-Seppälä 2000 s. 318.

¹⁴⁴ Utriainen 1992 s. 51.

¹⁴⁵ Anttila & Heinonen 1977 s. 77.

den. Rangaistuksen mittaaminen osana oikeudenkäyttöä onkin jatkuvaa jännitettä ennustettavuutta ja yksittäistapauksellista kohtuutta noudattavan oikeudenmukaisuuden välillä.¹⁴⁶

Liiaksi kaavoittunut rangaistusjärjestelmä voimakkaine ennustettavuuden ja yhdenmukaisuuden paineineen saattaa kehittyneessä yhteiskunnassa johtaa legitimitteettikriiseihin, kun taas liiaksi yksilöllistävä eli kohtuullistava rangaistusjärjestelmä vuorostaan heikentää oikeusnormien yhteiskuntaelämää stabilisoivaa ja strukturoivaa vaikutusta.¹⁴⁷

Kaikkia kohtuusperusteita yhdistää *Lappi-Seppälän* mukaan kolme seikkaa: ne vaikuttavat aina syytetyille edulliseen suuntaan, ne liittyvät hyvin usein poikkeuksellisiin olosuhteisiin ja ne liittyvät aina konkreettisen rangaistuksen vaikutusten ja ankaruuden arviointiin. On huomattava, että kyseessä ei ole niinkään rikoksen, vaan rangaistuksen arvottamisesta. Kohtuusnäkökohdat tulevat tuomioistuimessa sovellettaviksi ensisijaisesti tilanteissa, joissa ylempäntasoiset oikeuslähteet vaikenevat tai eivät anna riittävän selkeää vastausta.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Lappi-Seppälä 1987 s. 214.

¹⁴⁷ Aarnio 1982 s. 32.

¹⁴⁸ Lappi-Seppälä 1987 s. 215.

III LUKU

Empiirinen osa

6. Tehtävänasettelu

Tutkielmani tapausaineiston avulla on tarkoitus selvittää kvantitatiivisia ja kvalitatiivisia metodeja käyttäen, kuinka rikoslain 6 luvun 5 §:n 5 kohdan mukaisen koventamisperusteen soveltaminen vaikuttaa konkreettisesti rangaistuksen mittaamisessa ja miten eri seuraamuslajit valikoituvat rikoksenuusijoille sekä oikeuskäytännön yhtenäisyyttä tai vaihtelua vertaamalla kahden eri tuomioistuimen rangaistuskäytäntöjä sekä keskenään että valtakunnalliseen tilanteeseen. Lisäksi tarkoituksena on selvittää kuinka koventamisperusteen soveltamista tai sen soveltamatta jättämistä on perusteltu ja kuinka lajivalinnan ankaroitumista on tuomioissa perusteltu.

Tapausaineisto koostuu hovioikeuksien tuomioista, joissa törkeimpänä rikosnimikkeenä on törkeä rattijuopumus. Erityisesti rattijuopumuksen uusijoiden kohdalla on perinteisesti noudatettu varsin tiukkaa linjaa lajivalinnan suhteen. Uusiminen on yleensäkin lukumääräisesti käytetyin kriteeri ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välisessä lajivalinnassa.¹⁴⁹ Lajivalinnassa yhdyskuntapalvelun ja ehdollisen vankeuden välillä uusimiskriteerillä on myös merkittävä vaikutus, mutta lain edellyttämä vastaajan soveltuvuus yhdyskuntapalvelun suorittamiseen on usein esteenä yhdyskuntapalvelun tuomitsemiselle.

Tavoitteena on siis saada empiirisen aineiston avulla valaistusta siihen, kuinka rikoksen uusiminen vaikuttaa rangaistuslajin valintaan, koventamisperusteen soveltamiseen ja rangaistuksen mittaamiseen sekä onko eri tuomioistuinten rangaistuskäytännöissä havaittavissa eroja.

7. Tapausaineisto

Olen sisällyttänyt tutkielmaani empiiristä materiaalia eli tuomioistuimessa ratkaistuja oikeustapauksia. Aineisto on pyydetty Rovaniemen ja Kouvolan hovioikeuksista siten, että se pitäisi sisällään viimeisimmät 50 ratkaisua kum-

¹⁴⁹ Rikosoikeus/Lappi-Seppälä 2002 s. 260.

mastakin tuomioistuimesta, joissa olisi ankarimpana rikosnimikkeenä törkeä rattijuopumus (RL 23:4), siten että aineisto käsittäisi yhteensä 100 rattijuopumusjuttua. Lopullinen tuomioistuimista saamani tapausaineisto pitää sisällään 48 Kouvolan hovioikeuden ratkaisua, joissa ankarimpana rikosnimikkeenä on törkeä rattijuopumus ja 51 Rovaniemen hovioikeuden ratkaisua, joissa ankarimpana rikosnimikkeenä on törkeä rattijuopumus eli yhteensä 99 ratkaisua.

Aineiston joukossa on neljänlaisia hovioikeuden ratkaisuja: tuomioita, päätöksiä, joiden nojalla vastaajan valitus on jäänyt sillensä, päätöksiä, joiden nojalla hovioikeus ei ole myöntänyt valittajalle jatkokäsittelylupaa (OK 25 a:6 ja 11) ja päätöksiä, jotka pitävät sisällään hovioikeuden seulontaratkaisun (OK 26:2, kumottu). Enemmistössä aineistoni tapauksia käräjäoikeuden tuomio on jäänyt sellaisenaan pysyväksi.

Tapausaineistoksi on ollut perusteltua valita hovioikeuden ratkaisuja, sillä hovioikeuksien keskeisenä tehtävänä on rangaistuskäytännön yhtenäisyyden ohjaaminen, ja juuri tähän rangaistuskäytäntöön, erityisesti silmälläpitäen uusimisankaroitumista, paneudutaan aineiston tarkastelussa. Hovioikeuden ratkaisujen valitsemisesta seuraa kuitenkin väistämättä se, että *tapausaineistossa ylipainottuu rikoksenuusijoiden osuus*. Ymmärrettävästi ensikertalaisten törkeään rattijuopumukseen syyllistyneiden henkilöiden, jotka tuomitaan pääsääntöisesti ehdolliseen vankeusrangaistukseen ja oheissakkoon, valitusherkkyys on paljon matalammalla tasolla kuin rikoksenuusijoiden, joiden rangaistusseuraamus taas usein ankaroituu aiemmista rikoksista johtuen.

8. Aineiston edustavuus ja valinta

Lapin yliopiston opiskelijana oli luontevaa valita tutkimuskohteeksi Rovaniemen hovioikeuden rangaistuskäytäntö. Halusin kuitenkin vertailukohdaksi ratkaisuja toisestakin hovioikeudesta sen selvittämiseksi onko uusimisankaroitumisessa eroja eri hovioikeuksien välillä. Rovaniemen hovioikeus on Suomen pienin hovioikeus ratkaistujen asioiden lukumäärällä mitattuna, joten oli perusteltua valita vertailukohdaksi vastaava määrä vastaavanlaatuisia ratkaisuja Kouvolan hovioikeudesta, sillä Kouvolan hovioikeus taas on Suomen toiseksi

pienin hovioikeus ratkaistujen asioiden määrällä mitattuna.¹⁵⁰ Aineistossa olevat ratkaisut on annettu hieman yli vuoden mittaisella ajanjaksolla vuosina 2010–2011.

Entä miksi tarkastella juuri törkeitä rattijuopumuksia ja niiden seuraamuksia? Rattijuopumusrikos edustaa hyvin usein tekotavaltaan vakimuotoista rikosta, joten uusimisen vaikutusta rangaistusseuraamukseen on kiitollista tutkia, koska vaihtelut rikosten vakavuudessa ovat verrattain pieniä. Näin ollen rikosentekijän rikosentisyuden vaikutukset rangaistuksen mittaamisessa ja lajivalinnassa korostuvat verrattuna moneen muuhun rikostyyppiin, joiden kohdalla on enemmän hajontaa itse rikoksen moitittavuudessa. Seuraamusvalikoima törkeästä rattijuopumuksesta käsittää rangaistuslajit sakosta ehdottomaan vankeuteen, joten uusimiskriteerin vaikutuksia lajinvalintaan on myös otollista havainnoida. Kriminaalipoliittisestikin rattijuopumusrikosten rangaistussäännösten soveltamisessa on kyse merkittävästä asiasta: *jopa viidennes kaikista vankilarangaistuksista määrätään törkeistä rattijuopumuksista.*¹⁵¹ Kyse on toki verrattain lyhyistä tuomioista.

9. Rangaistuksen määrääminen törkeästä rattijuopumuksesta

9.1 Valtakunnallinen tilanne

Vuonna 2009 koko maassa määrättiin rangaistus törkeästä rattijuopumuksesta (RL 23:4) yhteensä 10 889 tapauksessa. *Törkeän rattijuopumuksen normaalirangaistuslaji on 1–4 kuukauden mittainen ehdollinen vankeusrangaistus (69 % tuomituista).* Lähestulkoon aina ehdollisen vankeuden lisäksi tuomitaan oheissakko, jonka määrä on vakiintuneen käytännön mukaisesti asetnut noin puoleen ehdollisen vankeuden päivien lukumäärästä. Näin ollen esimerkiksi 80 päivän ehdollisen vankeusrangaistuksen tehosteeksi tuomitaan pääsääntöisesti 40 päiväsakkoa. Ehdotonta vankeutta seuraa noin 15 prosentissa tapauksista. Yhdyskuntapalvelun osuus on ollut samaa luokkaa. Ehdottomista vankeusrangaistuksista 85 prosenttia on 1–6 kuukauden mittaisia, keskirangaistuksen ollessa 3,7 kuukautta.¹⁵²

¹⁵⁰ Suomen virallinen tilasto (SVT) 2010.

¹⁵¹ Suomen virallinen tilasto (SVT) 2010.

¹⁵² Rikollisuustilanne 2010/Lappi-Seppälä & Niemi s. 354.

On myös huomattava, että törkeiksi rattijuopumuksiksi katsotaan nykyainsäädännön mukaan huumausaineen vaikutuksen alaisena ajamiset silloin, kun ajokyky on tuntuvasti huonontunut. Tällaisten tapausten määrä on ollut viime vuosina jatkuvalla kasvu-uralla: vuonna 2010 huumetapausten määrä kaikista rattijuopumustapauksista oli jo 18,4 prosenttia. Ilmitulleiden tapausten määrään on kuitenkin vaikutuksensa myös testausmenetelmien kehittämisellä.¹⁵³

Entä mikä on uusijoiden osuus rattijuopumustapauksissa? Näinkin triviaalilta vaikuttavasta asiasta on yllättävän vähän tutkimustietoa. Helsingissä tehdyn selvityksen mukaan vuonna 1990 rattijuopumukseen syyllistyneistä 37 prosenttia oli viiden edellisen vuoden aikana jäänyt kiinni rattijuopumuksesta ainakin kerran.¹⁵⁴ Toisen tutkimuksen mukaan kaksi kolmesta rattijuopumukseen tuomitusta uusii tekonsa pidemmällä aikavälillä.¹⁵⁵ Liikennevakuutuskeskuksen selvitysten mukaan vuosina 1999–2008 kuolemaan johtaneen liikenneonnettomuuden aiheuttaneista rattijuopoista 30–45 prosentilla oli yksi tai useampia aikaisempia törkeitä rattijuopumustuomioita.¹⁵⁶

Useat hovioikeuspiirit ovat laatineet seuraamussuositustaulukoita, joita tulisi soveltaa rattijuopumusrikosten tyyppitapauksiin. Esimerkiksi Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke loppuraportissa suositellaan tuomitsemaan törkeään rattijuopumukseen syyllistynyt henkilö 20 päivän vankeusrangaistukseen, jos veren alkoholipitoisuus on ollut 1,2 promillea. Veren alkoholipitoisuuden kohoaminen promillen kymmenyksellä ankaroittaisi vankeusrangaistusta lineaariseksi laaditun taulukon mukaan viidellä päivällä. Näin ollen esimerkiksi 2,9 promillen alkoholipitoisuus tarkoittaisi jo neljän kuukauden pituista vankeusrangaistusta. Tyyppitapauksena pidetään sellaista tekoa, jossa ajoneuvon kuljettaminen on tapahtunut yleisellä tiellä muun liikenteen ollessa määrältään tavanomaista ja kun ajoneuvo on pysäytetty liikennevalvonnan yhteydessä. Rikoksen poikkeaminen tyyppitapauksesta joko vähemmän tai enemmän paheksuttavaan suuntaan tulisi ottaa huomioon mittaamalla

¹⁵³ Rikollisuustilanne 2010/Niemi s. 184.

¹⁵⁴ Seppä 1992.

¹⁵⁵ Pikkarainen ym. 1995.

¹⁵⁶ Liikennevakuutuskeskus 2011 s. 25 ja 32–33.

rangaistus joko lievemmin tai ankarammin taulukkoa soveltaen.¹⁵⁷ Seuraamussuosituksista onkin muodostunut pääasiallinen apuväline niin syyttäjien seuraamuskannanottoihin kuin tuomioistuinten mittaamisratkaisuihinkin. On varsin ymmärrettävää, että tällaisen järjestelmän soveltamiseen on ryhdytty. Seuraamussuosituksien avulla rangaistuksen mittaaminen on nopeaa ja yksiselitteistä. On kuitenkin jossain määrin ongelmallista, että kuljettajan promillemäärästä on tullut niin merkittävä rangaistuksen mittaamiseen vaikuttava tekijä. Samansuuruiset promillemäärät nimittäin vaikuttavat ajokykyyn eri ihmisillä hyvinkin eri tavoin.

9.2 Tilanne Kouvolan ja Rovaniemen hovioikeuspiireissä tutkielman empiirisen aineiston mukaan

Tutkielmani tapausaineistosta käy ilmi, että uusijoiden osuus hovioikeuksien käsittelemien tapausten joukossa on edellä kerrotusta syystä ylikorostunut verrattuna alioikeuksien käsittelemiin tapauksiin. Kouvolan hovioikeuden käsittelemissä tapauksissa 79 prosenttia rikoksentehtäjistä oli syyllistynyt viimeisen viiden vuoden aikana rattijuopumusrikokseen. Rovaniemen hovioikeudessa vastaava uusijoiden osuus oli 84 prosenttia. Valtakunnallisesti törkeän rattijuopumuksen uusijoita on tutkimuksesta riippuen ollut noin 30–50 prosenttia.

Tämä ero huomioon ottaenkin aineistosta ilmenevät tulokset ehdottomien vankeusrangaistusten suuresta osuudesta ovat melko yllättäviä. Aineiston tapauksissa kyse oli pääsääntöisesti törkeän rattijuopumuksen lisäksi myös muistakin rikoksista. Tyypillisimmin kyse oli kulkuneuvon kuljettamisesta oikeudetta (RL 23:10) ja törkeästä tai perusmuotoisesta liikenneturvallisuuden vaarantamisesta (RL 23:1 ja 23:2). Tapaukset joissa olisi ollut tätä merkittävämmistä rikossarjoista kyse, olivat aivan yksittäisiä. Valtakunnallisestikin tapaukset, joissa törkeä rattijuopumus on tuomioissa yksittäisrikoksena ovat vähemmistössä.¹⁵⁸ Lisäksi aineistossa ehdottomien vankeusrangaistusten pituudet olivat lyhyempiä kuin koko maan aineistossa, joka kertoisi siitä, että aineistoon ei olisi valikoitunut poikkeuksellisen törkeitä rikoksia. Kyse on aivan

¹⁵⁷ Laatuhanke 2006 s. 186–187.

¹⁵⁸ Rikollisuustilanne 2010/Lappi-Seppälä & Niemi s. 354.

normaaleista tyyppitapauksista – ainoastaan uusijoiden osuus on tapausaineistossa ylikorostunut.

Taulukon 1 luvuista havaitaan, että *Kouvolan hovioikeudessa* käsitellyissä tapauksissa *normaalirangaistus törkeästä rattijuopumuksesta oli keskimäärin 3,5 kuukauden mittainen ehdoton vankeusrangaistus (52,2 % tuomituista)*. Rikoksenuusijoista 63,2 prosenttia tuomittiin ehdottomaan vankeusrangaistukseen ja 18,4 prosenttia yhdyskuntapalveluun sekä niinkään 18,4 prosenttia ehdolliseen vankeuteen. *Rikoksenuusijoista 31 prosentin kohdalla sovellettiin rikoslain 6 luvun 5 §:n 5 kohdan mukaista koventamisperustetta*, joka vaikutti mittaamisessa noin 1,6:n kertoimella verrattuna uusijoihin, joiden kohdalla koventamisperustetta ei sovellettu. Vastaajat, joihin sovellettiin koventamisperustetta saivat keskimäärin 4,6 kuukauden mittaisen ehdottoman vankeusrangaistuksen, kun taas rikoksenuusijat, joiden kohdalla koventamisperustetta ei käytetty, saivat keskimäärin 2,8 kuukauden mittaisen ehdottoman vankeusrangaistuksen.

Entä *uusimisen vaikutukset lajinvalintaan?* *Kouvolan hovioikeuden* ratkaisuis-
sa vastaajan aikaisemmat rikokset ankaroitivat (vähintään osatekijänä) lajinvalintaa 26 tapauksessa, kun kaikkiaan 38 tapauksessa kyse oli rikoksenuusijasta. Seitsemässä (7) tapauksessa lajinvalinta ei ankaroitunut ja neljän (4) tuomion perustelut olivat niin puutteelliset (käytännössä rangaistus-
seuraamusta ei perusteltu lainkaan), että täyttä varmuutta lajivalinnan ankaroitumisen perusteista ei ole, mutta aikaisemman rikollisuuden ankaroitavaa vaikutusta on pidettävä hyvin todennäköisenä tuomioasiakirjoista ilmi tulleiden seikkojen perusteella. Yhdessä (1) tapauksessa rikosten laatu vaikutti ankaroitavasti lajivalinnassa. Voidaan siis todeta, että rikoksen uusiminen oli erittäin merkittävä rangaistuksen lajia ankaroitava tekijä *Kouvolan hovioikeuden* ratkaisuisissa.

Rovaniemen hovioikeudessa käsitellyissä tapauksissa *normaalirangaistus törkeästä rattijuopumuksesta oli 2,8 kuukauden mittainen ehdoton vankeusrangaistus (66,7 % tuomituista)*. Rikoksenuusijoista 79 prosenttia tuomittiin ehdottomaan vankeuteen ja 14 prosenttia yhdyskuntapalveluun. *Koventamisperustetta sovellettiin 30 prosenttiin uusijoista*, ja sen vaikutus rangaistuksen

mittaamisessa oli tasan puolitoistakertainen. Uusimisella oli Rovaniemen hovioikeuden aineistossa erittäin merkittävä vaikutus lajinvalintaan: uusijoita oli yhteensä 43, joista 38 henkilön kohdalla aikaisempi rikollisuus oli ainakin osatekijänä ankaroittamassa lajinvalintaa. *Rovaniemen hovioikeudessa uusijoista peräti 79 prosenttia tuomittiinkin ehdottomaan vankeusrangaistukseen.*

Ajokiellot määrättiin sekä Kouvolassa että Rovaniemellä poikkeuksetta *alimmalta neljännekseltä* eli yli kahden vuoden mittaisia ajokieltoja ei määrätty, vaikka laki tarjoaisi mahdollisuuden määrätä enimmillään viiden vuoden pituisia ajokieltoja törkeän rattijuopumuksen uusijoille. On tosin todettava, että ajo-oikeuden menettämällä näyttäisi olevan melko vähäinen erityisestävä vaikutus uusimiseen, sillä enemmistössä aineiston tapauksia vastaan tuomittiin rattijuopumuksen ohella kulkuneuvon kuljettamisesta oikeudetta.

Taulukko 1 Rangaistuksen määrääminen törkeästä rattijuopumuksesta vuosina 2010–2011 tutkielman empiirisen aineiston mukaan

Rangaistuksen määrääminen, törkeä rattijuopumus (RL 23:4)											
Tekijän rikosentsisyys		Rangaistuslajit					Keskirangaistukset (ps/kk/t)				
		Sakko	Ehdoll.	Ykp	Eton	Yht.	Ps. lkm	Ehdoll. (kk)	Eton (kk) Ykp(t)		
Ensikertalainen KouHO	N	2	7		1	10	100	2,1	5,5		
	%	20,0	70,0		10,0	100,0					
Ensikertalainen RHO	N		8			8		2,0			
	%		100,0			100,0					
Rikoksenuusija KouHO	N		7	7	24	38		2,4	3,4		
	%		18,4	18,4	63,2	100,0					
Rikoksenuusija RHO	N	1	2	6	34	43	70	2,2	2,8		
	%	2,3	4,7	14,0	79,1	100,1					
Yhteensä KouHO (uusijat + ensikert.)	N	2	14	7	25	48	100	2,3	3,5		
	%	4,2	29,2	14,6	52,1	100,1					
RHO (uusijat + ensikert.)	N	1	10	6	34	51	70	2,0	2,8		
	%	2,0	19,6	11,8	66,7	100,1					
Uusijat	KouHO	E	N	7	7	15	29	2,4	2,8		
			%							24,1	24,1
	kohdan soveltaminen	K	N			9	9			4,6	
			%			100,0	100,0				
	RHO	E	N	1	2	5	22	30	70	2,2	2,4
			%	3,3	6,7	16,7	73,3	100,0			
kohdan soveltaminen	K	N		1	12	13			3,6		
		%		7,7	92,3	100,0			130t		

KouHO = Kouvolan hovioikeus, RHO = Rovaniemen hovioikeus, E = RL 6:5 5 kohtaa ei sovellettu, K = RL 6:5 5 kohtaa sovellettu

10. Johtopäätökset

Silmiinpistävin havainto tapausaineistosta ilmenevästä rangaistuskäytännöstä on ehdottomien vankeusrangaistusten suuri osuus. Kun valtakunnallisesti törkeään rattijuopumukseen syyllistyneistä noin 15 prosenttia tuomitaan ehdottomaan vankeusrangaistukseen uusijoiden osuuden ollessa 30–50 prosenttia, niin Kouvolan hovioikeuspiirissä hieman yli puolet tuomittiin ehdottomaan vankeuteen ja Rovaniemen hovioikeuspiirissä kaksi kolmasosaa törkeään rattijuopumukseen syyllistyneistä tuomittiin ehdottomaan vankeuteen. Uusijoiden ylikorostunut osuus tapausaineistossa huomioidenkin tuomittiin rikoksenuusija Kouvolan ja Rovaniemen hovioikeuspiireissä huomattavasti todennäköisemmin ehdottomaan vankeuteen kuin mitä valtakunnalliset tiedot uusijoiden osuudesta ja ehdottoman vankeuden käytöstä antaisivat olettaa.

Kaiken kaikkiaan aineisto osoitti selvästi, *että rikoksentekijän aikaisemmillä rikoksilla on erittäin merkittävä vaikutus rangaistuslajin ankaroitumiseen.*

Koventamisperusteen huomioimisessa seuraamusharkinnassa syyttäjän rooli on keskeinen. Tapausaineistossa oli ainoastaan yksi tapaus (RHO 2010:482), jossa tuomioistuin oli soveltanut koventamisperustetta ilman, että syyttäjä olisi sen soveltamista vaatinut. Mielestäni onkin akkusatorisen periaatteen ja muutoinkin syytetyn oikeusturvan kannalta ongelmallista, että tuomioistuin soveltaa koventamisperustetta ilman syyttäjän nimenomaista vaatimusta. Suurin ongelma on kuitenkin siinä, että lainsäädännös koventamisperusteen soveltamisesta on jätetty niin avoimeksi ja tulkinnanvaraiseksi.¹⁵⁹ Tapausaineiston perusteella kävi selväksi, että tuomioistuin sovelsi pääsääntöisesti koventamisperustetta, jos syyttäjä oli sitä vaatinut. Aineisto sisälsi kuitenkin useita tapauksia, joissa koventamisperustetta ei olisi tullut lain tusta-ajatukseen nojautuen soveltaa, ja vastaavasti useita tapauksia, joissa koventamisperusteen soveltaminen mittaamisessa olisi ollut paikallaan. Monitulkintainen koventamisäädännös on tehnyt syyttäjien ja tuomioistuinten käytännöistä monenkirjavia ja summittaisia, mikä on omiaan vaarantamaan rikoksentekijöiden yhdenvertaisuutta rangaistuskäytännön yhtenäisyyden suhteen.

¹⁵⁹ Ks. tarkemmin luku I.

Koventamisperusteen käytön osalta tapausaineistosta kävi ilmi, että sen soveltaminen pidensi rangaistusta noin puolitoistakertaiseksi. Rattijuopumus-tuomioiden ollessa lyhyitä, tyypillisesti muutaman kuukauden pituisia, merki-merkityksellisempää on rangaistuslajin ankaroituminen. Tapausaineiston perusteella voidaan sanoa, että tekijän rikosentisyys aikaansaikin monesti eräänlaisen kaksoisankaroitumisen eli ankaroitumisen sekä lajivalinnan että mittaamisen suhteen.

Mitä tulee rangaistusseuraamusten perustelemiseen tuomioasiakirjoissa, voidaan todeta käytännön olevan monenkirjavaa. Tapausaineisto piti sisällään useita ratkaisuja, joissa rangaistuksen mittaamista ja lajinvalintaa ei ollut perusteltu lainkaan, vaan todettu ainoastaan ”rangaistusseuraamus ilmenee tuomiolauselmasta”. Ilmenee toki, mutta tuomion perusteluvollisuus ei täyty. Kyse oli kuitenkin usein ehdottomista vankeusrangaistuksista, joiden perustelemattomuus osoittaa jotakin hyvin huolestuttavaa lainkäyttäjän asenteesta. Enemmistö rangaistuksen määräämistä koskevista ratkaisuista oli perusteltu hyvin suppeasti, muutamalla lauseella. Tyypillisesti todettiin vastaajan aikaisemman rikollisuuden osoittavan ilmeistä piittaamattomuutta lainkielloista ja käskyistä, kun oli sovellettu rangaistuksen koventamisperustetta. Jos kyse oli lajivalinnan ankaroitumisesta tyydyttiin usein toteamaan, että tekijän aikaisempi rikollisuus muodostaa esteen lievemmän rangaistuslajin käytölle. Toisaalta tapausaineistossa oli mukana myös huolellisesti punnittuja ja perusteltuja sekä myös tuomioasiakirjaan kirjattuja *pro et contra* -seuraamuskannanottoja.

Monesti uusimista koskevat mittaamisratkaisut ovat monisyisiä. Yksittäistapa-uksessa ratkaisun tekeminen suuntaan tai toiseen on monesti aivan perustel-tua. Tätä ilmentää muun muassa huomattavan monien korkeimman oikeuden uusimisvaikutusta koskevien ratkaisujen syntyminen äänestyspäätöksellä. Näin ollen myös alemmissa oikeusasteissa ollaan aivan yhtä vaikeiden ratkai-sujen edessä. Ehkäpä juuri tämän vuoksi tapausaineiston ratkaisussa on pääsääntöisesti tyydytty perustelemaan uusimisvaikutuksen merkitystä melko ympäröyvästi.